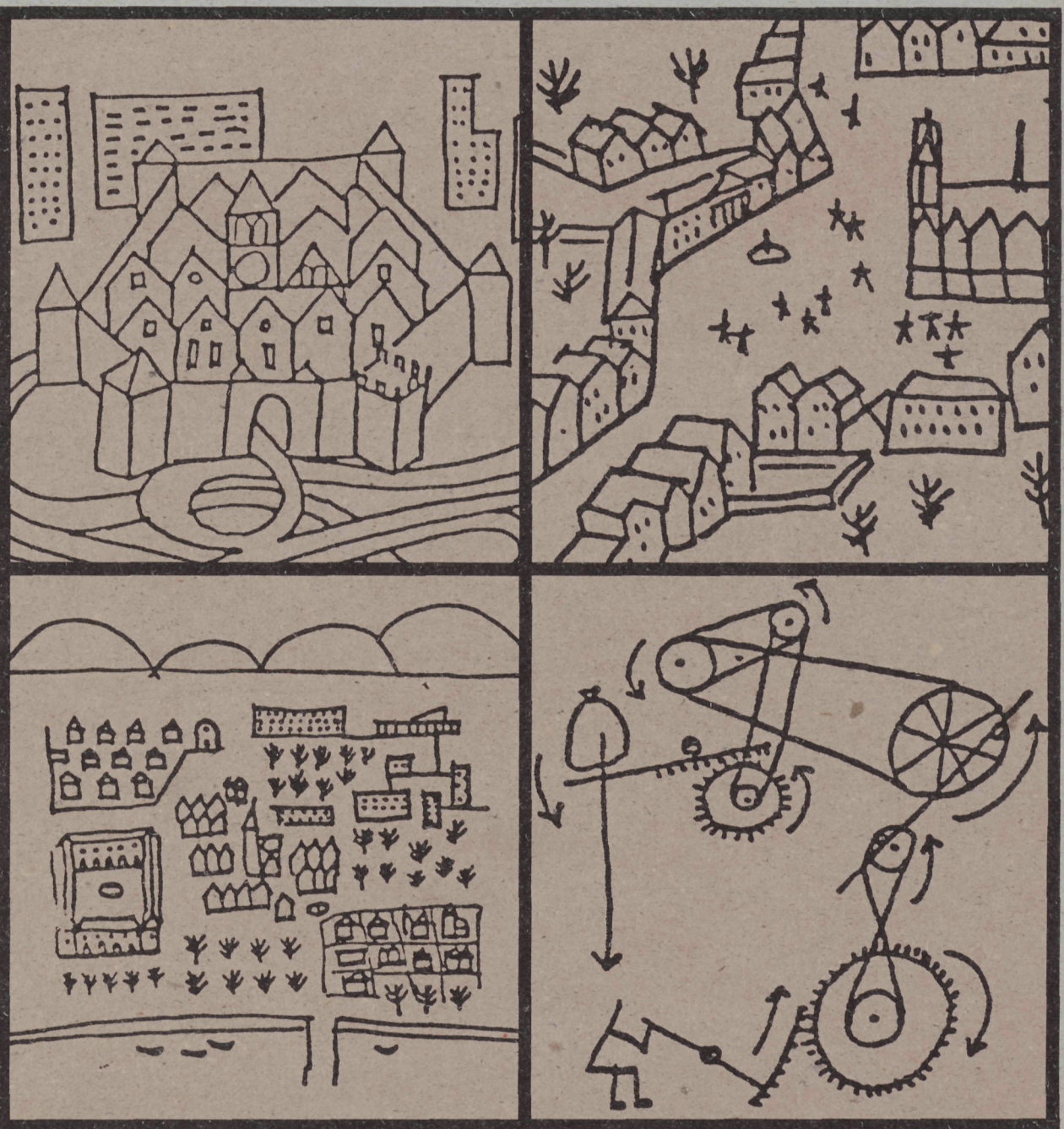

De Kleine Aarde

Samen werken, wonen, overleven

't Eerste piramidehuis
Kruiden: lekker gezond
Spaarcenten beter belegd
Centraal wonen groeit

De blote-voeten-architect
Hypotheek met z'n vieren
De kas aan huis
Vijf alternatieve appelen

Nr. 33, 9e jaargang. Verschijnt ieder kwartaal bij de wisseling der seizoenen.

Uitgever: De Kleine Aarde, Milieu-educatie en Voorlichtingscentrum, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Tel. 04116-76901. Uitgeverij 76902. Tuin en winkel 76903.

De Kleine Aarde probeert zoveel mogelijk mensen te interesseren voor een milieu-vriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingswijzen en energiebronnen, die ons leefmilieu ontzien.

DKA-Uitgeverij (redactie en administratie): Mahender Autar, Paula Dijkhoff, Sjan Iedema, Jan Juffermans (hoofdred.), Peter Latupeirissa, Tineke van Minderhout, Sibrand Nobbe (eindred.), Saskia van Praag.

Kopij: Gijs van den Berg, Jan Bonjer, Hans Doets, Jos van Doorn, Wil van Eysden, Johan Fernhout, Louise van Gisteren, Huib Groenenberg, Willy Hoestra, Theo de Jong, Martien de Jonge, Willem Koerse, Ton Maas, Pierre Maréchal, Frans Mooren, Otto Munters, Luk Naets, John Savage Onstwedder, Jolanda Smid, Christ Tielemans, Frans Timmer, Hanneke van Veen, Joke de Wilde.

Illustraties en foto's: Ruud van den Bogaard, Teo van Gerwen, Gerlof Smit, Jan Verhoeff e.a.

Vormgeving: Robert Schaap.

Zo wordt u makkelijk donateur/abonnee.

Donatie loopt per kalenderjaar en wordt gevraagd naar draagkracht, volgens onderstaande richtlijn.

Bij netto-inkomen tot:	betaalt u min.:
f 15.000 / Bf 225.000	f 25,- / Bf 400
f 25.000 / Bf 375.000	f 30,- / Bf 480
f 35.000 / Bf 525.000	f 35,- / Bf 560
f 45.000 / Bf 675.000	f 40,- / Bf 640

Aanmelding kan eenvoudig door overmaking van uw donatie, met vermelding 'nieuwe donateur 1980'. U krijgt dan De Kleine Aarde vanaf het lentenummer in de bus.

Buiten Nederland en België f 10,- meer voor de extra verzendkosten.

Bedrijven, bibliotheken en andere instellingen betalen minimaal f 30,-.

Postgiro 52.730 van DKA, Boxtel.
België: BCH 000-113.7770-57 van De Kleine Aarde, Boxtel, Nederland.

Kopijdatum herfstnummer: 7 juli.

Advertentietarieven op aanvraag.
Korrespondentie-adres: DKA-Uitgeverij, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.
Druk: BV Bergmans-MCH, Tilburg.
Geheel gedrukt op kringlooppapier.
Oplage: 26.000 ex.

© Copyright De Kleine Aarde 1980. Alles uit de inhoud van dit blad mag overgenomen worden voor publicatie elders na schriftelijke toestemming van DKA-Uitgeverij.

Op de zon gericht en bij elkaar

Wist u dat er mensen rondlopen met serieuze plannen naar een zonnig en windrijk gebied te verhuizen? Wist u dat in Nederland Zeeuws-Vlaanderen dan het meest aantrekkelijke plekje is? Veel wind en de meeste zon-dagen.

Een dreigend energietekort zou in de toekomst wel eens complete volksverhuizingen kunnen opleveren. En zeker een heel andere oriëntatie. Vooral op de zon. Planologen en stedenbouwkundigen zullen aan die toekomst moeten denken.

Architekten kunnen beter het gebabbel over *Kunst*, de Nieuwe Kneuterigheid en de Nieuwe Truttigheid en het gehakketak over en weer, maar staken, om samen met bewoners ontwerpen te gaan maken, waar ze straks iets aan hebben.

Komfortabel overleven?

In dit nummer, dat voor een deel over bovengenoemde zaken gaat, zien we een duidelijke lijn: willen we een beetje comfortabel overleven dan zal er vooral op de energie-, water- en voedselvoorziening gelet moeten worden. Blote-voeten-architekt Yona Friedman gelooft de oplossing gevonden te hebben door de scheiding, die in grote steden is aangebracht tussen wonen en werken, tussen onderdak en voedselproductie, op te heffen. En we moeten weer dicht bij elkaar komen vindt hij. Kommunikatie op wereldschaal blijkt onverstaanbaar. Te veel van het goede.

Als architecten de mond vol hebben over de mens die de maat is van alle dingen terwijl er ondertussen huizen als paleizen worden gebouwd, dan zit er iets fout. Vooral in Nederland hebben we bijna geen groen meer over.

In plaats van steeds meer beslag te leggen op de groene ruimte zouden we dus moeten inkrimpen. Hoewel iedereen wel eens droomt van een paleis, blijkt dit in de praktijk niet voor iedereen haalbaar. Kleiner dus. Inbreiding in plaats van uitbreiding. Beschikbare ruimte goed gebruiken. Kasten van huizen kunnen best

in twee of drie wooneenheden worden opgesplitst. Woningbouwverenigingen kunnen er subsidie voor krijgen. Stichtingen en andere organisaties die het niet om de winst te doen is, kunnen ook andere panden, bedrijven en dergelijke, tot woonruimte laten ombouwen. Er is geld voor. De werkelijkheid is helaas nog anders: er wordt steeds *meer* ruimte gebruikt om steeds *minder* mensen te huisvesten. Dan praten we nog niet over de tweede huizen. 'Daarom staan we in Nederland voor een duidelijke keuze: of het bouwen van woningen gaat in hetzelfde tempo door, zodat er straks helemaal geen open ruimte meer bestaat, het logisch gevolg: niemand woont waar 'nog ruimte' is. Of er wordt zoveel mogelijk in de stedelijke gebieden gebouwd waardoor de nog aanwezige open ruimte gespaard blijft voor ons allemaal', aldus Rogier Noyon in een *special* van Verkeer(t) over de Autolobby.

Iedereen wil wonen

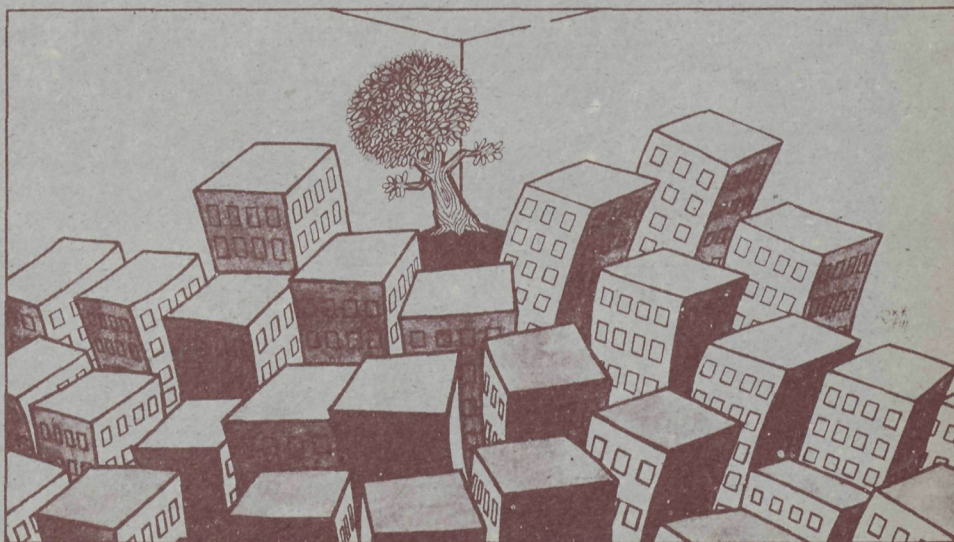
Yona Friedman is ervan overtuigd dat in een stad goed te leven valt mits je dat stedelijk gebied maar opdeelt in stadsdorpen, die voor een deel zelfvoorzienend zijn. Zoals vroeger ook de grote steden best, wat voedsel betreft, voor zichzelf konden zorgen. Nu is men in de stad geheel en al afhankelijk.

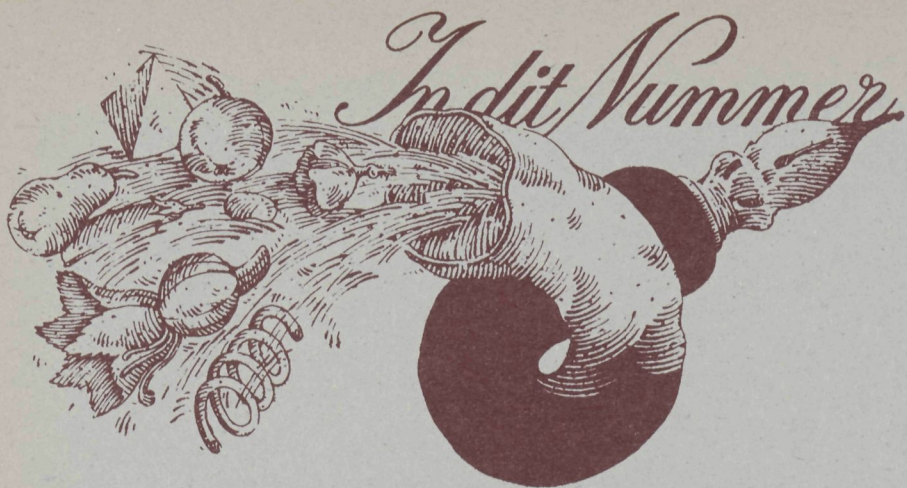
Boeren en burgers, krakers en oproerkraaiers, anarchisten en monarchisten, links en rechts Nederland, allemaal willen we behoorlijk wonen. En werken. Als we die twee dingen nu weer samenvoegen zitten we, ook volgens Friedman, al weer een heel eind op de goede weg.

De architecten Schouten en De Jonge van het Piramide-woonplan denken er niet anders over. Er zijn gelukkig steeds meer mensen die het begint te dagen.

Die het duidelijk wordt dat wonen in de toekomst alles met overleven te maken heeft. Brood en Bakstenen. Daar zit de menselijke maat tenslotte al ingebakken.

(Redactie)

Samen werken, wonen, overleven

- 3 Kleinschaligheid op grote schaal gewenst.
- 4 Zij helpen anders om te gaan met kostbare ruimte.
- 14 Toekomstige bewoners beslissen over wijk en woning.
- 19 Overleven met blote-voeten-architecten en zelfplanning.
- 29 De eerste echte! Het piramide-woonplan.
- 35 We gaan weer samen wonen. Centraal-Wonen-projecten komen vlotter van de grond.
- 36 Aandacht voor milieu-aspekten bij stadontwerp.
- 46 De gereedschapskist ligt al aardig door elkaar. Samen één huis, maar goed geregeld.

Voeding

- 16 Overheid zet tanden in alternatieve appel.
- 23 Kruiden: lekker gezond.
- 30 Zomermenu voor twee. Recepten.
- 47 Herkenbaarheid winkels wordt noodzaak.

Landbouw

- 15 Het is niet pluis met het Belgisch 'biologisch' produkt.
- 25 Vooral mooie plaatjes in boeken voor moestuin.
- 33 Landbouw kan veel energie sparen.
- 34 Nederland barst van rechteloze dieren.
- 34 Gaan multi-nationals voedselproductie beheersen?
- 45 De Tuinstrip over minder bekende gewassen.

Energie(besparing)

- 10 Wat is er mooier dan met Gods adem een kerk te verwarmen?
- 11 Aanbouwkas blijkt ook uitstekende koelkas(t).
- 37 NS-dagtocht met 'Energie Anders' als trekpleister.
- 39 Cineclub onafhankelijk!

En bovendien...

- 6 DKA nog steeds bedreigd.
- 7 Naar een bewuster geldverkeer.
- 9 Een tweede DKA in Oude Pekala?
- 13 Hoe maakt Jelle 't in Pieterburen?
- 18 Pappa, wat is dat, een milieukundige?
- 25 Basterdsuiker in cacaoBusje.
- 38 Elke wijk een Kringloopwinkel.
- 41 Alle ruimte voor alternatieve leefwijze in Amerika.
- 44 Girootje uitschrijven is macht uit handen geven.
- 51 Voor twaalf man biologisch brood op de plank.

De vaste rubrieken:

4 omslag Slimme Toestanden, 27 Tussen de Regels, 28 Beste DKA, 31 Adressen Winkels, Theeschenkerijen, Restaurants, Bakkerijen, Voedingskussens. 48 Regel-advertenties, 50 Mensen & Mogelijkheden, 52 DKA Raadgevers.

Prachtig Piramidehuis

Eindelijk is het dan zover. Terwijl op talloze plaatsen in ons land groepen staan te popelen om piramides te bouwen is men in Zeeland al bij de nok. Een proefmodel, maar zeer geschikt om maten en verhoudingen uit te testen. En om gemeenten en groepen te prikkelen tot verdere actie. Het Plan komt van de grond. Op pagina 29.

Blote-voeten-architectuur

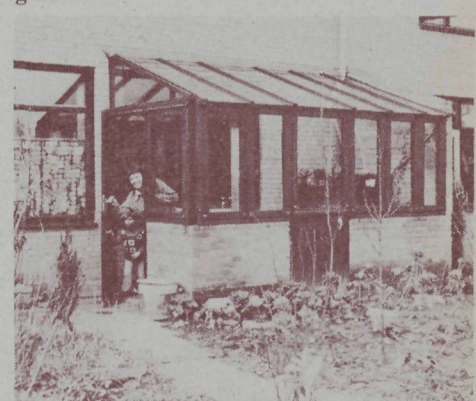
Specialisten bepalen het bouwen, de stadsplanning en de ruimtelijke ordening. Nog wel. Mensen moeten het zelf gaan doen vindt Yona Friedman. Zelfplanning dus. Met de kennis van blote-voeten-architecten moet het zeker lukken. Misschien móet het straks wel; om te overleven. Een pessimistische of realistische kijk? Op pagina 19.

Geld vriendelijk beleggen

Een trieste zaak dat banken je spaarcenten voor allerlei duistere doeleinden kunnen gebruiken: instandhouding van discriminatie en onderdrukking; bevordering van grootschaligheid en milieu-vervuiling; bouw van kern-centrales! 'n Prettig idee te weten dat met je geld mens- en milieuvriendelijk wordt omgesprongen. Pagina 7.

Aanbouwkas gaat het maken

Nieuwe huizen zouden één of meer aanbouwkassen moeten hebben. Ze besparen op verschillende manieren energie: geven warmte in voor- en najaar, zorgen voor een gratis koelkast in de winter en houden de echte kou buiten. En ze zien er leuk uit. Alles over de zonnige kanten van deze passieve zonne-kollektor op pagina 11.

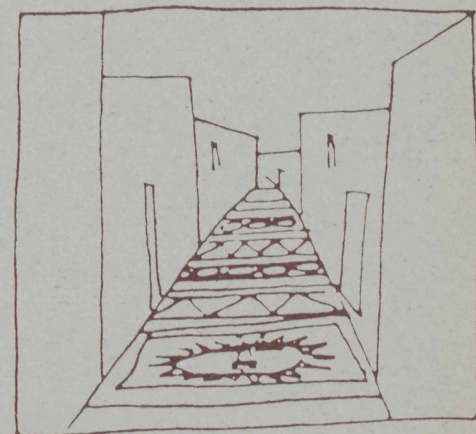

Wél goed geregeld

Wie samen met anderen een huis wil kopen, kan daarvan worden weerhouden door de onzekerheid hoe het moet als één van de deelnemers eruit stapt. De ervaring leert dat je dit soort zaken beter goed kunt regelen. Hoe Bram, Geurt, Jeannette en Marian het deden leest u op pagina 46.

Werk aan de winkel

Hoe moet het assortiment van de ekologische winkel eruit zien? Hoe worden commerciële jongens, die brood zien in de 'gezondheidshandel', buiten de deur gehouden? De behoefte aan duidelijkheid wordt steeds groter. Een winkelier zette zijn zorgen op papier. Op pagina 47.

Aktiviteiten in de zomermaanden

Het volledige programma voor 1980 stond in het winternummer (31). Hier een greep uit de zomeraktiviteiten.

Welkom op De Kleine Aarde

21 juni: Open dag. Begint om 10.00 uur met een gezamenlijk optreden van een aantal DKA-medewerk.st.ers. Hierna worden er diverse rondleidingen gegeven door de tuin en langs de energieprojecten. Verder staan er kraampjes op het terrein met literatuur, kruidenthee, volkorengebak, brood en biologische kaas. Kleinschalige bedrijfjes en andere organisaties zoals de Vereniging Milieu Defensie en de E.N.F.B. verlenen hun medewerking. De rommelmarkt en winkel zijn ook open.

26 juli, 23 augustus en 20 september (zaterdagen) zijn **Open middagen**. Deze beginnen om 14.00 uur. Zie verder het programma van de Open dag.

7-11 juli en 21-25 juli: Open werkweken. Een week lang bezig zijn met het milieu en de wijze waarop er mee wordt omgegaan. Onderwerpen die aan de orde komen zijn o.a. energie, voeding, landbouw en kleinschaligheid. Er is veel afwisseling van theorie en praktijk. Verder exkursies, films en discussie. Prijs vanaf f 165,- (naar inkomen).

27,28 en 29 augustus: Land- en tuinbouw. Een cursus voor mensen die er over denken een land- en tuinbouwbedrijf te beginnen en willen horen en zien wat daar allemaal bij komt kijken. De cursus begint op woensdagavond en eindigt op vrijdagmiddag. Prijs vanaf f 95,- (naar inkomen).

27 september: Studiedag Geiten en Schapen. Een dag op een bedrijf, met veel informatie over aankoop, voeding en verzorging. Verder wordt er ook nog in-

gegaan op het maken van kaas. Prijs vanaf f 30,- (naar inkomen).

Let op!

Vanwege de drukke vakantieperiode wordt het kruidenweekend verplaatst van 15,16 en 17 augustus naar 5,6 en 7 september. Prijs vanaf f 95,- (naar inkomen).

Lezingen

Medewerk.st.ers houden inleidingen voor groepen en instellingen over De Kleine Aarde en haar uitgangspunten met betrekking tot energie, voeding en landbouw.

Verhuur

Een **diaserie over voeding**, waarin naast het aspect van eiwitbesparende maaltijden ook aandacht wordt besteed aan de landbouw, het wereldvoedselvraagstuk en de gevolgen voor de Derde wereld. Een **infokoffer** met tijdschriften en brochures van De Kleine Aarde, boeken over energie, zowel alternatieven als besparing, biologische land- en tuinbouw, gezonde voeding enzovoort. **Maquettes** van het Kringloophuis en het DKA Piramide-woon/leefplan.

Exkursies

Voor groepen van maximaal dertig personen, op werkdagen. f 6,- p.p.; met lunch f 10,- p.p.

Studiedagen

Voor groepen van maximaal dertig personen op aanvraag. Een of meerdere dagen op De Kleine Aarde: een combinatie van theorie en praktijk.

Aanmelding en tijden

Op verzoek krijgt u van ons een inschrijfformulier dat u ingevuld dient te retourneren. U wordt pas **ingeschreven** als deelnemer **als wij uw betaling hebben ontvangen**.

Voor de diverse activiteiten wordt een bijdrage gevraagd naar draagkracht.

Reservelijst

Als u bij een bepaalde activiteit als reserve staat genoteerd, betekent dit **niet dat u automatisch doorschuift** naar de volgende keer dat die activiteit weer plaats vindt. U dient zich dan opnieuw in te schrijven.

Bijtijds aanvragen

Om teleurstellingen te voorkomen is het raadzaam **lieft twee maanden** van te voren lezingen, exkursies, studiedagen, diaries en dergelijke aan te vragen.

Overnachten

Voor een aantal activiteiten is het mogelijk om op De Kleine Aarde te overnachten. Er zijn drie slaapzaaltjes met in totaal 32 bedden. U dient altijd zelf voor slaapzak of lakens te zorgen.

Tijden

De **studiedagen** beginnen 10.00 uur en eindigen 17.00 uur.

De **themaweekends** beginnen vrijdagavond 20.00 uur en eindigen zondagmiddag 16.30 uur.

De **exkursies** beginnen om 10.00 uur en 14.00 uur en duren 2 1/2 uur.

De **korte studieweekends** beginnen vrijdagavond 20.00 uur en eindigen zaterdagmiddag 16.30 uur.

Vervoer

We hopen uiteraard dat bezoekers zo veel mogelijk milieuvriendelijk per openbaar vervoer of per fiets naar De Kleine Aarde komen. Vanaf station Den Bosch rijdt bus 54 van de B.B.A. die vlakbij De Kleine Aarde stopt. U kunt natuurlijk ook op het station in Boxtel uitstappen en verder naar DKA lopen (25-30 minuten).

Telefonische informatie over het cursus- en voorlichtingswerk dagelijks van 10.00 uur tot 12.30 uur (Pauli Jansen, John Savage Onstwedder). Tel. 04116-76901.

Schriftelijk: De Kleine Aarde, Kursuskollektief, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Rustig rijden regel

Als je nog auto rijdt is het van veel betekenis rustig te rijden. Niet alleen scheelt dat een flinke hoeveelheid benzine; ook wordt het er een stuk veiliger op voor voetgangers, wielrijders, invaliden en bejaarden.

Een doorsnee personenauto rijdt het zuinigst bij een konstante snelheid tussen 20 en 40 kilometer per uur. Theoretisch zou je 22 tot 23 kilometer met een liter benzine kunnen rijden.

In het blad Verkeerskunde (7/77) wordt gepleit voor minder verkeerslichten en 'groene golven'. Bij de laatstgenoemde 'groene golf' kunnen een aantal verkeerslichten gehaald worden als een bepaalde - aangegeven - snelheid wordt aangehouden.

De besparing zou het grootst zijn als én de snelheid onder de vijftig kilometer wordt gehouden én stoppen en optrekken zoveel mogelijk vermeden wordt.

Uit: Verkeert, november 1979.

Kleinschaligheid op grote schaal gewenst

Projecten moeten financieel haalbaar zijn

De laatste vijf jaar zijn in de ruimtelijke ordening tendenzen te signaleren naar kleinschaligheid. Het gaat niet vanzelf. Er moet wel voor aan de weg getimmerd worden. Maar wat is dat eigenlijk: kleinschaligheid in de ruimtelijke ordening? Hans Doets, werkzaam als inspraakcoördinator van de Werkgroep 2000 in Spijkenisse, verklaart zich nader.

Volgens mij zijn er twee soorten kleinschaligheid te onderscheiden; allereerst in het resultaat van de ordening, namelijk de omgeving om ons heen. Een aantal nieuwe wijken wordt weer gebouwd op de menselijke maat, de hoogbouw golf van de jaren zestig is voorbij. Belangen van fietsers en voetgangers krijgen voorrang ten opzichte van automobilistenbelangen. Langzaamverkeers- en verkeerscirculatieplannen zien het licht. De binnenstad van Delft is hier een voorbeeld van. Organisaties als 'Stop de Kindermoord' en de 'Enige Nederlandse Fietsers Bond (ENFB)' maken zich sterk voor de belangen van fietsers en voetgangers. Nieuwe vormen van openbaar vervoer, zoals de buurtbus, worden ontwikkeld. Bovenstaande voorbeelden zijn dus vormen van ruimtelijke kleinschaligheid. Een ander soort kleinschaligheid zien we bij de besluitvorming in de ruimtelijke ordening. Er worden allerlei soorten inspraak- en participatieprocedures georganiseerd, zowel op landelijk niveau (de procedures rond de planologische kernbeslissing PKB), als op stedelijk, wijk- of buurtniveau. De mensen om wie het gaat worden bij de besluitvorming betrokken. In de gemeente Spijkenisse beslissen de nieuwe bewoners gedeeltelijk zelf over het ontwerp voor hun nieuwe woning en woonomgeving.

Op alle niveau's

Ruimtelijke kleinschaligheid en kleinschaligheid in de besluitvorming kunnen niet los van elkaar worden gezien. Mensen moeten namelijk ook over ruimtelijke kleinschaligheid zelf kunnen beslissen. Er kan echter gesteld worden dat het nog steeds om tendenzen gaat. Er vinden te weinig kleinschalige ontwikkelingen op grote schaal plaats. Het blijft bij eenmalige projecten. Nieuwe woongebieden worden nog steeds ver van werkgebieden gepland. Een mooi voorbeeld is de groeikern Purmerend, ten noorden van Amsterdam. De werkgelegenheid ontwikkelt zich echter met name ten zuiden van onze hoofdstad. Zo ontstaan grote verkeersstromen en daarmee elke dag de fileberichten. Op het gebied van het verkeer en vervoer blijkt het maar heel moeilijk om het geld nu eens niet aan nieuwe autowegen

te besteden, maar aan het openbaar vervoer of het ontwikkelen van nieuwe, op kleine schaal toepasbare, vervoerswijzen. En wat de besluitvorming betreft, er zijn nog te veel bestuurders die de zaken binnenskamers willen regelen. Hoe komt het nu dat kleinschaligheid in de ruimtelijke ordening maar moeilijk van de grond komt? Er zijn meerdere oorzaken aan te wijzen, maar naar mijn mening springt er één uit: de kleinschaligheid is te weinig onderwerp van politieke discussie.

Politici bestoken

Politici, zowel op landelijk, provinciaal als gemeentelijk niveau, nemen nu beslissingen die de grootschaligheid bevorderen. Zij bepalen de ruimtelijke ordening. Het is dus zaak aan hen duidelijk te maken, dat we op de verkeerde weg zitten, dat er allerlei, nu 'ondergesneeuwde' belangen, geschaad worden. Zij moeten ervan overtuigd raken dat er meer kleinschalig geordend moet worden, dat er dan betere, verantwoorde oplossingen ontstaan. Kortom, politici én de bevolking moeten bestookt worden met de mogelijkheden van kleinschaligheid. Allereerst moet de publiciteit gehaald worden. Schrijf dus brieven naar politici en kranten, voer actie, demonstreer, bezet. Er zijn vele creatieve manieren om de publiciteit te halen.

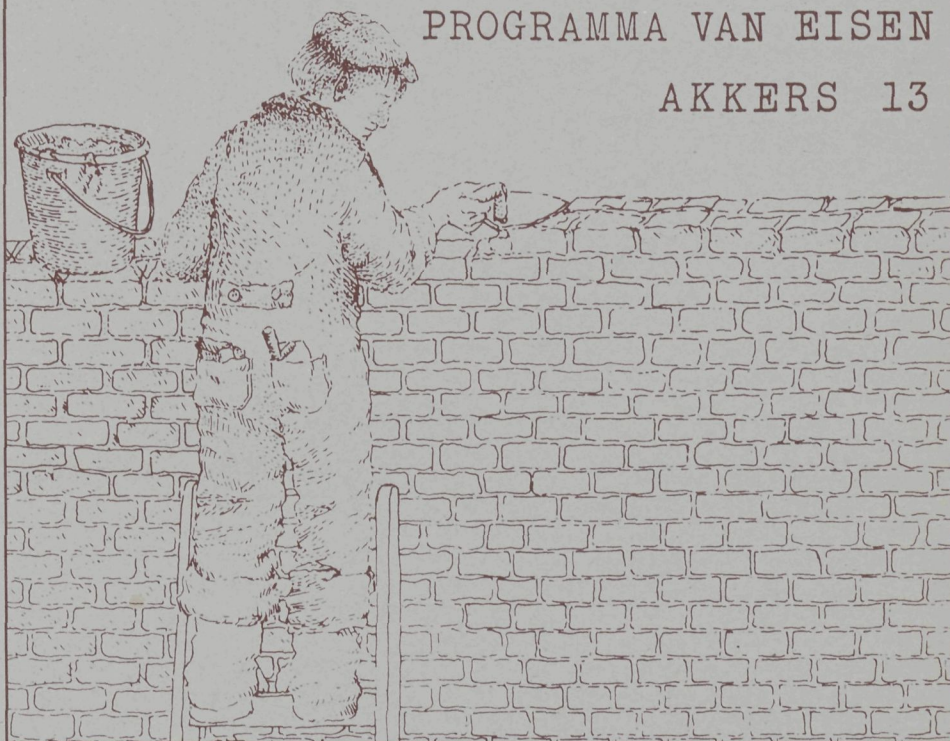
Als dit gelukt is, toon dan ook aan, met gedegen onderzoek en studies dat kleinschaligheid op grote schaal haalbaar is. Met name de financiële haalbaarheid is van groot belang. De kosten moeten binnen de perken blijven. Dan alleen kan het op meerdere plaatsen worden toegepast. Eén project kan gesubsidieerd worden; tien projecten niet. Het Centraal-Wonen-project in Spijkenisse is, in tegenstelling tot vele anderen, een goed voorbeeld. Hier is gebleken dat binnen de huidige budgetten voor de woningwetbouw mogelijkheden bestaan om andersoortige wooneenheden te maken.

Financieel haalbaar

Ook is in de praktijk van de gemeente Spijkenisse aangetoond dat een verre-gaande inspraak door bewoners financieel haalbaar is en niet vertragend werkt op het ontwerpproces van de woningen. Toon dus duidelijk aan dat kleinschaligheid financieel haalbaar kan zijn en veel voordelen biedt ten opzichte van grootschalige oplossingen. Maak van de kleinschaligheid een politiek onderwerp, dat op alle bestuursniveau's de aandacht krijgt die het verdient. Alleen via deze weg kan kleinschaligheid in de ruimtelijke ordening op grote schaal worden toegepast en ... dat is het voornaamste doel.

inspraak | nieuwbouw | spijkenisse

PROGRAMMA VAN EISEN
AKKERS 13

Zij helpen anders om te gaan met kostbare ruimte

We moeten zuinig zijn op de kostbare ruimte. Vooral in dichtbevolkte landen als de onze dreigt er weinig onaangetast buitengebied over te blijven. Huizenbouw, bedrijven en wegen vragen steeds meer grond. Boerderijen in 't landschap zijn vaak door de bio-industriële revolutie bepaald niet fraai te noemen. Weidewinkels en complexen tweede huizen duiken op onverwachte plaatsen op.

Andere wegen moeten gezocht worden. Bestaande bebouwde gebieden, huizen en andere gebouwen kunnen we beter benutten. Veel ruimte wordt niet optimaal gebruikt. We moeten ons er eigenlijk allemaal mee bemoeien. Al zijn we dat helemaal niet gewend. Alles wordt nu voor ons geregeld.

Toch gebeurt het hier en daar al anders. Mensen bevechten langzaam maar zeker weer het recht over hun eigen zaken in en om het huis te beslissen. Naast de theorie vinden we steeds meer de praktijk. Enkele voorbeelden vindt u in dit nummer. Landelijke organisaties, die actief zijn mensen te helpen tot een andere aanpak te komen worden hier aan u voorgesteld. Zij gaan ervan uit dat we andere wegen moeten bewandelen. En dat bijvoorbeeld de milieukant veel meer aandacht verdient. We kunnen hun werk hier slechts summier weergeven. Voor meer informatie kunt u met hen contact opnemen.

Werkgroep 2000

De volledige naam is Stichting Werkgroep 2000-Instituut voor Inspraakorganisatie en beleidsonderzoek. Ze werd in 1965 opgericht. De werkgroep heeft deze doelstellingen:

- Democratisering van de maatschappij en verbetering van de samenlevingsopbouw.
- Bewustwording van mensen ten aanzien van hun leefomgeving.
- Verbetering van de beleidsvoorbereiding en besluitvorming.

Werkgroep 2000 zet inspraakprocedures op en begeleidt ze. In dit nummer staat een artikel over hun werk in Spijkenisse. Ze geven ook adviezen aan gemeentebesturen en bijvoorbeeld bewonersgroepen. Er wordt onderzoek verricht op het gebied van leefmilieu en de positie van bewoners daarin. Er worden cursussen en lessen gemaakt en gegeven. Tenslotte kan de werkgroep acties steunen van bewonersorganisaties en -groepen. De vakbond voor fietsers, de E.N.F.B., is uit de Werkgroep 2000 voortgekomen. Ook de groep Wijs op Weg, die gevormd wordt door een groot aantal organisaties, die een ander verkeersbeleid wensen, is een initiatief van de Werkgroep.

Werkgroep 2000 heeft over een groot aantal onderwerpen de zogenaamde 'Katernen 2000' uitgegeven.

Werkgroep 2000
Postbus 2000
3800 AA Amersfoort
Tel. 033-724224

L.O.B.H.

De vereniging Landelijke Organisatie Belangengroepen Huisvesting (L.O.B.H.) wil bevorderen dat passende en betaalbare woonruimte als integraal deel van het volkshuisvestingsbeleid wordt gerealiseerd en behouden voor personen of groepen van personen, die niet of moeilijk in aanmerking komen voor woningtoewijzing en/of voor wie geen of onvoldoende adequate voorzieningen bestaan. Het L.O.B.H. adviseert en ondersteunt plaatselijke en landelijke organisaties van woon-konsumenten. Ze volgt kritisch het beleid van plaatselijke, provinciale en de landelijke overheid en plaatselijke woningcorporaties en adviseert hen in de gewenste richting.

Het werk kan gedaan worden dankzij subsidie van het Ministerie van Volkshuisvesting.

In verschillende delen van het land zijn zogenaamde konsulentten van de vereniging, die ter plaatse bij activiteiten kunnen helpen. De eigen uitgave van de vereniging heet Iglo, woonkrant voor mensen die in de kou staan.

Voor min. f 10,- per jaar is men lid van de vereniging en ontvangt men Iglo.

L.O.B.H.
Henri Polaklaan 12b
1018 CS Amsterdam
Tel. 020-223505

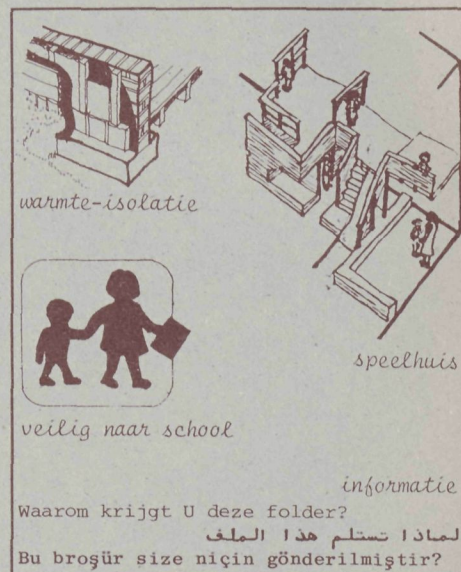
Planwinkel

De stichting Planwinkel wil meer invloed voor mensen die weinig mogelijkheden hebben om hun eigen woon- en werksituatie te verbeteren. Met tien mensen in loondienst en zo'n twintig vrijwilligers en free-lance-medewerk(st)ers is men vooral op deze drie terreinen actief:

Verbouw en nieuwbouw; ontwerpen, tekenen, subsidie-aanvragen, centraal wonen, buurthuizen, peuterspeelzalen, kleine bedrijfsruimten, tuinen en woonerven.

Plannen en inspraak; buurten, wijken en grotere gebieden, inspraakbegeleiding, technische adviezen en onderzoek, subsidies.

Informatie en voorlichting; informatie begrijpelijk maken voor iedereen, ook vertaling in Turks en Arabisch, uitgave van folders, boekjes, het maken en organise-

ren van tentoonstellingen en congressen. Planwinkel geeft gratis adviezen, en men kan er terecht voor informatie-materiaal. Hierbij valt met name te denken aan zaken als subsidies, bouwvoorschriften, materialen, bestemmingsplannen, verkeer, inspraak en energiebesparing.

Stichting Planwinkel
Lange Geer 66
2611 PW Delft
Tel. 015-141941 of 120447

V.I.B.A.

De Vereniging Integrale Biologische Architectuur (V.I.B.A.) wil een architectuur ontwikkelen en verwezenlijken, die de mens in harmonische relatie brengt met zijn totale (gebouwde en natuurlijke) omgeving. De vereniging is op verschillende manieren bezig dit doel te bereiken.

Studie, onderzoek, onderwijs; materialen en omgevings-onderzoek, vormgeving, zachte, aangepaste technologie, gezondheid van mens in relatie tot omgeving, het geven van colleges. Er is een aparte studie-vereniging: I.B.A.

Organisatie en communicatie; (hier werkt ook de vereniging I.B.A. aan) tentoonstellingen, congressen, opzet communicatienetwerk voor alternatieve technologie en de opzet van een informatiecentrum.

Advies en praktijk; dit gebeurt in samenwerking met de Biologische Architectuur en Bouw Coöperatie en de Integrale Biologische Architectuur Coöperatie. Beide gevestigd in St. Michielsgestel. Het lidmaatschap van de V.I.B.A. is min. f 10,- per jaar (giro 3917176).

V.I.B.A.
Asberg 23
5641 LJ Eindhoven
Tel. 040-810236 ('s avonds)

OOST, WEST, THUIS BEST - We hadden maar bescheiden wensen als 't om wonen ging: we wilden 'n plekje, waar we ons op ons gemak zouden voelen, thuis... Maar 't huis, dat we kregen was koud en tochtig en het lekte als een vergiet. Zo kwamen we met de hele buurt in actie voor renovatie. En jawel hoor: die

dwongen we af. En we kregen ons huisje als nieuw terug. Alleen had de aannemer - om op 't materiaal te besparen - vezelplaat verwerkt. En die vezelplaat scheidt nu een gas af,

die de hersens beschadigt. WE RAKEN STEEDS VERDER VAN HUIS...

• Uit de Nieuwsbrief van Bouwhulp

L.O.L.

Het Landelijk Overleg Leef-, woon-, werkgemeenschappen (L.O.L.) bestaat uit groepen uit verschillende plaatsen in het land die zich voor het opheffen van knelpunten bij de huisvesting van woongroepen willen inzetten. Men streeft ernaar dat de betreffende instellingen geschikte ruimte gaan aanbieden voor woongroepen. Het werk omvat bijvoorbeeld het voeren van acties rond inschrijving voor huisvesting, toewijzing en bestemmingsplannen, het geven van informatie over het kopen en huren van woonruimte, het organiseren van praatgroepen en informatie-avonden.

Doel van het overleg is het uitwisselen van informatie en ervaringen, het elkaar

ondersteunen, coördinatie van plaatselijke acties en het opzetten van landelijke acties. Een aantal groepen geeft een eigen informatieblad uit. Adressen van de groepen zijn bij het L.O.L. verkrijgbaar.

L.O.L.
De Ruyterstraat 17
6512 GA Nijmegen
Tel. 080-237042 (ma, wo, vr. van 14-16.00 uur, di. avond van 20-22.00 uur).

Bouwhulp

De stichting Bouwhulp bestaat sinds mei 1978 en wil meewerken aan de verbetering van woon- en leefomstandigheden. Als bouwkundig adviesbureau houdt ze zich bezig met voorlichting, advisering en studie op het gebied van renovatie, vervan-

gende nieuwbouw en kwaliteitsverbetering van woningen en buurten. Via Nieuwsbrieven worden vier maal per jaar ervaringen en informatie aan geïnteresseerden doorgegeven. Een abonnement kost f 15,-. Een steunabonnement: f 25,- (giro 3966742).

Stichting Bouwhulp
Postbus 2133
5600 CC Eindhoven
Tel. 040-445758

Woon-energie

Begeleiding, adviezen en ontwerpen op het gebied van milieu en bouwen zijn de belangrijkste taken die de stichting Woon-energie zich gesteld heeft. Ze kan ingeschakeld worden bij zaken als: keuze bouwmaterialen, energiebesparingsmogelijkheden in bestaande projecten en nieuwbouw, situering in verband met zonne-energie en beschutting tegen de wind, isolatie, het opstellen van een programma van eisen en het maken van een schetsontwerp, keuze technische installaties, toepassing windenergie.

Woon-energie werkt ook mee aan publicaties op hun terrein, zoals bijvoorbeeld het boekje 'Naar milieuvriendelijk wonen', een uitgave van de Werkgroep 2000. In Oss en Gouda werd begeleiding gegeven aan bewonersgroepen. Adviezen worden tot ver buiten Gouda verstrekt. Aan een groot energie-project op een Haagse school werd medewerking gegeven (zie DKA 32).

Stichting Woon-energie
De la Rey laan 17
2806 DA Gouda
Tel. 01820-13137

Centraal Wonen

De landelijke vereniging Centraal Wonen stimuleert en coördineert projecten voor centraal wonen in diverse vormen. Zie het artikel in dit nummer: 'Centraal Wonen projecten komen vlotter van de grond'. In vele plaatsen zijn groepen bezig een project op te zetten of is reeds een project voltooid. De lijst met adressen van die groepen is in dit nummer opgenomen.

De landelijke vereniging geeft een eigen blad uit.

Centraal Wonen
Wandelmeent 61
1218 CR Hilversum
Tel. 02159-13388

DKA

nog steeds bedreigd

In DKA nummers 30, 31 en 32 hebben wij u op de hoogte gehouden van onze 'problemen' met de gemeente. De gemeente Boxtel wil 'vanwege haar natuurlijke groei', tot het jaar 1992 uitbreiden met ongeveer 1500 woningen. Hiervoor komen zowel de kom, Boxtel-West als Munsel in aanmerking.

Munsel is een – voornamelijk agrarisch – gebied, gelegen tussen de wijk Boxtel-Oost en de snelweg Den Bosch-Eindhoven. Hier leven zo'n acht boerenfamilies, die voor hun bestaan afhankelijk zijn van de varkenshouderij en veeteelt. Verder verbouwen ze onder andere maïs. Daarnaast wonen er nog zeker 20 gezinnen, allemaal met een groot of kleiner stuk grond. Dit gebruiken ze bijvoorbeeld als moestuin of om schapen op te zetten. Op Munsel ligt ook het terrein van De Kleine Aarde; in totaal ongeveer 2 hektare groot.

Zwaard van Damocles

Er wordt nu, in opdracht van de Commissie Ruimtelijke Ordening en Bouwbeleid van de gemeente Boxtel, onderzocht hoe in het gebied Munsel de meeste woningen gebouwd kunnen worden. De vraag is dan: 'wie en wat moet er gaan verdwijnen?' Op Munsel kunnen maximaal zo'n 500 woningen gebouwd worden.

Het grootste deel van de 1500 te bouwen woningen is in Boxtel-West gepland (tot een maximum van 1000). Daar hangt dezelfde vraag als het zwaard van Damocles boven het hoofd van de mensen: 'wie moeten er verdwijnen en wat dan?' Officieel zitten we nu in de 'modellen-fase'. Op het moment wordt een aantal modellen voor Munsel (én voor West) onderzocht en globaal ingevuld. In enkele modellen is De Kleine Aarde wél, in andere niet opgenomen. In het najaar worden twee modellen gekozen: een combinatie van Munsel en West. Op basis daarvan worden bestemmingsplannen gemaakt. De discussie, of De Kleine Aarde gehandhaafd wordt, is dus nog niet gevoerd.

We weten, dat er ideeën leven bij de commissie om De Kleine Aarde als geheel te verplaatsen. Een 'alternatief' plan is om alleen voor de tuin van DKA een andere plaats in Boxtel te zoeken. 'De kursusgebouwen kunnen dan wel blijven staan'....

Een onlosmakelijk geheel

De Kleine Aarde wil in haar geheel op Munsel blijven. 'De tuin en de winkel van De Kleine Aarde vormen een onlosmakelijk onderdeel van het kursus- en voorlichtingswerk. De nadruk wordt gelegd op voorlichting, gekoppeld aan de praktijk'. Citaat uit een brief aan de ge-

meente d.d. 3 mei 1979.

We noemen dit ervarend leren. Je kunt kursisten vertellen over biologisch voedsel, maar de eigenlijke kennismaking ermee gebeurt in de *tuin*, waar ze kunnen zien hoe alles groeit (rondleiding) en waar ze mee kunnen helpen met bijvoorbeeld wieden (praktisch werk); in de *winkel*, waar deze producten te koop zijn; in de *keuken*, waar ze kunnen leren volwaardige voeding te bereiden; en tenslotte op hun *bord*, zodat ze het kunnen proeven. Ook de energieprojecten op het terrein zijn onmisbaar in onze voorlichting over energiebesparing en alternatieven. Het kringloophuis, de windmolens, de zonnepanelen zijn belangrijke demonstratiemodellen.

De Kleine Aarde ligt in Boxtel heel centraal. Dit is belangrijk, omdat we zowel landelijk als regionaal werken.

Ons standpunt over Munsel

Het liefst zouden we zien dat op Munsel niet gebouwd wordt, maar in 1975 werd al door de gemeenteraad besloten om Munsel tot bouwgebied te bestemmen. De vraag is nu voor ons geworden: 'bouwen op Munsel, maar hoe?' De Kleine Aarde wil blijven. Maar de meeste boeren ook, als hun bedrijf nog levensvatbaar zou zijn. Die levensvatbaarheid is echter in het verleden, door grondaankoop van de gemeente, al danig aangetast. Het wordt de boeren vrijwel onmogelijk gemaakt om hun bedrijf rendabel te houden, als er ook nog woningen omheen worden gebouwd. Zo worden ze gedwongen om weg te gaan, op bio-industrie over te gaan of volkstuinder te worden.

Wij willen ervoor vechten, dat een aantal

dingen kunnen blijven: De Kleine Aarde in haar geheel; de boeren op Munsel, als hun bedrijf rendabel kan blijven; de huidige bewoners van Munsel met een stuk grond; zoveel mogelijk de bestaande structuur van wegen en bomen.

Ekologische woonwijk

Er is binnen De Kleine Aarde een werkgroepje, dat actie onderneemt naar de gemeente, ideeën over ruimtelijke ordening op een rijtje zet en aan een bebouwingsvoorstel werkt: Munsel als ekologische woonwijk.

Het groepje bestaat uit Joke de Wilde (Kursus-Kollektief), Jan Juffermans (Uitgeverij), Johan Fernhout (student TH-Delft), Albert Visser (bestuurslid), Rob Boeringa (bestuurslid) en Henny van Breda (bestuurslid).

We hebben de bouwplannen voor Munsel tevens opgepakt om onze eigen ideeën over ruimtelijke ordening op papier te zetten en deze met andere medewerkers verder uit te werken. Hoe vinden wij – als mensen van De Kleine Aarde – dat een woonwijk eruit zou moeten zien? Welke uitgangspunten hanteren wij vanuit onze visie en hoe zouden deze in de praktijk vertaald kunnen worden?

Johan Fernhout, student stedenbouwkunde aan de TH in Delft, denkt en werkt met ons mee. Hij gaat op het onderwerp 'Ekologische woonwijk' afstuderen en heeft ervaring met het SOM-2 project (zie blz. 36 in dit nummer).

• Wat zou De Kleine Aarde zijn zonder tuin? De duizenden bezoekers zouden dan slechts het halve verhaal te zien krijgen.

Naar een bewuster geldverkeer

Spaargeld mens- en milieuvriendelijk beleggen

Steeds meer mensen gaan de samenhang zien tussen de oorzaken van allerlei maatschappelijke problemen. Veel van deze oorzaken zijn terug te voeren tot de opvattingen die aan de ekonomie van onze maatschappij ten grondslag liggen. Een ekonomie waarover veel te zeggen valt, maar waarvan één punt duidelijk in het oog springt: zij is gericht op groei. Otto Munters maakt de balans op.

Bij de heren ekonomen zijn weliswaar discussies gaande over de wenselijkheid van een voortgezette groei der ekonomie, maar slechts een klein handjevol ekonomen is overtuigd van de noodzaak een halt toe te roepen aan een verdere groei in kwantitatieve zin. Zij zoeken een nieuwe weg, naar een groei van de ekonomie in kwalitatieve zin, in de richting van een kringloopekonomie. Hoewel de algemeen maatschappelijke toepassing van deze ideeën op economisch terrein slechts moeizaam vordert, zijn er steeds meer mensen die zich bewust worden van deze dingen en daar in hun dagelijks leven zoveel mogelijk van in de praktijk brengen. Daarbij valt een duidelijke lijn te ontdekken in de fases die men op deze weg kan onderscheiden. Met name De Kleine Aarde heeft zich vanaf haar ontstaan bijzonder ingezet voor de bewustwording van de invloed die we hebben als *konsument*. Een jaar of zes, zeven geleden was het veelal nog een vreemde en onbegrepen zaak: de vraag naar onbespoten en op een goede manier verwerkt voedsel zonder overbodige verpakkingen. Maar geleidelijk aan zien we door de voorlichting hierover en de groeiende vraag hiernaar toch een verandering in het konsumptiepatroon van de maatschappij ontstaan: een steeds bredere laag gaat gezonder eten. Of men daarbij ook oog heeft voor de overbodigheid van verpakkingen en andere ekologische aspecten is evenwel óók een groeiende vraag!

Verantwoordelijkheid producent

Een jaar of drie, vier geleden onstond de bewustwording over de invloed die we op de maatschappij hebben door ons gedrag als *producent*. Wie of wat dienen we met onze arbeid? Een op hol geslagen ekonomie, die de maatschappij naar de ondergang voert, of een ekonomie die er juist op is gericht het leven in stand te houden, ook op langere termijn (om het maar even extreem uit te drukken. . .). Het resultaat van deze bewustwording is dat er op dit moment naar schatting tienduizenden mensen zijn, die om deze redenen niet meer gemotiveerd zijn om aan het thans nog als 'normaal' bestempelde arbeidsproces deel te nemen. Dit is een belangrijke oorzaak van de zogenaamde

kulturele werkeloosheid. Enkele duizenden van deze mensen zijn er inmiddels in geslaagd alternatieve werkgelegenheid, veelal in zélf opgezette mens- en milieuvriendelijke bedrijven, te kreëren en verdienen daarmee een volledig inkomen (ter hoogte van ongeveer het minimumloon).

Een aantal mensen dat hier in 1976 al mee bezig was, heeft in dat jaar de Stichting MeMO opgericht, die zich inzet voor deze ontwikkeling. Dat gebeurt onder andere door de organisatie van MeMO-beurzen, door de publieke opinie 'rijp' te maken voor deze gedachten, alsmede door konkrete dienstverleningen aan memo-bedrijven en de mensen die hiermee willen beginnen zoals het verstrekken van informatie en adviezen en het bemiddelen bij het verkrijgen van kredieten. Op deze wijze wil MeMO bijdragen aan een verder strekkende verandering van de ekonomie van onze samenleving dan alleen het konsumptiepatroon.

Ongetwijfeld is het voor iedereen die zich hiermee bezighoudt in zijn dagelijks leven, een langdurig proces om de nieuw opgedane ideeën te vertalen in een daadwerkelijk veranderd konsumptie- en/of produktiegedrag.

Maar onafhankelijk daarvan, bestaat er een derde, zéér effectieve mogelijkheid om invloed uit te kunnen oefenen op de richting waarin de ekonomie zich ontwikkelt. Een mogelijkheid die tot dusver nog

nauwelijks wordt opgemerkt, laat staan effectief benut. Wat kunnen we nog meer doen?

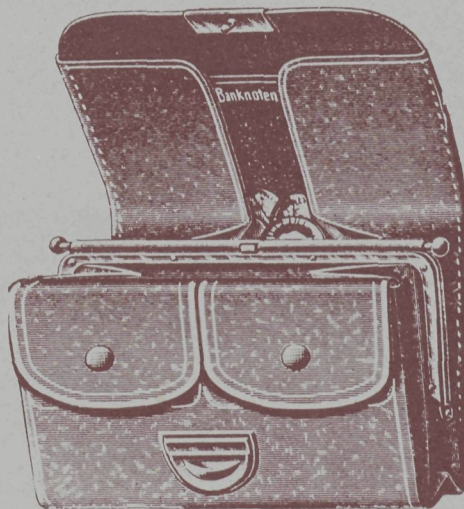
Wat doe je met je geld?

Deze derde mogelijkheid voor bewustwording heeft te maken met het geld zélf. Het wordt tijd om serieus te gaan denken en werken aan een *hervorming van het geldstelsel en het bankwezen*. Ongetwijfeld geen gemakkelijke taak, die wel enig doordenken vereist, maar het zou kunnen blijken dat hierin een zéér effectief middel gevonden kan worden om bij te dragen aan het vinden van een betere richting waarin de ekonomie zich ontwikkelen kan.

Hier en daar zijn reeds signalen dat ook over deze taak een bewustwording op gang komt. De boycot van de Amro bank in 1976, vanwege haar investeringen in Zuid Afrika is daar een voorbeeld van, evenals de oprichting van een centrale bank door de Wereldraad der Kerken, bedoeld om althans een gedeelte van het geld van de kerken naar ontwikkelingsprojecten te loodslen. Van meer recente datum zijn de discussies tussen de vakbondstop en haar leden over het investeringsbeleid van de vakbondreserves. De centrale vraag daarbij was: moet het investeringsbeleid van de centrale vakbondsweerstandskas (zo'n 300 miljoen) gericht zijn op een zo groot en snel mogelijke toename van het kapitaal, of moeten we deze middelen aanwenden om bedrijven en werkgelegenheid te behouden en arbeiderszelfbestuur te bevorderen? Voorlopig is de zaak afgedaan met het terugtrekken van investeringen in bedrijven die relaties met Zuid-Afrika of verdachte landen in Zuid-Amerika onderhouden.

Rente zonder bijmaak?

De enige (spaar-)bank in Nederland met een maatschappijkritische instelling, de Algemene Spaarbank voor Nederland, haakt graag op deze bewustwording in met haar reclame. Wie het jaarverslag van deze spaarbank (voor alle belangstellenden verkrijgbaar) er op nakijkt, ziet dat de ASN inderdaad vrijwel schoon is wat betreft dit soort hete (politieke) hangijzers. Zij streeft er vooral naar haar beleggingen een sociaal karakter te geven,

zoals bijvoorbeeld blijkt uit de belangen in de woningbouw, bejaarden- en verpleeghuizen, sport en cultureel werk, water- en elektriciteitsmaatschappijen en dergelijke, alsmede vele staats- en gemeente-obligaties, pandbrieven van hypotheekbanken. Voor een gering deel echter ook in industriële belangen. Hier zijn multi-nationale bedrijven bij met bijvoorbeeld belangen in Zuidelijk Afrika. Twee jaar geleden vertelde men mij, dat men deze investeringen geleidelijk wilde afstoten. Maar het is nog niet gebeurd.

Aan de oprichting van de Stichting MeMO ging een aktie vooraf, vanuit het blad Waterman, om met je geld bij de ASN te gaan sparen zolang er geen betere mogelijkheid was. MeMO-bedrijven konden echter toen, en ook nu nog niet, terecht bij de ASN, omdat het een spaarbank is. Zij verstrekken over het algemeen geen kredieten waaraan risico's verbonden zijn en ze werken het liefst met overheidsgaranties. De ASN is momenteel nog niet in staat de aanvragen van kleinschalige bedrijven op een juiste wijze te beoordelen en de risico's te overzien. Zij zullen dan ook hun goodwill als progressieve bank verliezen binnen onze kringen, als zij niet snel maatregelen treffen hierin beter te gaan voorzien, ook wat betreft de voorlichting aan kleinschalige bedrijven over hun financieringsvraagstukken.

Hervorming geldstelsel

Ondertussen heeft MeMO gewerkt aan alternatieve mogelijkheden om memo-bedrijven aan leningen te helpen: via de direkte kredietbemiddeling, waarbij sympathisanten rechtstreeks leningen verstrekken aan memo-bedrijven, nadat eerst door de stichting MeMO een bedrijfseconomisch onderzoek heeft plaatsgevonden. Alléén als er voldoende waarborgen zijn dat de lening kan worden terugbetaald, wordt zo'n contact tot stand gebracht. Zo hebben er reeds een 25-tal bemiddelingen plaatsgevonden, veelal in de orde van grootte van f 5000,- tot f 10.000,-. De ervaring die de stichting MeMO daarmee heeft opgedaan én de aanwezigheid van een 'buffer' in de vorm van een eigen vermogen van thans ongeveer f 100.000,- (het MeMO Garantiefonds), heeft het mogelijk gemaakt met

het MeMO Beleggingsfonds te starten. Hierin kunnen zowel kleine als grote bedragen belegd worden, die voor een zo groot mogelijk deel ten goede zullen komen aan memo-bedrijven en aanverwante projecten. Vanuit het Beleggingsfonds kunnen nu dus ook leningen worden verstrekt aan memo-bedrijven. Dit alles is echter nog slechts een kleine stap op weg naar een hervorming van het geldstelsel en het bankwezen. Als motto voor deze hervorming zou kunnen gelden: *naar een bewuster geldverkeer.*

Is rente wel fatsoenlijk?

Een kenmerk van een bewuster geldverkeer is: 'Fatsoenering' of zelfs opheffing van rente's. Het is door alle eeuwen heen een steeds weer opkomende vraag geweest of het geoorloofd is om rente te vragen, of op z'n minst hoeveel rente fatsoenlijk is. Men kan daarbij denken aan het feit dat iemand die veel geld bezit zelf niet hoeft te werken, maar z'n geld laat werken. Dat zou kunnen worden gezien als parasiterend gedrag. Zeker als iemand zich met rijkdom en weelde omgeeft, zonder daadwerkelijk bij te dragen aan de samenleving. Daarnaast wordt rente, vooral door de hoge rentestand, gezien als één van de voornaamste oorzaken van inflatie. Omdat je met geld immers geld kan verdienen, neemt de totale hoeveelheid geld toe, waardoor de waarde ervan daalt. Dit alles even zeer simpel en summier gesteld.

Een ander kenmerk is het minder anoniem maken van het geldverkeer, niet alleen in de koopcircuits, maar ook wat betreft de transakties tussen kredietverschaffers (spaarders) en banken. Doordat men elkaar niet kent, in feite een gebrek aan 'bewustzijn', kunnen de banken steeds grotere machtsconcentraties vormen. Daardoor gaat steeds meer het zicht verloren op wat er eigenlijk met je spaargeld gebeurt. De banken doen maar en invloed uitoefenen is er ten ene male niet bij.

Bank moet klein blijven

Helaas heeft de koöperatieve bankbeweging in Europa haar radikaal en idealistisch karakter bijna geheel verloren. Door de toenemende grootschaligheid en centralisatie hebben zij zich steeds meer gekonformeerd aan de gevestigde orde.

Daarom zal er in het kader van een hervorming van het bankwezen gestreefd moeten worden naar een sterk gedecentraliseerde en kleinschalige opzet van een mogelijk nieuw op te richten koöperatieve (memo) bank. In de Verenigde Staten zijn daar momenteel zeer goede voorbeelden van te vinden. De koöperatieve bankbeweging aldaar bloeit en elke belangengroep van tenminste zo'n 100 leden kan een eigen *coöp. credit union* oprichten. Zo zijn er bijvoorbeeld *credit unions* van buurtgemeenschappen (*neighbourhoods*), die verhinderen dat spaargelden van de leden die in achtergestelde buurten wonen, naar rijke delen van de stad vloeien (cityvorming). Belangen-groepen met de meest uiteenlopende doelstellingen vinden in het *coöp. credit union systeem* een effectief strijdmiddel. Zo is er Iowa City een *coöp. credit union* gevestigd in een grote koöperatief werkende natuurvoedselwinkel. De spaargelden van de leden worden geïnvesteerd in memo-bedrijven in de omgeving!

Al deze bankjes zijn lid van een centrale koöperatieve bank per staat, die op hun beurt weer lid zijn van één centrale koöperatieve bank. Elke kleine bank kan voor organisatorische en technische hulp een beroep doen op deze centrale banken en ook een deel van de administratie wordt door deze instellingen gedaan. Tevens zijn regelingen getroffen voor overschotten en tekorten aan liquide middelen. De kleine banken zijn echter geheel autonoom wat de zeggenschap over het kapitaal van hun leden aangaat.

Afpersing en uitbuiting

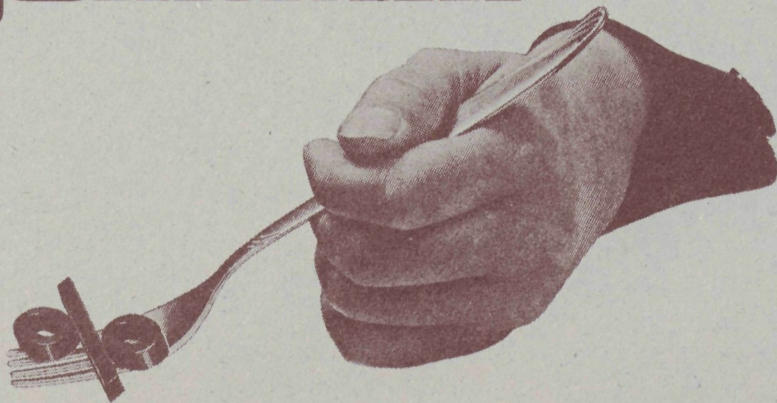
Vanzelfsprekend zal ons bij de oprichting van een dergelijke koöperatieve bank een selektief investeringsbeleid voor ogen staan, voortkomend uit de bewustwording over de oorzaken van de huidige maatschappijproblematiek. Zoals de Duitse burgemeester Raiffeissen in de vorige eeuw voor ogen stond dat de arme boeren van zijn dorp beschermd moesten worden tegen de afpersing en uitbuiting van hun kapitaalverschaffers, zo is het voor ons een duidelijke zaak dat met ons spaargeld en onze reserves gewerkt moet worden in zaken die nóch de mens, nóch het milieu schade doen. Daarbij dient uiteraard ook op de belangen van de mensen in de ontwikkelingslanden gelet te worden. Mens- en milieuvriendelijk dus. Het is verheugend dat er in de laatste jaren een mens- en milieuvriendelijk bedrijfsleven is ontstaan, waar men economisch zeer verantwoord te werk gaat om de touwtjes aan elkaar te knopen en aan alle verplichtingen te voldoen. Daardoor ontstaan steeds meer konkrete en verantwoordelijke alternatieve beleggingsmogelijkheden.

Een nieuw ruilmiddel?

Een derde punt dat om aandacht vraagt bij het streven naar een bewuster geldverkeer, is een bezinning over de standaard van het geld.

Dit wordt vooral een interessante vraag als we ons gaan bezighouden met een onderzoek naar de vervangingsmogelijkheden van het geld door een zogenaamd geld- en renteloos verrekensstelsel. Een voorbeeld daarvan bestaat sinds de

Rente zonder bijsmaak?

krisisjaren van rond 1930 in Zwitserland onder de naam WIR. Aan het WIR-circuit nemen alleen kleinschalige winkeliers, dienstverlenende bedrijven en producenten deel, bij elkaar zijn er thans zo'n 20.000 leden. In het WIR-circuit vloeit de tegenwaarde van ruim 250.000.000 Zwitserse francs (gegevens van 1976). Daarvan worden praktisch renteloze kredieten vestrekt aan de leden. Zou het in verband met het bovenstaande mogelijk zijn een andere tegenwaarde dan de normale valuta te vinden voor zo'n verrekeningsstelsel? Dus niet meer gekoppeld aan goud, maar aan iets wat een waarde vertegenwoordigt die meer in de lijn van onze doelstellingen past?

Meer over WIR vindt u in DKA van december 1976 en de Waterman van herfst 1976. (Omdat beide nummers zijn uitverkocht, zijn kopieën hiervan verkrijgbaar bij het sekretariaat van MeMO). De waarde van een dergelijke opzet wordt duidelijk als men bedenkt dat bijvoorbeeld alleen al de ekologische voedselverdeelcentra in Nederland voor de aankoop van hun voorraden afhankelijk zijn van vele tonnen rekening-courantkredieten met rente's van zo'n 16%! Behalve de voorgaande, vinden we nog meer interessante gezichtspunten in het

werk van Rudolf Steiner, namelijk over de zogenaamde driegeleding en economie. Hij geeft een zeer originele visie op de economie, de werking van het geld en de rol van de banken. Veel van deze gezichtspunten worden reeds ten uitvoer gebracht door de antroposofische geldinstellingen, zoals de *Gemeinschaftsbank für Leihen und Schenken* in Duitsland, en in Nederland door de Stichting *Triodos* en het Coöp. Waarborgfonds *Ferment*. Binnenkort zal tot oprichting van de *Triodosbank* worden overgegaan door deze groep.

Vanaf de oprichting van Stichting MeMO zijn er steeds contacten geweest met de mensen van Triodos, die toen al jaren bezig waren. Van hun ervaring is dankbaar gebruik gemaakt en voor wat betreft de belegging van liquide middelen van de stichting MeMO in verband met het Beleggingsfonds, wordt onder andere aan samenwerking met de toekomstige Triodosbank gedacht.

Waarheen met spaargeld?

Er is dus al het een en ander gaande op het gebied van een hervorming van het geldstelsel en het bankwezen. Maar als concrete stap zou iedere Kleine Aarde lezer zich nu al kunnen afvragen of er niet een betere bestemming voor z'n spaargeld

of reserves kan worden gevonden dan het maar gewoon op de bank of giro te laten staan. Want juist in het streven alles zo rendabel mogelijk te doen, pleegt men nogal eens te investeren in zaken die in hoge mate mens- en milieuvrijd zijn. Uit het voorgaande blijkt dus dat er in Nederland een tweetal organisaties zijn, die op dit moment concrete alternatieven hiervoor bieden: Stichting Triodos en Stichting MeMO. En daarnaast zijn er enkele memo-bedrijven die in verschillende delen van het land obligaties uitgeven, veelal via de ekologische voedselwinkels verkrijgbaar. En wie z'n geld in ontwikkelingslanden wil beleggen, kan terecht bij organisaties als SOS-Wereldhandel (zie DKA 32). Dit zijn stuk voor stuk verantwoorde beleggingsmogelijkheden, waarbij men niet hoeft te vrezen zijn geld te verliezen. Zo kan een bewustere omgang met geld een volgende stap zijn op weg naar een bewuste leefwijze!

Stichting Triodos, Hoofdstraat 20, Driebergen, tel. 03438-8026

SOS Wereldhandel, postbus 25, Kerkrade, tel. 045-457444.

Stichting MeMO, Damrak 37 III, Amsterdam, tel. 020-262894.

De Kleine Aarde

John Savage Onstwedder

Een tweede DKA in Oude Pekela?

Op initiatief van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Oude Pekela (Zuid-Oost Groningen) wordt gewerkt aan een project, dat uit de volgende onderdelen bestaat:

- Het bouwen van scheidingsinstallaties voor diverse soorten afval uit de regio.
- Het inrichten van een grofstortplaats en een opslagterrein voor autowrakken.
- Het opzetten van bedrijfseenheden voor recycling (hergebruik) van de produkten van de scheidingsinstallaties.
- Vestiging van een centrum voor milieu-educatie.

Milieu-educatie

In verband met dit laatste project heeft B&W van Oude Pekela contact met ons opgenomen, teneinde de mogelijkheden te onderzoeken in hoeverre vanuit DKA voor opzet en begeleiding kan worden gezorgd. Na dit eerste contact hebben burgemeester Smidt en wethouder Boschma een werkbezoek gebracht aan De Kleine Aarde en uiteengezet wat de bedoeling is.

Het centrum voor milieu-educatie zou tot taak moeten hebben mensen in te lichten over het afvalprobleem, hergebruiksmogelijkheden van produkten, het winnen van grondstoffen uit afval en het recycleren hiervan. Er is ook een biologische tuin van circa 5 hectare en aan zaken als energiebesparing en zachte technologie zou eveneens aandacht besteed moeten

worden. Een leegstaand schoolgebouw is gereserveerd als kursusruimte en in eerste instantie ook als woonruimte.

Dit alles klonk veelbelovend, want tot nu toe zijn wij geen gemeente tegengekomen, die, notabene op eigen initiatief, dergelijke faciliteiten aanbood. Dus maakten we een afspraak voor een tegenbezoek dat inmiddels heeft plaatsgevonden.

Unieke mogelijkheid

Als medewerk.st.ers van het kursuskollektief van DKA zien wij dat er in Oude Pekela een unieke mogelijkheid ligt een milieu-educatie-centrum op te richten met in de directe nabijheid kringloop-systeem-projecten (strokarton fabrikage, recyclings-eenheden), die bij de voorlichting betrokken kunnen worden. Dit is een groot voordeel om de eenvoudige reden dat dit soort 'demonstratieprojecten' het rendement van de voorlichting verhoogt. De kursisten zien immers met eigen ogen dat het kán. Verder is het een voordeel dat B&W van Oude Pekela alle faciliteiten verlenen die binnen hun mogelijkheden liggen; grond, een gebouw, eventueel arbeidskrachten via de W.S.W.-voorziening (Wet Sociale Werkvoorziening) en niet te vergeten hun bereidwillige medewerking!

Partikulier initiatief

Toch zijn zij verder afhankelijk van het partikulier initiatief. Met andere woorden, er moeten mensen zijn die het zien zitten een dergelijk project te beginnen. Zij kunnen niet door de gemeente Oude Pekela worden betaald, en zullen dus zelf subsidieaanvragen moeten doen en fondsen moeten aanboren. Vanuit het kursuskollektief van DKA willen we bekijken in hoeverre wij onze medewerking kunnen verlenen bij het opzetten van het kursuswerk in Oude Pekela. Dat betekent niet dat wij ter plaatse kursussen gaan geven (we kunnen alle aanvragen die bij ons binnen komen niet eens verwerken), maar we zijn wel bereid mensen voor een bepaalde periode stage te laten lopen, zodat ze het verder alleen afkunnen.

Mensen die het opzetten van zo'n centrum als een uitdaging zien en zich daadwerkelijk door middel van voorlichting willen inzetten voor het milieu kunnen contact opnemen met John Savage Onstwedder of Pauli Jansen van het kursuskollektief van DKA. **De faciliteiten zijn er, nu nog de mensen.**

- Het terrein in Oude Pekela waar zó begonnen kan worden. Wie heeft er zin in?

Wat is er mooier dan met Gods adem een kerk te verwarmen?

Bouwverordening contra energiebesparing

Welstandskommissies zijn als de dood voor huizen die er net even anders uitzien. De dames/heren deskundigen verbleken bijkans bij het zien van achtkantige huizen waarbij de architect óók nog windmolens heeft gedacht. Maakten ze in het verleden nooit problemen als het ging om foeilelijke flats, rechtlijnige rijtjeshuizen en een oerwoud van tv-masten, zodra een architect even de blokkendoos van zoonlief in de steek laat en een schuine lijn op papier zet, wordt het rode potlood gehanteerd. Gewaagd is het ook als je, zoals Jan Douwes Isema doet, energie-efficiënte bouw op de tekening zet. Dan vraag je natuurlijk om problemen...

'Zelf in hun energiebehoefte voorziende woningen, maar met het comfort van de 80-er jaren'. Dit is het parool van Jan Douwes Isema, architect te Zevenhoven. Op de energiebeurs te Borne, in maart dit jaar, had ik een gesprek met hem.

Jan is een 'kleine zelfstandige' en wil dat ook graag blijven. Op die manier kun je, zo zegt hij, zelf eenvoudig beslissingen nemen, maar je moet ook alles zelf doen, waardoor je relatief weinig aan kunt. In tegenstelling tot commerciële bedrijven kan zo je filosofie wél volledig tot z'n recht komen. 'Mijn filosofie is het gevolg van jullie (DKA) werk; het geeft een aanzet tot denken', aldus Jan.

Vergelijking met middeleeuwen

Een probleem waar hij nog steeds mee te maken heeft is, dat de huidige bouwverordening een energie-efficiënte bouw in de weg staat. Hij vergelijkt dit met de sociaal-religieuze trend die in de middeleeuwen ontstond. Het feit dat overgestapt werd van de Romaanse naar de Gotische bouwstijl was het gevolg van een maatschappelijke verandering: de komst van het Christendom. Als er toen een bouwverordening had bestaan, was deze op de Romaanse stijl gebaseerd geweest. Er zou dan geen plaats voor de Gotiek zijn geweest. Het maatschappelijk beleven maakte daarentegen alles ondergeschikt. Volgens Jan moeten we nu het maatschappelijk leven ook centraal stellen. Dit houdt in dat we energiezuinig moeten bouwen en tot een grotere bewustwording moeten komen.

Bouwverordening geeft problemen

Om energie-arm te kunnen bouwen blijkt het vaak noodzakelijk te zijn de bouwverordening aan je laars te lappen. Je werkwijze zou moeten zijn: gewoon doorgaan, niet te drammerig, maar ook niet te veel schipperen. Jan stelt: 'Als een goed idee, met energie als uitgangspunt, door de gemeente geweigerd wordt, dan ontkennen zij de energieproblemen. Het blijkt dus noodzakelijk dat de bouwver-

ordening aangepast wordt.

Op grond van een lange traditie is een bouwverordening ontstaan. Aanvankelijk een instrument om projecten op kwaliteit te kunnen toetsen is de bouwverordening nu uitgangspunt voor de ontwerper geworden. 'Met een gedegen juridische achtergrond acht ik dit ten ene male onjuist', aldus Jan. 'Ons bureau ontwerpt dan ook op basis van het probleem en komt daarbij vaak tot oplossingen, die zodanig van aard zijn, dat de bouwverordening daar niet in voorzien heeft.'

Horizonvervuiling

Jan zegt verder: 'De door ons gepresenteerde oplossingen zijn onder te brengen in twee hoofdgroepen: a) het bereiken van een optimale besparing in de gebruiksenergie en b) het geheel (woning, school, kerk enz.) onafhankelijk maken

van de openbare nutsvoorzieningen.

Voor al het onder b. gestelde wordt ons niet altijd in dank afgenomen. Voor het voorbeeld van een kerk hebben we ons werkterrein daarom verlegd naar Frankrijk.'

Vervolgens laat Jan zien hoe door de autoriteiten in de regel tegen de zogenaamde horizonvervuiling aangekeken wordt. Wat betreft het plaatsen van windmolens wordt daar erg moeilijk over gedaan, maar als je kijkt naar de schoorstenen in het Botlekgebied, dan blijkt dat een economische noodzaak te zijn; verkeersborden dienen de verkeersveiligheid; t.v.-masten: algemeen belang; elektriciteitsmasten: ook economische noodzaak.

Onvolwaardige spouw

Jan noemt twee andere voorbeelden, waarin energiebesparing niet integraal wordt aangepakt: 'Bij isolatie van woningen wordt de onvolwaardige spouw volgestopt met isolatiemiddel, zodat het isolatieprobleem is 'opgelost'. Waarom wordt niet direct een volwaardige spouwmuur gemaakt?' En verder: 'Er bestaan plannen voor centrale vuilverbranding, waarbij de vrijgekomen warmte voor stadsverwarming gebruikt gaat worden. Dit klinkt leuk, maar de burger blijft daardoor afhankelijk en de kans bestaat zelfs dat er op een gegeven moment een tekort aan huisvuil ontstaat.'

Verwarmen met windenergie

In zijn ontwerpen wil Jan de totale energievoorziening zoveel mogelijk laten geschieden met behulp van windmolens en zonnecellen. Dit lijkt misschien merkwaardig, 'maar', zegt Jan, 'behalve het opwarmen zelf hoeft alleen het warmteverlies gecompenseerd te worden. Dit verlies moet je dan ook zoveel mogelijk zien te beperken.'

Een voorbeeld daarvan is een kerk in Bretagne. Deze biedt plaats aan 5000 mensen. Een windmolen zorgt voor verlichting en verwarming. De verwarming zelf vindt plaats door middel van elektrische vloermatten. Jan zegt hierover: 'Wat is er mooier dan met Gods adem een kerk te verwarmen?'

Verandering verordening

De ontwerpideeën waar architect Jan Douwes Isema mee werkt kunnen in twee opzichten problemen opleveren. In de eerste plaats juridische, daar zijn ontwerpen veelal niet in de huidige bouwverordening passen. Hij wil, het liefst met zoveel mogelijk gelijkenissen, zijn ideeën 'hard maken', met als achtergrond de noodzaak van energiebesparing, zodat op den duur de bouwverordening wel ruimte zal moeten bieden voor dit soort energie-arme ontwerpen. Een tweede probleem is dat de bijbehorende technische installaties goed zullen moeten voldoen. Een garantie van ongeveer 25 jaar op storingsvrij en windvast draaien van een windgenerator ziet Jan daarom als voorwaarde.

Jan Douwes Isema, Kade 5, Zevenhoven, tel. 01724-8401.

Aanbouwkas

blijkt ook uitstekende koelkas(t)

De aanbouwkas, waarover geschreven werd in DKA 29, levert interessante effecten op. Hij geeft warmte aan het huis maar blijkt ook dienst te doen als een stroomloze koelkast. Jan Juffermans vertelt over de vele aantrekkelijke kanten van deze vorm van passieve zonne-kollektie. En over de ervaringen die het eerste jaar na de bouw opleverde.

Het lijkt eenvoudig; een kasje bouwen. Toch heeft het bouwen heel wat voeten in aarde. De kas kan het beste op de zuidkant van het huis worden gebouwd, als je zoveel mogelijk wilt profiteren van de zon. Maar wat meer op het oosten of het westen kan ook. Bij mij staat hij zelfs op het oost-noord-oosten, dus tussen oost en noord in, maar iets dichterbij oost dan bij noord. En toch heb ik interessante resultaten kunnen registreren. Maar daarover straks meer. De kas werd gebouwd door de Biologische Architectuur en Bouw Coöperatie (BABC) in St. Michielsgestel, terwijl ik zelf enkele voorbereidings- en afwerkingsklussen heb gedaan.

Tochtsluis voor keukendeur

Ook belangrijk is de kas zomogelijk tegen een deur te plaatsen. Want wil je de warmte uit de kas het huis in laten komen, dan gaat dat het gemakkelijkst door de deur open te zetten. Voor dit doel zou je ook met twee openingen, hoog en laag in de muur, kunnen werken, die natuurlijk ook afgesloten kunnen worden. Bij ons staat de kas tegen de keukendeur, zodat hij tevens als tochtsluis dienst doet. Dat is dus ook energiebesparend, vooral omdat de keuken in open verbinding staat met de kamer. De kas zorgt voor niet te grote temperatuurschommelingen. Daarom worden aanbouwkasten ook wel stabilisatoren genoemd.

Bouwaanvraag toegelicht

Voor de bouw van een kas is een bouwvergunning nodig. Bij de aanvraag moet een tekening worden ingeleverd. De tekening werd door de BABC gemaakt. Bij het ontwerp werd rekening gehouden met kleuren en ontwerplijnen van het huis, mede om de aanvraag meer kans van goedkeuring te geven. Geïnteresseerden kunnen bij de BABC de tekening aanvragen, tegen een geringe vergoeding¹. Het is aan te raden bij de aanvraag de redenen te noemen voor de bouw. In mijn geval waren aanvragen door burens voor een ander soort aanbouw met een schuin dak, vanwege dat schuine dak, afgewezen. De kans was daarom niet zo groot dat ik wel een vergunning zou krijgen. Daarom heb ik een toelichting bij de aanvraag gemaakt met de volgende tekst. 'Het gaat hier om de bouw van een kas tegen het huis, op de plaats van de achterdeur. Bij alle huizen in dezelfde rij aan het

Apollopad klagen de bewoners over het ontbreken van een tochtsluis bij die deur. Die deur wordt namelijk zeer intensief gebruikt; kinderen, burens en ook het bedienend verkeer komt aan die kant langs. En deze keukendeur staat in direkte, open verbinding met de woonkamer. Ontstellend veel energie gaat dus verloren bij het openen van die deur in de stooktijd. Uit Amerika komt het idee een tochtsluis te combineren met een kas. In voor- en na-jaar kan er zelfs sprake zijn van extra warmte, die via zo'n kas het huis in kan komen. Overdag is er ventilatie via de kas, als daar planten in staan, van zuurstofrijke lucht. De kas heeft als sluis het grote voordeel dat door het glas voldoende licht

de keuken in blijft komen. Anders zou daar continu met kunstlicht gewerkt moeten worden. De kas is tenslotte ideaal voor de vrijetijdsbesteding.'

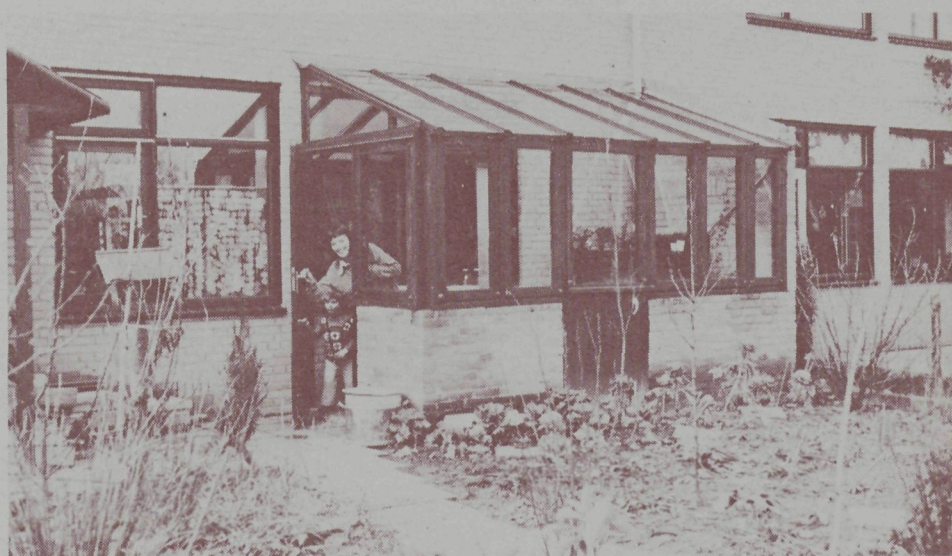
Met deze tekst is het zonder problemen gelukt. Een kanttekening die werd gemaakt was, dat de fundering iets zwaarder moest worden uitgevoerd dan was aangegeven.

Ramen uitneembaar

De fundering van de kas wordt gevormd door gegoten betonranden. Op ongeveer

- De situatie vóór de bouw van de kas. De grote regenbak bleef daar staan en bevindt zich nu in de kas en doet ook dienst als warmte-opslag.

- De aanbouwkas blijkt, in ieder geval voor nieuwbouw, een ideale toepassing van passieve zonne-kollektie met tevens een aantal andere aantrekkelijke kanten.

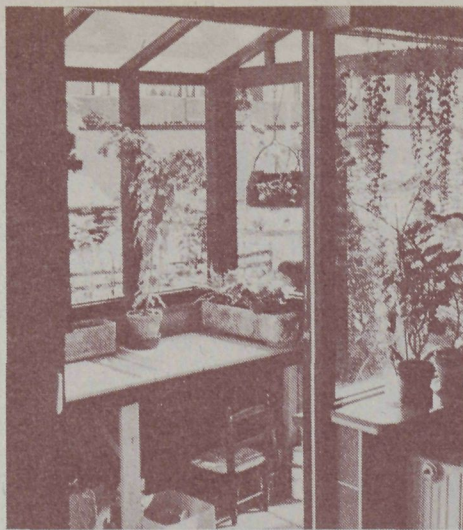
80 cm diepte kwamen we op een harde zandlaag, waarop in een geul van zo'n 30 cm breedte, beton werd gestort, met enige draden betonijzer, tot 15-20 cm onder het maaiveld. Daarop werden de muurtjes gemetseld. Het raamwerk is van gewoon vuren hout, dat met beits IQ werd behandeld. De ramen aan de zijkant zijn allemaal uitneembaar gemaakt, met schuifscharnieren en schuifsluitingen, om ze er 's zomers uit te kunnen halen. Mét de ramen zou het dan namelijk vaak erg heet worden in de kas, waardoor je het huis extra gaat verhitten terwijl je dan meer behoefte aan koelte hebt.

Warmte in water

De muurtjes zijn nu een-steens dik, dus ook niet geïsoleerd. In de ramen zit enkel glas, maar er zouden extra ruiten tegenaan gezet kunnen worden. Bovenop is de sponning zo diep gemaakt dat daar eventueel een tweede laag glas, op de raamlatten, kan worden gelegd. Voor de ruiten maakte ik gebruik van oude ruiten, die bij het inzetten van dubbele ruiten in de buurt, anders weggegooid zouden zijn. Voor bovenop kon ik tweedehands glas bij de glashandel krijgen. Dat kostte ongeveer f 20,- per vierkante meter. Aan de vloer van de kas is niets bijzonders gedaan; tegels die er lagen liggen er weer, gewoon in het zand. In de kas staat een grote regenwaterbak. De regenpijp loopt door een hoek in het 'dak'. Het water slaat warmte op, en geeft het langzaam weer af. Warmte gaat ook de grond in, de tegels en in (vooral donkere) muren. In feite in alles wat zich in de kas bevindt. Als je geen regenton hebt, kun je er een groot aantal vaten met water in zetten. Vooral als je veel planten in de kas zet, krijg je vaak condens op de ramen. Voor het aflopende water van het dakglas maakte ik, van aluminiumprofiel, een gootje, omdat anders het houtwerk te vaak te nat werd. Soms zetten we een raam open.

Veranda in de zomer

Midden vorig jaar was de kas klaar. En hij bevalt prima. Vanaf half mei tot begin september zijn de ramen er uit geweest. We hadden zodoende een prachtige veranda, waar ja 's morgens al vroeg in de zon en uit de wind kon zitten. In de herfst- en voorjaarsmaanden staat de keukendeur vele dagen open, omdat het dan in de kas (veel) warmer is dan in huis. Om een indruk van de verschillen te

• Van half mei tot september waren de zijramen en de deur eruit en vormde de kas een veranda.

geven volgt hier een klein overzichtje. De temperaturen zijn gemeten vóór de deur werd opengezet en op verschillende tijden in de morgen. De thermostaat van de verwarming stond dan nog op 0°C. (Dat toch de binnentemperatuur tamelijk hoog is, komt door de isolatie van het huis, waarvan de kas in feite ook een onderdeel is. Zelfs toen het buiten zo'n 10 graden vóór daalde de temperatuur niet onder de 14 graden.)

Datum	In huis	Buiten	In de kas
5- 9-79	20°C	19°C	27,5°C
14- 9-79	20	17	33,5
16- 9-79	19	13	26
25- 9-79	18	15	27
9-10-79	20	22	29
22-12-79	15	0	2
3- 1-80	15	-4	1
13- 1-80	14	-8	-3

Uit dit staatje blijkt wel dat de verschillen erg groot kunnen zijn. Als de zon niet schijnt is het verschil natuurlijk klein; gemiddeld zo'n drie à vier graden. Maar zelfs bij een dun wolkendek, stijgt de temperatuur in de kas beduidend. In de winter bleek het binnen licht te vriezen.

De koelkast kon uit

Een verrassend voordeel van de kas ontdekten we in oktober. We deden toen de

• Van half oktober tot half april kon de gewone koelkast uit en stond alles in de kas, wat een extra besparing betekende.

koelkast uit en hebben groente, fruit, melk en dergelijke in de kas gezet. Zo werd de aanbouwkas onze koelkast. Van half oktober tot half april stond de koelkast uit. Dus nog een behoorlijk besparingsvoordeel.

Toen het buiten erg hard ging vriezen, werden we bang dat de melk en dergelijke zou bevriezen. Flessen werden dus 's nachts binnen gehaald. In plaats daarvan zette ik een pot water op hun plaats, om te kijken of we terecht bang voor bevriezing waren. Er kwam slechts een dun vliesje op, evenals op het water in de regenbak. Door het bevriezen van het water komt warmte vrij, die in de kas komt. Daardoor zet de vorst daar slechts zeer langzaam door.

Tijdens die vorstdagen bleek de temperatuur in de kas echter wel te laag voor de planten, die er stonden te overwinteren, zoals geraniums en fuchsia's. Die moesten dus voor korte tijd naar binnen. Een beter geïsoleerde én op het zuiden gelegen kas zal ongetwijfeld nog beter werken.

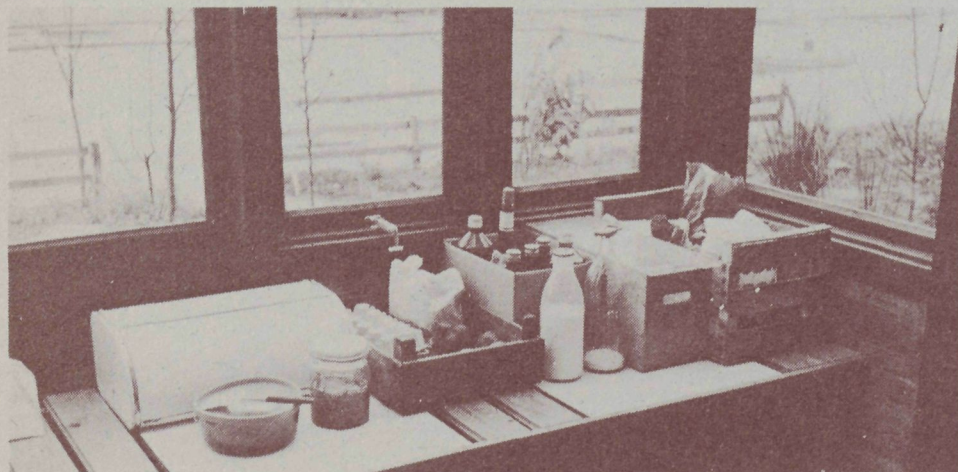
Zelfbouw interessant

De bouw van kas heeft in totaal, schrik niet, f 4449,- gekost. Hij is dus niet goedkoop en het is me ook wel tegengevallen. Het totaalbedrag bestaat uit f 783,- aan materiaal, f 2775,- arbeidskosten, f 658,- btw en f 233,- voor opslag bedrijfsvoering. De BABC werkte er 118 uur aan en zelf heb ik er zo'n 20 uur aan besteed. Gezien de hoge kosten voor de arbeid is zelfbouw heel interessant. Maar je moet het maar kunnen en er de tijd voor hebben. Gezien de hoge kosten, moet je je wel afvragen of, de energie-voordelen wel ooit zullen opwegen tegen die investering. Ik denk het niet. Voor alleen de materiaalkosten zal dat wel opgaan, maar dat zou eens door een specialist berekend moeten worden, als dat al mogelijk is.

Zeker bij nieuwbouw

Achteraf bekeken is misschien een veel eenvoudiger uitgevoerde kas, gemaakt van bijvoorbeeld zogenaamde éénruiters die in de tuinbouw worden gebruikt, ook uitstekend. En veel gemakkelijker zelf te maken. Maar ik heb geen idee of je daar ook gemakkelijk vergunning voor kan krijgen. Of misschien moet je die dan helemaal niet aanvragen. Want zo'n kas is desnoods nog wel af te breken, zonder materiaalverlies. Maar wel zonde van de tijd, die erin gestoken is. Gezien de vele voordelen van een aanbouwkas, lijkt het me in ieder geval voor nieuwbouw iets om in het ontwerp op te nemen. Hij kan dan gezien worden als een bijkeuken, zodat de keuken zelf wat kleiner kan worden gehouden. Naast de energetische voordelen heeft de kas duidelijk ook een aantal andere aantrekkelijke kanten. En hij staat nog leuk ook. Vooral bij rijtjes-huizen is het een functionele onderbreking van de vaak doodsaai rechte lijnen.

1. De tekening van de hier besproken aanbouwkas kan worden aangevraagd door overmaking van f 6,- op giro 3840393 van de BABC in St.-Michielsgestel, met vermelding 'Tekening aanbouwkas'.

Hoe maakt Jelle 't in Pieterburen?

In voorgaande nummers van De Kleine Aarde hebben wij de medewerkers van het project in Bostel voorgesteld. Natuurlijk willen mensen soms weleens wat anders. Het verloop bij DKA is misschien iets hoger dan in andere bedrijven en instellingen als normaal wordt gezien. Het is echter maar de vraag of men dat wel jammer moet vinden. Tenslotte gaan de meeste oud-medewerkers na hun Bostelse periode door met werk dat vaak niet zo gek veel verschilt van wat zij op De Kleine Aarde deden. De sneeuwbal rolt dus verder. Zelfs tot in Peru, zoals u in DKA 32 kon lezen.

Wij willen met u bij nog enkele oud-DKA'ers een kijkje nemen. Bij Jelle Postma in Pieterburen bijvoorbeeld. Theo de Jong zocht 'm op.

'Je zou eigenlijk meer Kleine Aardes moeten hebben voor mensen die zo'n stap willen doen als ik heb gedaan. Hoe had ik ooit vanuit het bedrijf waar ik vroeger werkte kunnen gaan doen wat ik nu doe? Ik denk dat ik die stap nooit had durven maken.'

Jelle Postma was vroeger scheepsmachinist. Na een paar jaar te hebben gevaren ging hij bij Heineken werken en werd hij naar Afrika uitgezonden. Hij en zijn vrouw Hinke zagen dat als een avontuur. 'Ik ging erheen als een moderne koloniaal.' Hun dochter Madeleine werd in Afrika geboren. Op een dag kreeg Jelle te horen, dat hij naar Oost-Kongo zou worden overgeplaatst. Een paar maanden eerder hadden daar hevige gevechten gewoed tussen huurlingen en regeringstroepen. Het Heinekenpersoneel was in het holst van de nacht in een bootje over een meer gevlucht. Lijken dreeven in het water, dat rood zag van het bloed. Kogels floten hen om de oren. Jelle weigerde. In dat soort avonturen had hij geen trek.

De fabriek groeide maar door

Hij keerde met zijn gezin terug naar Nederland waar hij bedrijfsleider werd in een fabriek waar aluminium ramen werden gemaakt. De fabriek was nieuw. 'In het begin vond ik het erg leuk, je deed van alles, ook meewerken in de fabriek. Ik vond het heerlijk werk. Maar die fabriek groeide maar en groeide maar. Ik werd steeds verder terug gedrongen naar een punt vanwaar ik alleen maar mensen moest opjutten en zelf niet meer aan het werkelijke proces deelnam. Als ik thuis kwam van mijn werk, kriegel en afgepeigerd, moest ik in een stoel gaan zitten, dan kon ik de kinderen niet verdragen. Ik ging kapot aan dat werk. Na zeven jaar ben ik weggegaan. Wat moest ik? In iets dergelijks werken wilde ik niet meer. Ik had een vorstelijk salaris maar ik had geen idee hoe ik financieel terug zou kunnen.'

Eigenheimertjes

Hij las in die tijd De Kleine Aarde en zag daarin een advertentie voor een stafmedewerker administratie. Na veel praten en rekenen samen met Hinke besloot hij het te doen. Het bleek een flinke klus, heel ander werk dan hij ge-

wend was. Bovendien raakte hij verwikkeld in de tegenstellingen die in die tijd De Kleine Aarde teisterden. 'De verlangens lagen allemaal verschillend, de een hoopte dit, de ander hoopte dat. Het was toen een centraal geleide groep. Maar het soort mensen dat er werkte was eigenlijk niet centraal te leiden. Het zijn allemaal van die eigenheimertjes, ze weten het allemaal beter, het is geen slaafs volkje. De belangen zoals van de winkel, het verdeelcentrum en de kursuagroep begonnen uit elkaar te lopen. Die verzelfstandiging heeft bijna een jaar geduurd. Een problematische tijd. Sietz is in die tijd weggegaan.

Wantrouwen tegen gezag

Ik werd in het begin door een groot deel van de mensen op De Kleine Aarde met enig wantrouwen bekeken. Ze zagen in mij een soort spion. Er waren heel sterke tegenstellingen tussen een groot deel van de medewerkers en Sietz Leeftang. Pas na verloop van tijd kwam ik daar achter. Ik wilde geen partij kiezen, ik had het idee dat je als groep gezamenlijk door moest. Dat is gewoon niet gelukt. Nadat Sietz was weggegaan merkte ik, dat er een stuk wantrouwen wegviel. Misschien was dat wantrouwen heel normaal, het normale wantrouwen tegen gezag. Sietz werd toch altijd gezien als het gezag. Ik heb het zelf ook gemerkt. Door mijn positie had ik bijvoorbeeld veel te maken met het bestuur. Dan werd je gezien als een leidinggevend iemand. Leiding werd

• Jelle Postma

binnen De Kleine Aarde heel moeilijk geaccepteerd, als het teminste niet duidelijk aan je gegeven was.

Mosterd liep niet

Met die decentralisatie werd mijn functie overbodig. Ik was toen ook zelf zover, dat ik iets wilde doen, dus na tweeëneenhalf jaar De Kleine Aarde ben ik weggegaan. We zijn toen naar hier toe gegaan, naar Pieterburen, omdat er al een groep mensen bezig was. Impuls. Ik heb het afgelopen jaar in de bakkerij gewerkt en in het fabriekje, de mueslimakerij. Daar heb ik geholpen de tahinproductie op poten te zetten, de boel een beetje te mechaniseren. Later hebben we ook een tijdje mosterd gemaakt, maar dat liep niet. Alles liep op een gegeven moment in het honderd behalve de bakkerij. De gemeenschap ligt nu uit elkaar en misschien is dat maar goed ook. Het kan best zijn dat het weer verder gaat, maar dat zou dan op een andere basis moeten gebeuren, niet meer met René Kres als middelpunt.

Nu de bouw in

Nu ben ik samen met Johan Kuyt, ook van De Kleine Aarde, een bouwbedrijfje begonnen. Allebei zelfstandig, we hebben er niet één bedrijfje van gemaakt. We willen eerst eens kijken hoe het zich ontwikkelt. We stellen de aannemingsom vast op basis van het aantal gewerkte uren. We werken dus niet volgens een van te voren geschatte en vastgestelde som, zoals een gewone aannemer doet. Een gewone aannemer houdt er altijd rekening mee dat er iets mis kan gaan of dat het tegenvalt en dat zit dan in die som inbegrepen. Hoe eerder hij klaar is, hoe meer hij verdient, dus sommige dingen worden vlug vlug gedaan. Wij doen het gewoon zo goed mogelijk. We knappen huizen op, bouwen dakkapellen, isoleren daken, storten vloeren. Eerst deed ik dat naast het bakken, maar je gaat hinken, hè. Ga je nou bakken of ga je bouwen? Tot afgelopen maandag werkte ik één dag in de bakkerij en drie in de bouw. Nu ben ik met bakken opgehouden. Hinke werkt nog wel in de bakkerij.

Hou 't klein

Wat ik op De Kleine Aarde heb geleerd is, dat je als je allemaal mee wilt praten, mee wilt beslissen, dus democratisch wilt werken, dat je het dan klein moet houden, erg klein. Dat heb ik hier met de bakkerij weer gezien. We werken daar met vier gezinnen, dus acht mensen. Dat is een mooi aantal om allemaal mee te denken. Bepaalde dingen geef je uit handen, de administratie bijvoorbeeld. Er moet daarvoor vertrouwen zijn en dat vertrouwen is makkelijker als het bedrijf klein is.

Ieder de helft

Wat ik altijd heb gewild is zelf een werkplaatsje beginnen voor metaalbewerking. Ik denk aan een kleinschalig bedrijf waar een deel van je inkomen uit zou kunnen komen. Hinke verdient ook de helft van ons inkomen. Dat maakt het makkelijker om voor jezelf te beginnen. Ik doe een deel van het huishouden, kook een paar keer in de week. Er zit nu veel meer verscheidenheid in mijn leven dan vroeger. Vroeger waren we heel traditioneel. We gingen trouwen en Hinke stopte met haar werk, zij paste zich aan. Wat dat betreft hebben we wel een zwiep gemaakt van rechts naar links.'

Na het gesprek lopen we over de weg door het strakke, wijdopen Groningse land. De wind sjouwt wolken aan. Jelle gaat de auto halen, die door vier gezinnen gedeeld wordt, om daarmee zijn zoon naar het zwembad, dat in een ander dorp ligt, te brengen. Nog twee keer kom ik hem tegen in de dorpsstraat van Pieterburen. Hij zwaait vrolijk. Jelle Postma ging naar Afrika voor het avontuur en vond het tenslotte in eigen land.

• **Architekten beslissen niet meer over de hoofden van bewoners heen hoe er gewoond zal worden. Integendeel, voor er een pen op papier komt is er al avondenlang over het plan gepraat.**

Toekomstige bewoners beslissen over wijk en woning

Elders in deze De Kleine Aarde wordt betoogd dat kleinschaligheid bij de besluitvorming in de ruimtelijke ordening van groot belang is. Mensen moeten zelf beslissingen kunnen nemen over de woningen, de buurt, de wijk en de stad waarin zij wonen. De tijd dat bestuurders alles regelen behoort achter ons te liggen. Er zijn vele inspraakprocedures van allerlei kwaliteit. Omdat De Kleine Aarde graag voorbeelden aandraagt van 'hoe het anders kan' vertelt Hans Doets hoe de inspraakprocedures rond de nieuwbouw in de gemeente Spijkenisse zijn opgezet.

De gemeente Spijkenisse is groeikern, dit wil zeggen, in 10 jaar moeten voor de woningzoekenden, vooral uit Rotterdam, ongeveer 15.000 woningen gebouwd worden. De woningen worden per plan van 300 woningen ontwikkeld, een zogenaamd deelplan.

De gemeenteraad heeft besloten dat de nieuwe bewoners zeer nauw bij de ontwikkeling van hun nieuwe woning en woonomgeving betrokken moeten worden. Rond ieder deelplan wordt een inspraakprocedure gehouden.

Twee jaar voordat de eerste woning wordt opgeleverd, als het ontwerpproces begint, start de inspraak. Door een bepaald, door de gemeente gehanteerd registratie- en selectiesysteem, zijn de nieuwe bewoners al in dit vroege stadium bekend.

Als een deelplan van start gaat worden de mogelijke nieuwe bewoners aangeschreven met de mededeling dat ze in principe in aanmerking komen voor een woning en dat ze mee kunnen doen met de inspraak.

Twintig avonden overleg

Hoe ziet zo'n inspraakprocedure er globaal uit, wat beslissen de bewoners en hoe lang duurt het?

Om bij het laatste te beginnen, de procedure duurt circa een half jaar. In die tijd worden twintig inspraakavonden gehouden.

De inspraakprocedure is verdeeld in vier fasen, namelijk:

1. algemene informatie,
2. programma van eisen,
3. schetsontwerp,
4. definitief ontwerp.

In de eerste fase krijgen de toekomstige bewoners informatie waarom Spijkenisse groeikern is, hoe de inspraak verloopt, wat de randvoorwaarden zijn waarbinnen ingesproken moet worden. Deze fase duurt één of twee avonden.

In de tweede fase uiten de bewoners hun wensen over woning en woonomgeving. De indeling komt aan de orde, het aantal kamers, de grootte, de hoogte, de diepte, en dergelijke. Over al dit soort zaken wordt aan de bewoners een uitspraak gevraagd. Ook wordt in deze fase een architect gekozen. Deze fase wordt in circa zes avonden afgerond.

In de schetsontwerpfase gaat de architect, met het programma van eisen in de hand en in samenspraak met de bewoners, aan de slag. Het resultaat is een schetsontwerp, dat bekeken wordt op technische en financiële haalbaarheid. De woningen moeten tenslotte betaalbaar blijven. Ook deze fase belooft zo'n zes avonden.

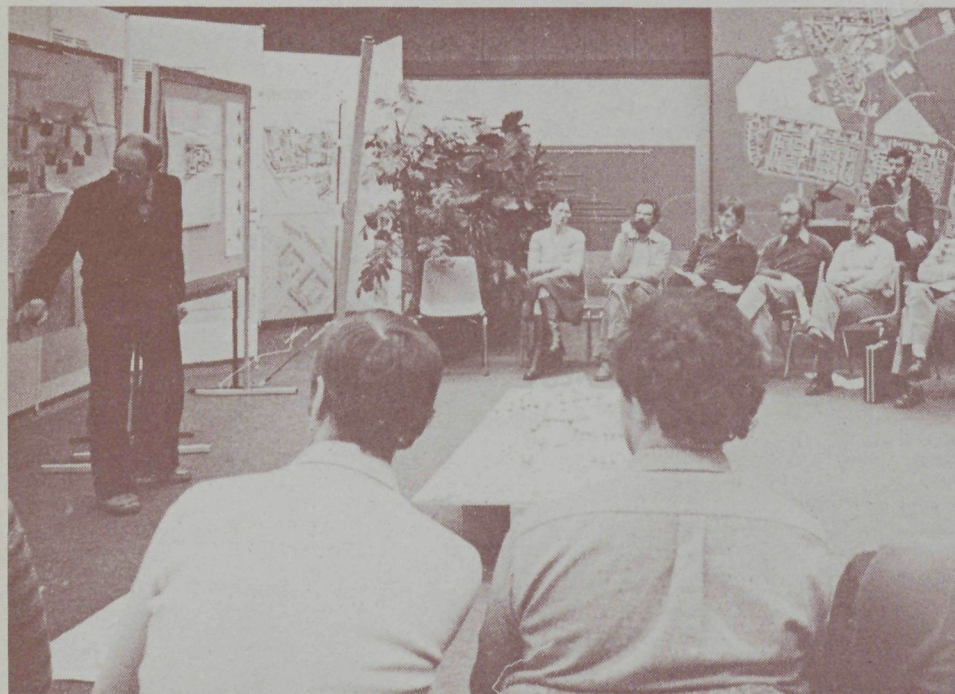
In de laatste fase komt het definitieve ontwerp voor woning en woonomgeving tot stand. De woningen krijgen hun uiteindelijke vorm en ook de wijkindeling wordt definitief. Ook met de laatste fase zijn gemiddeld zes avonden gemoeid.

Gekozen deelplan raad

Op basis van het definitief ontwerp worden de bestek- en werktekeningen gemaakt. Het bouwrijpmaken gaat nu van start.

In deze fase, als de inspraak is afgelopen, heeft de deelplanraad een controlerende taak. De deelplanraad is een door bewoners gekozen orgaan, dat een aantal bevoegdheden heeft, onder andere die van het afgeven van bouwvergunningen. Als er belangrijke beslissingen moeten worden genomen tijdens de uitvoeringsfase dan roept de deelplanraad een bewonersvergadering bijeen.

In Spijkenisse beslissen bewoners dus zelf over hun nieuwe woning en woonomgeving. Beslissingen zijn teruggebracht naar het niveau waar ze thuis horen: bij de mensen die het aangaat. Ook dat bevordert de leefbaarheid van een buurt of een wijk.

Het is niet pluis met het Belgische 'biologische' produkt

Een snel stijgende vraag naar gezonde voeding. Ook in België. De jaaromzet moet zowat 100 miljoen gulden bedragen, ofwel de helft van wat onze Zuidburen gedurende twaalf maanden aan 'petfood' voor hun bijna twee miljoen troeteldiertjes uitgeven. Waarmee wij willen wijzen op het bestaan van een omvangrijke markt waar geen zakenman, met de portefeuille op de juiste plaats, ongevoelig voor kan zijn. Een pientere ondernemer heeft trouwens al vlug begrepen dat er goed geld te verdienen valt en niet alleen omdat de vraag het aanbod ruimschoots overtreft. Luk Naets rapporteert uit België.

Bij de idealistische pioniers van het eerste uur voegen zich de laatste jaren steeds meer groothandelaren waarvan de motieven uitsluitend kommerciële blijken te zijn. Ook hier in België begint de situatie zulke (alarmerende) proporties aan te nemen dat enkele personen zich groepen voelen het grote goedgelovige publiek wakker te schudden.

Biologisch is logisch

Jos Van Hamme van de Stichting Alternatuur, die al zowat 8 jaar met beide voeten in het onbespoten natuurwereldje staat (als kleinhandelaar, 'bruine' bakker en uitgever van het alternatieve weekblad 'Ding') lanceerde in november '78, ter gelegenheid van de tweede Natuurbeurs te Gent, de actie *Biologisch is Logisch*. Hierbij stelde Jos: 'Voeding is een ernstige zaak. Mensen schakelen over op natuurvoeding uit gezondheidsoverwegingen en omdat ze volwaardig voedsel willen gebruiken, vrij van schadelijke scheikundige bestanddelen. Alleen produkten uit de biologische land- en tuinbouw kunnen deze waarborg van zuiverheid geven, omdat ze geteeld zijn zonder scheikundige meststoffen, begeleidings- of bestrijdingsmiddelen.

Indien deze produkten verwerkt worden, dan gebeurt dat op natuurzuivere wijze, zonder bewaarmiddelen, scheikundige kleurstoffen, schadelijke of kwalitatief minderwaardige toevoegsels. Zo'n produkt draagt duidelijk de vermelding *Biologisch Produkt*.

Bijkomend zou het zinvol zijn indien ook nog vermeld zou worden welke biologische teeltwijze er werd gevolgd, of er controle werd uitgeoefend en door wie. Vermelding van de naam van de producent is eveneens gewenst.'

Teleurstellende reacties

Zelf richtte Jos een schrijven aan 21 verdelers en verwerkers van biologische produkten om eerlijke informatie en garanties te bekomen in verband met de vermeende kwaliteit van hun waren. Negen firma's reageerden binnen de gestelde termijn en amper twee ervan waren overtuigend! Een jaar later stuurde hij een brief naar een keur van groot-

handelaren met de vraag 'wat verstaat u onder het begrip 'biologisch' en welke produkten beantwoorden hieraan?' Resultaat: twee teleurstellende reacties! Dit alles bevestigde voor Jos alleen maar wat hij vanuit zijn handelservaring reeds lang vermoedde: de kommersie heeft lak aan kwaliteit en informatie.

Dan maar rechtstreeks de konsument aanpakken, denkt hij en week na week trekt hij van leer in zijn eigen 'Ding'. Valse beweringen van verdelers worden haarfijn ontleed. Lastenboeken garanderen alleen een minimum aan kwaliteit voor de weinig kritische konsument die ook financieel zijn steentje moet bijdragen. De resultaten van labo-tests zijn sterk ontoereikend en het werken op basis van vertrouwen, dat op zo'n schaal beschaamd wordt, is ook maar een lacheding.

Tot welke slotbeschouwingen dit alles uiteindelijk bij Jos Van Hamme geleid heeft, komt in een volgende aflevering in een interview met deze eenzame voorvechter ter sprake.

Grond van de zaak

Nou ja, zó eenzaam is Jos gelukkig toch weer niet. De enkele eerlijke en principvast groothandelaren zijn onderhand in zo'n verdrukte positie verzeild geraakt, dat ook zij de noodklok zijn gaan luiden. Pierre Gevaert, mede-oprichter van de

• Pierre Gevaert

vermaarde LIMA-fabrieken, nam vorig jaar de kans waar tijdens de populaire opendeurdag van zijn bedrijf om de toegestroomde massa eersterangskonsumenten met een reeks harde feiten bij de gewetenskraag te vatten. Hij zit trouwens niet om duidelijke beeldspraak verlegen: 'Men neemt een half paard en voegt er een halve leeuwerik aan toe. Beide worden grondig verlengd en in glazen potjes verpakt. Het etiket in namaakperkament vermeldt dan veelbelovend: *Leeuwerikenpastei met paard*. Hiermee wil ik maar op een ludieke manier aantonen dat het verre van pluis is in het wereldje van de natuur- en/of dieetvoeding. De fraude heeft zulk een omvang aangenomen dat ik niet langer kan zwijgen. Termen als 'natuurzuiver', 'volwaardig' of 'gezond' worden misleidend gebruikt om eetwaren en zelfs kosmetika, die in wezen weinig of niets verschillen van hun tegenhangers uit de 'gewone' voedingsbranche, tegen een veel duurdere prijs te verkopen'. Pierre Gevaert drukt die fraude nog uit met een getal: 70%(!) van de aangeboden natuurprodukten is valse schijn. Waar haalt hij deze 'waardering' vandaan?

'Tot die konklusie ben ik gekomen door mijn bezoeken aan onze gekontrakteerde boeren. Wanneer ik hen vroeg of zij soms ook door die andere handelaren benaderd waren, was het antwoord bij allen negatief. Ik trok dan maar mijn stoute schoenen aan en ging mijn licht opsteken bij de verdelers zelf die ik in eerste instantie als kollega's wens te zien en niet als konkurrenten. Het resultaat was onthutsend: enkelen hadden niet het minste besef van wat biologische landbouw inhoudt; anderen zwaaiden met nietszeggende pesticiden-analyses en de meesten verscholen zich angstvallig ach-

• Schone schijn?

ter het beroepsgeheim om hun bronnen niet te hoeven prijsgeven! Deze laatste reactie is toch wel de meest schandelijke: voeding is immers zo'n heilige zaak dat alle geheimdoenerij er omheen volledig ongepast is! Zolang die mentaliteit niet verandert zal ik deze producenten steeds als fraudeurs blijven zien'.

Ondervraag uw winkelier

Hoe kan men er als kleine verbruiker achterkomen welke produkten frauduleus zijn en welke niet?

P.G.: Door vooreerst aandachtig het etiket te lezen: als een produkt echt biologisch is, zal de producent niet nalaten dit uitdrukkelijk te vermelden. Pesticidenanalyses zijn, zoals gezegd, een onvolgende waarborg. Ten derde, ondervraag uw winkelier: prikkel zijn beroepseer zodat hij selekteert en zichzelf informeert. En tenslotte, maak als je de kans hebt een afspraak en ga zelf eens een kijkje nemen op een biologische boerderij.

Toon je interesse: dit betekent een extra stimulans voor de kweker.

Door zijn bezoeken aan de Franse landbouwers leeft Pierre Gevaert intens mee met hun problemen en noden. En die zijn groot. De bijna volledig verstedelijkte bevolking van de lage landen dient hierover dringend geïnformeerd te worden om vooralsnog een dreigende, scheefgetrokken situatie, recht te trekken. Daarom spiegelt hij zijn aandachtige toehoorders eerst de futuristische landbouwsituatie in de VS voor, waar multinationals alle beschikbare akkergrond opkopen en aan massale hoogtechnische roofbouw doen. Maar Europa is Amerika nog niet.

Boer is nu paria

P.G.: Neen, maar de toestand is ook hier

verre van rooskleurig. Tot voor 30 jaar droeg een boer ook bij tot het milieu door het onderhoud van het landschap, maar daar heeft hij nu geen tijd meer voor. Hij was rijk als hij veel tarwe verbouwde, terwijl een graanboer nu een paria is die verdwijnt. Voor een kilo tarwe betaalde men in 1966 nog 5F. Tien jaar later bedroeg die prijs 6F of 20% meer. Gedurende diezelfde periode verdubbelden de kosten van levensonderhoud en stegen de uurlonen met 240%! Zelfs de huidige schaalvergroting en de toepassing van scheikundige hulpmiddelen kunnen deze achterstand niet wegwerken.

Hoe geraken sommige landbouwers toch nog aan een behoorlijk inkomen?

P.G.: Door over te schakelen op secundaire gewassen, zoals fruit en primeurs, of door te investeren in de bio-industrie. Zelfs de biologische boeren die ons graan leveren kunnen dit alleen maar doen omdat tarwe een prima nateelt is van tabak en meloen waar zij flink vergoed voor worden: dat is toch al te gek!

En ook de opvolging loopt gevaar door-

dat er minder inschrijvingen zijn in de landbouwscholen. . .

P.G.: Door de hoge financiële risico's heeft het boerenleven zijn charme verloren. De beste studenten worden daardoor klaargestoomd voor de industrie en het platteland loopt leeg. Dit heeft dan weer als gevolg dat de boerenstand politiek steeds minder interessant wordt door het geringe stemmenaantal en de wetten bijna uitsluitend door én voor de stedelingen gemaakt worden.

Hoop biologische landbouw

Alle hoop rust dus bij de biologische landbouw?

P.G.: Mits het de onvoorwaardelijke steun van elk individu krijgt, want er is veel werk aan de winkel. Vooral het herstel van een ekologisch landschap is een dure en tijdrovende bezigheid: daar geraakt een biologische boer ook niet uit al betalen wij hem nu reeds 50% meer dan de gangbare marktprijs. In mijn ogen rust op iedereen die zich wijdt aan het voeden van zijn medemens een immense verantwoordelijkheid: hij legt immers de basis van ziekte of gezondheid. Als wij dit goed beseffen, zullen wij ook gaarne meer betalen voor betere kwaliteit.' Zo staan de zaken dus. Er roert duidelijk wat. Het maandblad 'De Natuurlijke Weg' heeft ruime aandacht geschonken aan de krasse taal van Pierre Gevaert. Uitgever Boudewijn de Graeve, tevens organisator van de jaarlijkse Internationale Natuurbeurs van Gent, heeft al aangekondigd dat het komende natuurfestival in november in het teken zal staan van de biologische kwaliteit. Als hij alles konsekwent doortrekt, zal een middelgrote zaal volstaan om de resterende 30% aan eerlijke exposanten in onder te brengen.

Landbouw/Voeding

Wil van Eysden

Overheid zet tanden in alternatieve appel

De konsument dreigt in het alternatieve appelbomenbos te verdwalen. Want na het Scharreleierenbesluit, dat door actiegroepen en biologische winkels met hoongelach werd ontvangen, is men van overheidswege enthousiast aan de slag gegaan met het formuleren van de richtlijnen voor de betere appel. Wil van Eysden maakt namens het Ekologisch Landbouw Konsulentschap deel uit van de werkgroep. Uit zijn verhaal blijkt eens te meer dat alternatieve groeperingen aan het Groene Front gezamenlijk strijd moeten leveren.

Vóór het ELK in de werkgroep ging zitten had men de volgende uitgangspunten al vastgesteld:

- een maximale opbrengstderiving van tien procent,
 - geen aantoonbare resten van bestrijdingsmiddelen op het geogste fruit.
- Het eerste punt, een maximale opbrengstderiving van 10%, komt voort uit de angst dat de appel te duur gaat worden. Deze angst is ongegrond want de praktijk leert dat de konsument niet zo veel moeite heeft met een hogere prijs als daar een in elk opzicht goed en gegaran-

deerd produkt tegenover staat.

Als het aan het ELK had gelegen hadden de uitgangspunten er ook wel anders uitgezien. In de uitgangspunten van de werkgroep komt eigenlijk maar één aspect naar voren: dat is de kwaliteit van het eindprodukt. Met andere woorden: als het eindprodukt maar goed is dan mag tijdens de produktie blijkbaar alles. Toen duidelijk werd dat over aanpassing van de uitgangspunten niet (wezenlijk) meer te praten viel hebben we ons afgevraagd of het eigenlijk wel zin had door te gaan.

We hebben uiteindelijk (voorzichtig) 'ja' gezegd en ons twee dingen ten doel gesteld:

- het waar mogelijk verbeteren van de voorstellen zoals die toen op tafel lagen,
- het inbouwen van mogelijkheden om de richtlijnen daarna steeds verder te kunnen ombuigen in de richting van echte alternatieve teelt.

Humusgehalte op peil

Wat betreft het eerste punt is er een en ander gelukt.

Een voorbeeld: de verplichte organische bemesting om het humusgehalte van de grond op peil te houden. Toch zijn de nu verkregen richtlijnen beslist niet de onze. De richtlijnen van het ELK gaan veel verder.

Wat betreft het tweede punt: we hebben gesteld dat deze regeling alleen doorgang zou mogen vinden als er voldoende on-

derzoek op gang gebracht zou worden. Dit onderzoek moet dan volledig gericht zijn op de onderdelen in de regeling waartegen vanuit de alternatieve landbouw het meeste bezwaar bestaat. Een daarvan is het (weliswaar beperkte) gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen. De werkgroep heeft zich voor dergelijk onderzoek uitgesproken. Daarmee is helaas nog niets zeker. Vandaar dat op dit moment de alternatieve groeperingen in de werkgroep zich verzetten tegen het naar buiten brengen van het definitieve stuk zolang dat onderzoek niet schriftelijk door het Ministerie is toegezegd. Van even groot belang is: wie gaat er beslissen over het verwerken van de resultaten van dergelijk onderzoek in de richtlijnen? Hierover is nog niet gepraat, evenals de manier waarop de controle moet plaats gaan vinden.

De afzet

De appels die volgens de rijksrichtlijnen geproduceerd zullen gaan worden, kunnen goedkoper zijn dan onze eigen, ekologisch geteelde, appels. Er kan dus enige concurrentie komen. Erg bang hoeven we daar niet voor te zijn, want het zal enige jaren duren voordat de produktie van dat fruit goed op gang komt, terwijl de richtlijnen in de loop der tijd op grond van de resultaten van onderzoek in de buurt van onze richtlijnen kunnen komen.

Erger is de verwarring die één en ander voor de konsument kan opleveren. Veel kunnen wij daar, behalve dan het geven van een zo goed mogelijke voorlichting, niet aan doen. Een rijksregeling zal er, gezien de beloftes die de minister daarover heeft gedaan, vroeg of laat toch komen.

Het is nauwelijks te verwachten dat veel van dit fruit in alternatieve winkels verkocht zal worden. Het meeste zal wel via de grootwinkelbedrijven zijn weg naar de konsument vinden. (Albert Heyn is in ieder geval zeer geïnteresseerd.) Ons advies: Hou 't voorlopig maar op EKO-fruit!

De verwarring compleet

In het kort kunnen we van de regeling zeggen dat

- zij gebaseerd is op te beperkte uitgangspunten,

De werkgroep die de nieuwe richtlijnen opstelt bestaat uit vertegenwoordigers van het ELK (Ekologisch Landbouw Konsulentschap), de Biologisch-Dynamische Vereniging, de fruitteeltorganisaties, het Landbouwkundig onderzoek en de overheid. Nu is het op zichzelf natuurlijk al hoogst merkwaardig dat in eerste instantie alleen de biologisch-dynamische tak van de Groene familie werd uitgenodigd zitting te nemen in de overheidswerkgroep. Via, via kwam men bij het ELK uit; vreemd genoeg dacht men toen bij een soort alternatieve konsumentenorganisatie te zijn aangeland. Al met al kwamen er geen echte konsumentenvertegenwoordigers (en winkeliers of verdelers) aan te pas. Zo ging het natuurlijk ook met het scharrelei. Opeens ligt ie dan in de winkel. Afkomstig van dezelfde kip, die alleen een paar centimeter meer bewegingsvrijheid kreeg. En de eieren zitten in bruine doosjes.

Het is gerommel in de marge. Met het welzijn van dieren heeft het niets te maken. Wel alles met *marketing*. Want als mensen (door de stuitende praktijk van de legbatterij) 'gewone' eieren niet meer door de keel kunnen krijgen, dan moet je een ander verhaal vertellen. Dat van het scharrelei natuurlijk. In een ander doosje. Zo zal het ook wel met de appel gaan die overheid en fruittelers samen hebben *bedacht*. Het wachten is alleen nog op de naam. We zijn zeer benieuwd.

(Red.)

- een aantal belangrijke zaken zeker onvoldoende geregeld is,
 - het wel een hoop nuttig onderzoek op gang kan brengen,
 - op de lange duur de regeling onze richtlijnen dicht kan naderen.
- Een ding is in elk geval zeker: het wordt er allemaal niet duidelijker op want als de rijksregeling in werking treedt zullen de volgende soorten appels in de winkels te koop zijn.
- Fruit uit de gangbare fruitteelt.
 - Fruit dat volgens de rijksrichtlijnen geteeld is. (de naam van het merk waaronder dit fruit verkocht gaat worden, is nog

niet bekend).

- Fruit dat volgens de ekologische richtlijnen, onder het EKO-kenmerk, is geteeld.
- Idem, maar dan van een bedrijf in omshakeling, onder het EKO-Om-merk.
- Fruit dat volgens de biologisch-dynamische richtlijnen is geteeld, onder het Demeter-merk.
- Idem, maar dan van een bedrijf in omshakeling, onder het Biodyn-merk.

De regeling in hoofdlijnen

1. Onkruidbestrijding

Toepassing van herbiciden is maximaal 2 maal per jaar toegestaan op een strook van maximaal 25 cm aan beide zijden van de plantlijn. De rest moet op andere wijze, zonder chemische hulpmiddelen, onbegroeid gehouden worden.

2. Insektenbestrijding

- Biologische bestrijding waar dat praktisch toepasbaar is.
- Door middel van tellingen nagaan of een insect ernstige schade dreigt te veroorzaken.
- Indien noodzakelijk spuiten met middelen die de biologische bestrijding niet verstoren.
- Waar mogelijk verdere beperking van de toe te passen middelen op grond van schadelijkheid.
- Geen bespuitingen na 15 juli.

3. Schimmelziektes

- Mechanisch bestrijden waar mogelijk.
- Indien noodzakelijk spuiten met het minst schadelijke middel, dat geen afbreuk doet aan de biologische bestrijding.
- Geen bespuitingen na 15 juli.

4. Overige bespuitingen

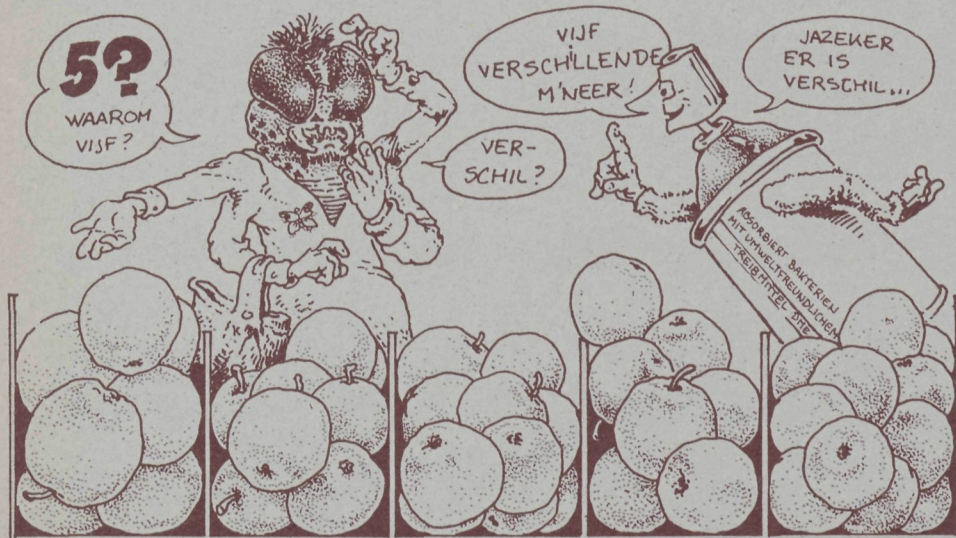
Deze zijn verboden, met uitzondering van vruchtdunning en na aangetoonde noodzaak de bestrijding van mangaangebreek en stip (bewaarsziekte).

5. Bemesting

- Organische bemesting is verplicht als het humusgehalte van de bodem onder een vastgesteld optimum ligt (slachtkuikemest en mestvarkensmest zijn verboden vanwege antibiotica en koper daarin).
- Stikstofbemesting met elke gewenste mestsoort (dus ook kunstmest) tot vastgestelde maximale hoeveelheden.
- Fosfor in de vorm van kunstmest is verboden.
- Kalibemesting in de vorm van kunstmest is alleen toegestaan bij aangetoonde noodzaak op grond van bladanalyse.

DKA Energie-weekend

Het korte studieweekend 'Huidige stand van zaken alternatieve energie-opwekking' is verschoven naar vrijdagavond 3 en zaterdag 4 oktober. Deskundige sprekers zullen vertellen over de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van zonne-energie, windenergie, bio-energie en andere vormen van alternatieve energie-opwekking. Prijs vanaf f 45,- (naar inkomen).

Dochter: *Pappa, wat is dat, een milieukundige?*

Vader: *Nou, daar stel je me wel een moeilijke vraag, want ik vraag me af of zo iemand wel bestaat.*

- D: Maak je nou weer een van je grappjes? Je houdt me steeds voor de gek!
- V: Nee hoor. Kijk, er zijn natuurlijk wel mensen die zo genoemd worden, maar die denken dat het 'milieu' om de mens heen is, buiten hem om. Net zoals andere wetenschappers dingen bestuderen waar ze zelf 'buiten' denken te staan. Daarom noemen ze wat ze doen ook 'wetenschap'!
- D: Ja, maar dat is toch belangrijk! Op school leren we juist dat die wetenschappers steeds meer aan de weet komen over de wereld.
- V: Ja, dat kan wel, maar ik vind dat het niet zozeer gaat om *hoeveel* we weten, maar dat het veel belangrijker is op wat voor *manier* we willen weten. Hoe we de wereld zien: onze omgeving en onszelf.
- D: Maar wat willen die milieukundigen dan weten?
- V: Nou, die willen bijvoorbeeld weten hoeveel van iets – lood, kwik, olie – in 'het milieu' mag komen voordat er iets 'fout' gaat, voordat er bijvoorbeeld zo-en-zoveel mensen ziek worden. Kijk, dat betekent voor mij dat ze de natuur zien als een soort optelsom van allerlei spulletjes, waarvan sommige nuttig zijn en andere schadelijk, waarbij hun 'wetenschap' dan bestaat uit het erbij doen of weghalen van een bepaalde stof en dan te meten wat en hoeveel er verandert. Op een gegeven moment zeggen ze dan dat er niet meer dan zo-of-zoveel kwik in 'het milieu' mag zitten. Maar ik geloof niet dat ons milieu gezond zou zijn als we er wat minder kwik in zouden stoppen. Volgens mij gaat het niet zozeer om wat we erin stoppen, maar om ons idee dat *wij* dat allemaal kunnen regelen. Dat we ons milieuprobleem weer 'gewoon' onge-daan kunnen maken. Dáárom vind ik dat die milieukundigen moeten verdwijnen. Omdat we onze problemen met ons milieu nooit 'op zich' kunnen oplossen, door ze als *apart* probleem te zien.
- D: Ik snap er niks van, geloof ik.
- V: Weet je nog dat je me laatst vertelde dat niemand op school met je wilde spelen?
- D: Ja, natuurlijk! Toen waren we pas verhuisd en was ik voor het eerst op de nieuwe school. . . En ik probeerde toch heel aardig te doen. . .
- V: Ja, maar dat lukte toch eigenlijk niet, omdat je het heel vervelend vond dat die kinderen niet met jou wilden spelen. . . Maar later hebben we daar niet meer over gepraat; was het toen over?
- D: Ja, toen wel. Nou speel ik wel met de meeste kinderen. Nou ja, met Kees niet, en ook niet met Karin, maar die zijn dan ook steeds vervelend.
- V: Goed, maar hoe ging dat dan over, met die andere kinderen?

- D: Ja, dat weet ik eigenlijk niet. Dat ging gewoon vanzelf, geloof ik.
- V: Dat is nou precies wat ik bedoel. Het moet gaan *alsof* het vanzelf gaat. Zo lang je iets per se zo-of-zo wilt doen, lukt het niet. En waarom lijkt iets 'vanzelf' te gaan? . . . Omdat eigenlijk *alles* verandert. Ik denk dat je op een heel andere manier naar school ging.
- D: Bedoel je soms dat we ook op een 'heel andere manier' met ons milieu om moeten gaan?
- V: Ja. En dat betekent dat we ook onszelf op een heel andere manier moeten proberen te begrijpen. Ik vertelde daarnet dat wetenschappers de natuur zien als een soort optelsom van aparte dingen. Nou, op dezelfde manier zien ze de menselijke geest als een optelsom van gedachten, terwijl ik vind dat we eigenlijk maar één grote gedachte denken. Zelfs als je probeert om twee dingen tegelijk te denken, blijkt dat uiteindelijk één gedachte over twee andere 'gedachten' te zijn – die dan eigenlijk geen echte gedachten waren.
- D: Ja, maar op school denk ik toch iets heel anders dan nu bijvoorbeeld. Dit gesprek met jou heeft toch niks met de school te maken?
- V: Nou, dat lijkt misschien zo, omdat ik nog niet op jouw school geweest ben en jouw juffrouw mij nog niet kent. Volgens wetenschappers heb jij een school-milieu, en een thuis-milieu, en ook nog een vriendjes-milieu. Maar steeds als ik je wat vertel, dan denk jij weer aan iets wat de juffrouw op school heeft gezegd, en dan kom jij weer met: 'Ja, maar de juffrouw heeft gezegd. . .'
- D: Niet waar! . . . Niet altijd! Soms denk ik ook aan wat mamma heeft gezegd.
- V: Zo zie je maar. Zelfs je 'thuis-milieu' is niet echt één ding, maar eigenlijk een vader-milieu en een moeder-milieu; tenminste als we de wetenschap moeten geloven. . .
- D: Maar hoe zit het dan met al die milieus? Leg het dan eens uit!
- V: Kijk, ik denk dat jij maar één milieu hebt, of liever gezegd, 'bent'. Door jou horen al die stukjes milieu bij elkaar. Jij bent wat ik met jouw school en jouw vriendjes te maken heb, en zij met mij. Jouw milieu is niet buiten je, om je heen, maar door je heen. Je bent het zelf. Daarmee bedoel ik dat er geen 'echte' jij bestaat, zonder je milieu.
- D: Maar ik ben toch ik? Voordat we verhuisd waren, was ik toch dezelfde ik? En een heleboel stukjes milieu zijn toch veranderd?
- V: Nou goed. Jij bent zowel dezelfde gebleven als ook veranderd. Zoals die meneer in dat boek van mij zegt: je moet veranderen om dezelfde te kunnen blijven. Jouw 'ik' denkt alleen maar dat-ie steeds hetzelfde blijft!

- D: Nou, ik snap het nog steeds niet.
- V: Nee, maar dat komt misschien wel omdat je je ervan bewust probeert te zijn.
- D: Wat bedoel je dáár nou weer mee: je ervan bewust zijn? Is dat soms fout? Maar we moeten toch milieubewust zijn?
- V: Voor vandaag geef ik het op. Morgen praten we verder over 'bewust'.

Ton Maas

Beter zonder batterij

In batterijen zit kwik. In de kleine 'knoopcel-batterij' veel meer dan in de grote, maar toch. Omdat het inzamelen van die kleine batterijen (er zit ongeveer 1 gram kwik in) economisch interessant is, hebben de fabrikanten van batterijen, de fotohandelaren en de Stichting Verwijdering Afvalstoffen een nieuwe stichting in het leven geroepen voor het verzamelen van de gebruikte batterijen. Bij de fotograaf vindt u een bakje om ze in te gooien. Wat bij de aktie, evenals bij de glaszameling, niet wordt verteld is, dat er natuurlijk in veel gevallen betere oplossingen zijn. Zoals statiegeld voor flessen in plaats van glas in te zamelen. En voor batterijen: het opwindbare horloge, de opwindbare wekker, het gewone fototoestel, de knijpkat-zaklantaarn. En in veel gevallen kan gebruik gemaakt worden van de 'batterij-vervanger' of 'adaptor', met mogelijkheden van 1½ tot 12 volt. Daarmee hou je flits, radio en rekenmachine kwikvrij. Afgezien van de kwik, zijn batterijen typische wegwerpingen, al beweren de fabrikanten dat ze o zo lang meegaan. Er wordt veel meer energie in gestoken, dan er ooit uit kan komen. Slechts in enkele bijzondere ge-

• De knijpkat-zaklantaarn

vallen zal een batterij echt nodig zijn, zoals bij gehoor-apparaten. Apparaten die we maar weinig gebruiken zijn natuurlijk altijd zonde van de energie en grondstoffen die erin zitten. In die gevallen zou meer aan huur, lenen en samen gebruiken gedacht moeten worden.

Overleven

met blote-voeten-architecten en zelfplanning

De wereld lijkt zo ingewikkeld in elkaar te zitten, dat ons vaak de moed ontbreekt er nog vragen over te stellen. Steeds blijkt dat we maar een paar aspecten te pakken kunnen krijgen en dat veel ons ontsnapt, je moet ontsnappen, dat toch beslissend is voor het verkrijgen van een enigszins redelijk antwoord.

De durf echter, het telkens opnieuw te proberen, blijft van groot belang. Eén van de mensen die zich daaraan waagt is ongetwijfeld de architect Yona Friedman.

Hij behoort tot die eigenzinnige lieden, die op vaak ongebruikelijke wijze de wereld met vragen blijven bestoken. Zijn thema's zijn soms een tijdlang in de mode en verdwijnen dan weer – maar de hardnekkigheid waarmee hij ze blijft vervolgen, maakt dat ze opnieuw onder de aandacht komen. Daarbij valt zijn benadering op: in een soort strip-verhalen, probeert hij onze relatie met de wereld uit te tekenen.

Zijn hoofdonderwerp is de architectuur van de overleving: zaken als zelfplanning, de arme wereld, stadsdorpen en de vierde sektor.

Bij Friedman lopen twee verhalen voortdurend door elkaar: – het ene verhaal gaat over de Derde wereld, het andere over onze eigen geïndustrialiseerde samenleving. Soms is dat verwarrend, maar de verschillen tussen die twee werelden groter lijken te zijn dan de overeenkomsten – toch is het duidelijk opzet, omdat

• **Yona Friedman in gesprek met de pers bij de opening van zijn tentoonstelling bij de Stichting Wonen.**

juist de elementaire zaken waarover hij praat in beide een rol kunnen gaan spelen.

Architectuur van overleving

Over welke wereld praat Friedman als hij het over 'overleving' heeft?

Overleven, zo zegt hij, is een werkwoord dat vooral in de tegenwoordige tijdervoegd moet worden: hoe overleef ik vandaag, zo mogelijk ook morgen (want lukt het vandaag . . .) – overleven is niet iets dat zich bijvoorbeeld over 100 jaar uitstrekt. Het probleem van de overlevingsarchitectuur is dus allereerst een zaak van 'hier en nu'.

Maar zó gesteld is het duidelijk dat Friedman zich in de eerste plaats richt op de Derde wereld ofwel op die delen van de wereld waarin een reële overlevingsproblematiek aanwezig is. En dan in het bijzonder op de 'bidonvilles' ('shantytowns'): de uitgestrekte en overbevolkte wildgroei-nederzettingen rond de grote steden (met soms méér bewoners dan de 'moederstad zelf).

Toch richt Friedman zich ook tot het

westerse publiek, hij wil ons erbij betrekken en niet alleen om ons over de huidige toestand in de bidonvilles te vertellen. Hij meent namelijk dat ons werelddeel geen uitzondering gaat maken op een ingrijpende verandering die voor de deur staat: de komst van een *arme wereld*, waarin de overleving voor iedereen een probleem zal zijn. Daarom is het van belang dat wij er ons *nu*, tenminste denkend, mee bezig gaan houden.

Arme wereld als leermeester

Hij komt hierbij met een ongewoon perspectief: de rijke wereld blijkt niet in staat te zijn om de arme wereld te helpen, maar omgekeerd kan de arme wereld ons veel leren over hoe je onder moeilijke omstandigheden in leven kunt blijven. Anders gezegd: de arme wereld kan onze leermeester zijn in de architectuur van de overleving.

Op de Verenigde Naties-konferentie over 'Habitat' in Vancouver (1976) verzette Friedman zich tegen de in zijn ogen te beperkte definitie van 'habitat', zoals die door architecten, maar ook sociologen, gehanteerd werd. Vanuit zijn idee van de architectuur van de overleving gebruikte hij daar de twee-term voeding/onderdak. Hierin staat 'voeding' voor alles dat een organisme moet assimileren om in leven te blijven en 'onderdak' voor alles dat nodig is om beschermd te zijn.

In zijn laatstverschenen boek 'L'Architecture de survie' (1978) staat Yona Friedman nog steeds op hetzelfde standpunt dat hij in de jaren vijftig huldigde: de gebruikers moeten hun eigen omgeving maken, want het is *hun* omgeving, laten zij daar dan de verantwoordelijkheid voor dragen. Maar het perspectief is wel grondig veranderd! In de wereld waar Friedman nu over praat, zal het initiatief wel door de betrokkenen *moeten* worden genomen, willen zij een kans van overleven hebben. Er zijn geen architecten die voor de miljoenenmassa's in de bidonvilles huizen bouwen, want er is geen regering, geen opdrachtgever die daar serieus plannen voor wil maken, laat staan financieren.

De grote verandering in perspectief is kortweg die van de overgang te denken over en in de rijke wereld in termen van de arme wereld.

Zelf-planning

Waar Friedman praat over zelfplanning die uit noodzaak geboren wordt (want er is niemand anders die het voor je doet), vormt dit een scherpe tegenstelling met de huidige situatie bijvoorbeeld in ons

land, waar alles geregeld lijkt te zijn en zelf-planning juist bevochten moet worden. De verhouding tot onze omgeving is aan de zorg van deskundigen toevertrouwd.

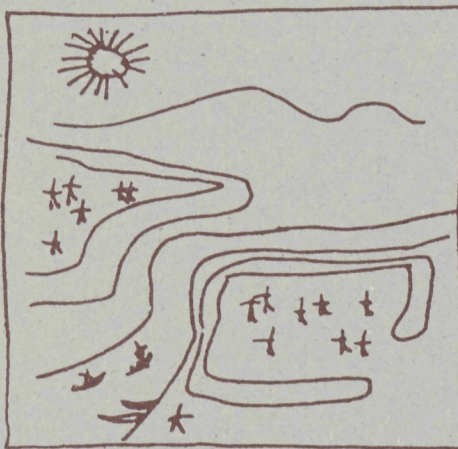
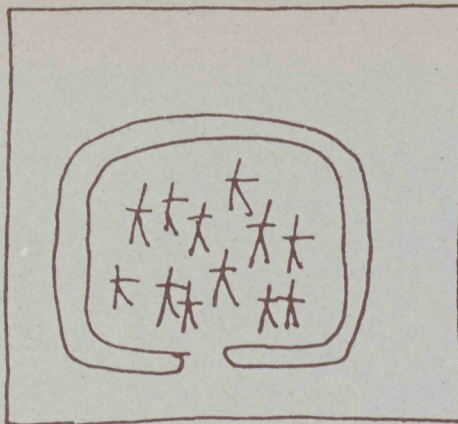
Bij ons kan je niet 'zo maar' iets bouwen, dat is altijd klandestien en de gemeente dreigt onmiddellijk met afbreken. De in de laatste tien jaar als paddestoelen uit de grond geschoten 'Doe-het-zelf-winkels' hebben daar nauwelijks een raakvlak mee: niet alleen gaat het om in hoofdzaak keurig geprefabriceerd materiaal (waarvan de gebruiksaanwijzing erbij wordt geleverd) dat de eigen inventiviteit al tot een minimum beperkt, het gaat gewoonlijk ook slechts om een marge die nog net ingevuld mag worden, die bovendien meestal veilig binnen de muren van het huis blijft.

Architekten-op-bloote-voeten

Wij moeten ons als het ware bevrijden van een zekere deskundigheid om aan het 'zelf-doen' weer enige inhoud te geven (denk bijvoorbeeld aan de dreigende stap dat misschien binnenkort *elk* bouwplan én plannetje de handtekening van een architect moet dragen!). Terwijl Friedman praat over het aanleren van de eerste deskundigheid van de betrokkenen met betrekking tot het maken van een dak, waterhuishouding, voedselteelt enzovoort. Hij pleit in dit verband voor de vorming van 'architekten-op-bloote-voeten': mensen die zelf in de bidonvilles leven en die de geleerde elementaire technieken aan hun lotgenoten kunnen doorgeven. Elke onderwijzer aan een lagere school aldaar, zou belast moeten worden met het onderwijs in die vakken, als hij al niet zelf de taak van blote-voeten-architect op zich neemt. Een voorname voorwaarde van deze opleiding is het hebben van eenvoudige boekjes over deze onderwerpen om de onderwijzer op zijn taak voor te bereiden. Friedman werkt daar sinds enkele jaren in Unesco-verband aan: hij maakt *manuels* die ook als muurkranten zijn op te hangen. In heel eenvoudige taal en met veel visuele uitleg maakt het materiaal de mensen duidelijk hoe ze kunnen handelen. Maar de boekjes bevatten geen recepten of pasklare oplossingen, de voorgestelde methoden kunnen alleen dienen tot het zelf gemakkelijker bedenken van ter plekke geschikte oplossingen.

De groep overleeft

Deze zaken lijken mijlen-ver van ons (westers) bed verwijderd. Toch is de Tweede wereldoorlog nog niet zo lang geleden en daarin moesten velen op analoge wijze in ons land in leven zien te blijven. Daarnaast maakt het ons op scherpe wijze duidelijk hoezeer wij afhankelijk zijn van het sociale, maar vooral technische systeem waarin we leven en hoe weinig we kunnen als dat systeem onklaar raakt. Het begrip 'zelf' in zelf-planning moet ondertussen goed verstaan worden. Wij, in het Westen, kunnen nog denken aan activiteiten die een ieder op eigen houtje uitvoert, maar in de situatie waar de overleving moet worden georganiseerd is het nooit een individuele zaak, doch een groepsgebeuren.

WONEN IS EEN ZAAK VAN ALLEN, MAAR IN HET BIJZONDER VAN U

Alleen kan zo'n groep niet te groot zijn: Friedman introduceerde het begrip 'kritische groep' en daarmee blijken een reeks zaken samen te hangen die een vrij sterk onderling verband kennen. Wat is een kritische groep? Dat is de groep waarin directe communicatie nog mogelijk is, iets wat zeker in het geval van overleving van levensbelang is. 'Kritisch' geeft de grens van de groei aan, komt het groepsaantal boven een zekere grens dan moet de groep splitsen of de mogelijkheid tot directe communicatie missen. Directe communicatie is nogal bepalend voor de betrekkingen tussen mensen, het is de enige vorm waarin mensen letterlijk worden aangesproken en zelf iets kunnen terugzeggen.

Onvermogen tot luisteren

Friedman gelooft helemaal niet in een wereldomspannende communicatie; de zogenaamde *globale* communicatie is geen werkelijke communicatie. Technisch lijken de communicatiesystemen steeds meer te beloven: we kunnen al 'ver-spreken' en 'ver-zien' en de combinatie komt eraan, bestaat al, maar nog niet in ons dagelijks leven en op grote schaal. Niets schijnt dus de globale communicatie in de weg te staan. Maar met één – en onmisbare – faktor is geen rekening gehouden: de mensen zelf. Wij hebben onze, door ons organisme bepaalde grenzen, die maar verschrikkelijk weinig verruimd kunnen worden door technische hulpmiddelen. Wij hebben

maar een beperkt vermogen te onthouden en kunnen ook maar een beperkt aantal kontakten tegelijk aangaan. Dat 'onvermogen' valt nauwelijks op en is ook niet lastig in een geordende wereld (waarin praktisch alles vóór ons geregeld is) maar slaat toe in een wereld waarin we echt afhankelijk van de steun van anderen zijn en waarin bovendien de hulpmiddelen kunnen uitvallen. Friedman gebruikt in dit verband zowel de uitdrukking 'reddingsboot' als 'overlevingsguerilla' – in beide vergelijkingen gaat 't om een kleine groep die met grote doelmatigheid zijn taak moet verrichten.

Stadsdorpen

Je zou het Friedman's realisme kunnen noemen dat hij de bidonvilles neemt zoals ze zijn: uitzichtloze situaties. Voor de miljoenen mensen die naar de stad getrokken zijn is terugkeer naar het platteland uitgesloten – dat zou gezichts- of eerverlies betekenen. Maar voor het merendeel is al evenmin mogelijk te bereiken waarvoor men kwam: werk, geld verdienen en het beter krijgen. En uitzichtloos wordt het als mensen in zo'n situatie weten op geen enkele hulp van buitenaf te kunnen rekenen. Er zit niks anders op dan de overleving in eigen hand te nemen. Dat is ook wat er feitelijk, want noodgedwongen, gebeurt, maar over het algemeen in een chaotische toestand waarin iedereen voor zichzelf tracht te zorgen. Friedman meent dat er veel gewonnen kan worden als mensen in kleine groepen hun overleving gaan organiseren en hij meent dat mensen erbij geholpen kunnen worden dat te *leren*.

Loze beloftes

In een vorig jaar september gehouden lezing in Djakarta zegt Friedman dat de nieuwkomers in het stedelijk gebied hun plattelands-'routine' achter zich laten, maar niet werkelijk in de stads-'routine' komen – zij verkeren in een tussen-'routine'. Op het platteland was het vanzelfsprekend dat je grotendeels voor jezelf zorgde (met name voedsel en huisvesting), daar ontbraken de openbare diensten waar de stadsbewoner gewoonlijk vast op vertrouwt. In de tussen-situatie ligt het minder voor de hand zelfverzorgend te zijn: de stad beloofde iets anders, maar de beloftes worden niet waar gemaakt. Een voorbeeld is *water*; voor de stadsbewoner is het heel normaal dat water uit z'n kraan komt, maar dat is het niet voor de bewoner van de bidonville en als regeringsfunctionarissen verklaren dat er waarschijnlijk pas over 15 jaar een doortrekking van het leidingsstelsel tot in de bidonville valt te verwachten, moet er nu iets gebeuren, want zonder water kun je niet overleven. Eén belangrijke mogelijkheid bestaat in de opvang van regenwater en de verzameling daarvan in grote waterreservoirs.

Overlevingsguerilla

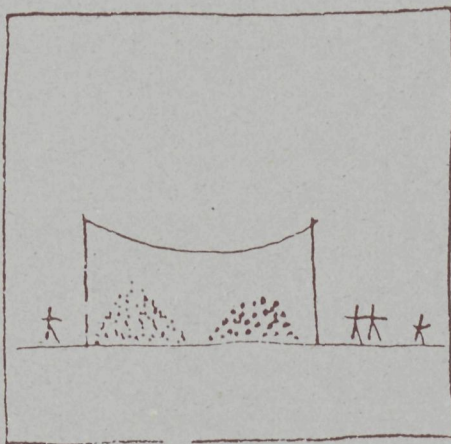
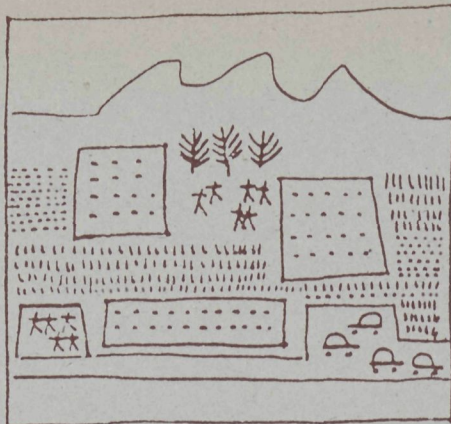
Elke kleine groep moet zijn eigen waterreservoirs bouwen en onderhouden – Friedman noemt zulke groepen 'stadsdorpen'. Het zijn zoveel mogelijk zichzelf bedruipende eenheden, die op hun afgegrensd grondgebiedje proberen hun voedsel te kweken, pluim- en kleinvee

Wie is Yona Friedman?

Enkele feiten uit zijn leven: geboren in 1923 in Boedapest ('Ik heb toch al een keer in de arme wereld geleefd, die wereld waarin de risico's reëel zijn: dat was tijdens de Tweede wereldoorlog en mijn eigen huid stond op het spel') is Friedman in 1945 naar Israël vertrokken, waar hij tot 1957 als architect werkt; dan emigreert hij naar Frankrijk en hij wordt in 1966 tot Fransman genaturaliseerd. Vanaf 1958 tot nu toe heeft hij zo'n twintig boeken en boekjes op z'n naam staan – de eerste is *l'Architecture Mobile* uit 1958, het jaar waarin hij ook de *Groupe d'étude d'architecture mobile* opricht. In 1965 is hij mede-oprichter van de *Groupe internationale d'architecture prospective*. Hij werkte opdrachten uit voor de Raad van Europa, gaf les aan de grote Amerikaanse universiteiten (MIT, Harvard, Princeton enz.) en is raadgever van de UNESCO.

Zijn grootste bekendheid onder architecten verkreeg hij met z'n plannen voor ruimtelijke structuren boven bestaande steden en met zijn ontwerpen van brugsteden: zo is er uit 1958 een plan voor de overbouw van een deel van Parijs – de oude stad wordt intact gelaten en de uitbreiding, die tevens de verstopping oplost, wordt daarboven gezocht; en uit 1963 het gigantische project van een *brugstad* boven het Kanaal. Al even groots van opzet waren de plannen voor de overbouw van de haven van Monaco en de plannen voor New York, om daar de ruimte *tussen* de wolkenkrabbers te benutten. Dit soort plannen bestempelden hem tot een 'Bouwmeester van Morgen' en lange tijd is hij met de beelden die deze plannen opleverden, vereenzelvigd. Toch heeft hij reeds sinds 1969 het werken aan de ideeën van grote konstrukties gestaakt, wat overigens niet betekende dat hij de er achter liggende thema's ook losliet. Eén zo'n thema is de eigen inbreng en verantwoordelijkheid van de gebruiker/bewoner: het hele idee van de mobiliteit in de *l'Architecture Mobile* is geboren om de bewoner de vrijheid te geven zijn eigen woonplek te kiezen en in te richten. Dat was zo vóór de eenvoudige structuren die hij in de jaren vijftig ontwierp en dat bleef ook geldig in de gigantische structuren zoals brugsteden.

Opvallend is dat de plannen van Friedman uit 1956-'58 een grote overeenkomst vertonen met de voorstellen van de Nederlandse architect N. J. Habraken, o.a. neergelegd in zijn boek *'De dragers en de mensen'* (1960), waarvoor deze zojuist de Roëll-prijs heeft gekregen. Ook Habraken ging het om een systeem te ontwikkelen waarin individuen een grotere vrijheid krijgen een stuk eigen wereld te creëren dan in de massawoningbouw mogelijk is.

EEN STAD KAN ZELF
VOOR ZIJN VOEDSEL
ZORGEN, VERSE GROENTE,
FRUIT ETC., MAAR OOK
RESERVES: GRANEN,
AARDAPPELS ETC.

houden, maar ook voor de daken boven hun hoofd, de watervoorziening en de riolering zorgen.

De autoriteiten blijken vaak heel tweeslachtig tegenover zo'n ontwikkeling te staan: zij *weten* dat zij geen hulp kunnen bieden en zouden derhalve blij moeten zijn dat de mensen beter voor zichzelf gaan zorgen – maar er is ook ronduit angst voor, omdat je nooit weet waar een 'overlevingsguerilla' op uit loopt. Wat betreft de zelfvoorzienende landbouw; hier moet worden gewaarschuwd voor een misverstand: een klein reken-sommetje wijst uit dat in vrijwel geen enkele bidonville er voldoende grond is om, gegeven het aantal inwoners, genoeg voedsel op te leveren. Maar wat is 'genoeg'? In onze westerse ogen zien we maar al te gauw slechts een 100% overleving als echte overleving – maar dat is niet het geval met mensen in een situatie waar *niks* is, mensen die op de rand van de hongerdood leven.

Geëtaleerde rijkdom

Ellende is er en wordt ook niet met de vorming van 'stadsdorpen' opgeheven. Dat roept overigens wel een vraag op: in hoeverre worden de betrokkenen aangezet in hun lot te berusten? De toestanden

zijn vaak hoogst schrijnend, de krottenwijken liggen tegen de stad aan waar een grote rijkdom wordt geëtaleerd en akseptatie van de overlevingsarchitectuur betekent een definitief afzien van de rijke wereld. En het is natuurlijk een heel verschil tussen het weten dat zo iets niet direct binnen je bereik ligt, het zelfs de vraag is of je daar ooit aan zult komen én het openlijk moeten toegeven dat het geheel uitgesloten is om uit de bestaande ellende te komen.

De vierde sektor

Naast de traditionele sectoren (de eerste of agrarische, de tweede of industriële en de derde of dienstensektor) is er een groeiende sektor die Friedman de 'vierde sektor' noemt. De produktie uit de vierde sektor komt niet in de statistiek voor, daar ze niet beloond wordt in geld, maar grotendeels bestemd is voor de konsumptie van de producent. Hieronder vallen het werk van de huisvrouw, het werk in de eigen moestuin, dienstverlening aan buur of vriend enz.

In de stadsdorpen bestaat 90% of meer van de activiteiten uit vierde sektor zaken, daar men er niet meer op 'buiten' kan rekenen en de overleving in eigen hand moet nemen. Dat geeft Friedman aanleiding om een vergelijking te maken met de vroegere belegerde stad: alles moest binnen de muren plaatsvinden, daar de omsingeling in- en uitvoer bemlemde – toen ging het om voedsel (en munitie!), nu gaat het in hoofdzaak om geld. De bidonville is een belegerde veste in onze economische oorlog: er komt geen geld binnen, want vrijwel niemand heeft werk met loon en zonder geld komen er ook geen gekochte spullen (waaronder voedsel) binnen, zodat – net als vroeger – alles op eigen grondgebied moet gebeuren. In de bidonvilles van de Derde wereld is de vierde sektor de sektor van de overleving – en de ekonomie is een pure onderhouds-ekonomie.

Statistieken: de halve waarheid

Deze parallele ekonomie staat vrijwel los van het marktsysteem: schommelingen in de markt-ekonomie worden in de stadsdorpen niet gevoeld en het bestaan van stadsdorpen heeft geen ekonomische invloed op de markt. Dit brengt Friedman tot de konstatering dat ekonomische activiteiten, zoals geregistreerd in statistieken, in de politiek, in internationale handel, geen betrekking hebben op een steeds groter deel van de mensheid. Maar ook in onze westerse wereld is de vierde sektor een snel groeiende sektor, daar zorgt de gestaag toenemende werkloosheid voor – een werkloosheid die niet tijdelijk maar structureel is. En mensen die langdurig werkloos zijn, moeten tot de konstatering komen dat ze van 'buiten' niets meer te verwachten hebben. Zeker, in tegenstelling tot de mensen uit de bidonvilles, ontvangen zij van de staat geldelijke steun, maar dit lost het gemis aan zinvolle activiteiten niet op. De enige uitweg lijkt te bestaan in het zelf gaan ontplooiën van activiteiten, dus klussen en karweiën aannemen waarbij geld nauwelijks een rol hoeft te spelen. Dat dit op steeds groter schaal gebeurt zou afgeleid kunnen worden uit de in deze

tijd vaak gehoorde klacht van bedrijven over toegenomen 'beunhazerij'.

Overleving en het Westen

Yona Friedman meent dat de overlevingsarchitectuur ons ook aangaat: de huidige rijkdom houdt niet aan; we zijn op weg naar een arme wereld. We moeten hierbij overigens niet vergeten dat die rijkdom in Europa en Noord-Amerika bijzonder ongelijk verdeeld is: zelfs de rijke Verenigde Staten kennen een behoorlijk contingent armen, met voorop natuurlijk de zwarte bevolking; maar de plattelandsbevolking in Zuid-Italië en grote delen van Spanje, om twee gebieden te noemen, heeft het ook beslist niet breed.

Voor al diegenen die nu nauwelijks rond kunnen komen, is het idee een nog veel armere wereld binnen te treden, nauwelijks akseptabel. Paradoxaal genoeg zijn zij er vaak beter op voorbereid dan de rijkere westerlingen, maar dat is op voorhand een uiterst schrale troost. Maar we zijn allemaal nog gevangen in het streven naar 'meer' en van een voorbereiding op de arme wereld is niet veel te merken. Het zijn alleen de kleine marginale groepen die experimentsgewijs een vrijwillige armoede in praktijk proberen te brengen. Met nadruk op het vrijwillige: er is geen nood, dus ook geen noodzaak. Het is dan ook niet voor niks dat Friedman er dikwijls de Tweede wereldoorlog bijhaalt om te verduidelijken wat hij met nood bedoelt, omdat toen velen gedwongen waren hun routine-gedrag op te geven om te kunnen overleven.

Groeiende afhankelijkheid

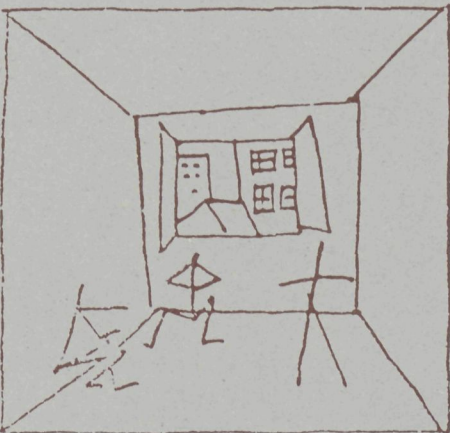
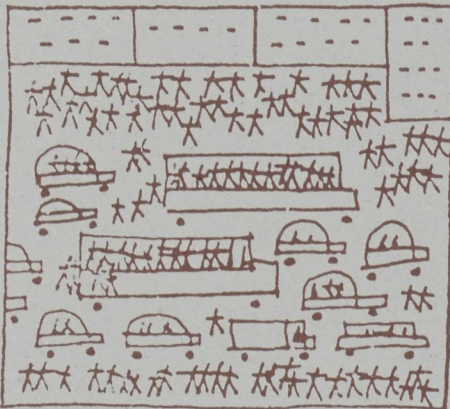
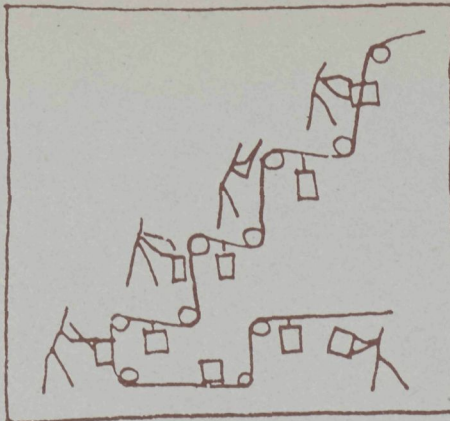
In ieder geval is het duidelijk dat de ruimtelijke ordening en de stedenbouw bij ons zich nog op geen enkele wijze richten op een architectuur van de overleving. Integendeel, er ontstaat een nog steeds groeiende afhankelijkheid van het verkeerswezen – we verkeren in een uiteengelegde wereld.

De architect Piet Blom lanceerde het idee 'Laten we de steden dorpsgewijs gaan bewonen' en daar waar zijn voorstellen betrekking hebben op het zelf opnieuw verantwoordelijkheid dragen voor de eigen omgeving, komt hij dicht in de buurt van Friedman; hun uitgangspunten blijven wel verschillend. Blom praat bijvoorbeeld niet over de komst van een arme wereld.

De tijd voor de 'stadsdorpen' lijkt bij ons nog niet rijp en er is geen grote ontvankelijkheid voor een architectuur van de overleving. Men is dan ook gauw geneigd de verhalen van Friedman te zien als uitsluitend bestemd voor de Derde wereld.

Wat kunnen we missen?

Maar nu moet gezegd worden dat Friedman daar ook zelf aanleiding toe geeft, omdat hij wat het Westen betreft veel te veel overslaat. De wijze waarop de ene of de andere wereld verarmt of met zijn al bestaande armoede omgaat, zal verschillen. Het Westen zal een heel ander proces doormaken dan bijvoorbeeld de landen van Latijns-Amerika. Het beeld van onze toekomstige armoede is niet het beeld van de bidonvilles. Nu zegt Friedman dat ook niet, maar de suggestie is

LEVEN IN DE STAD IS
EEN BEPROEVING:
VEEL WERK,
VEEL VERKEER,
HET LEVEN IS DUUR.

soms toch wel erg groot – zo van 'Wilt u weten wat bittere armoede is? Ga dan kijken in de bidonvilles!' en 'Wilt u weten hoe u moet reageren als die armoede ook bij u is gearriveerd? Ga dan kijken hoe ze het daar klaarspelen om te overleven!'. Dit zal nooit kunnen kloppen, omdat ons heden als vertrekpunt voor dat verarmingsproces heel anders is. En daar zegt Friedman veel te weinig over. Toch kunnen principes van de architectuur van de overleving onverkort gehandhaafd blijven als er wel vanuit dit heden vertrokken wordt. Het gaat dan om een proces waarin steeds wordt afgewogen wat waardevol is om te behouden en datgene wat we ook best kunnen missen. Laten we als voorbeeld de (stedelijke) cultuur nemen: de leefwereld van de bi-

In dit artikel is sprake van vrijwillige armoede. Dit is een term, die ook in verband met kloosters wordt gebruikt. Het staat voor het op vrijwillige basis afzien, dus zonder dat de noodzaak daarvoor aanwezig is, van bepaalde voorzieningen en producten. In feite bepleit De Kleine Aarde dat ook, maar wij gebruiken daar nooit het woord armoede voor. De Kleine Aarde wil mensen interesseren voor een milieubewuste leefwijze. Maar zij vindt dat er wel degelijk een noodzaak bestaat, al ondervinden we dat (nog) niet aan den lijve: de milieuproblemen, de ondervoeding in de wereld, de energie-situatie.

Als je van die noodzaak overtuigd raakt, komt die vrijwillige armoede in een ander daglicht te staan. Dan is het in feite afzien van (een deel van) de welvaart en kiezen voor welzijn, niet alleen voor je zelf maar in principe voor de hele samenleving. Eerlijk delen. Van armoede is dan geen sprake, al lijkt het er voor een buitenstaander misschien wel wat op. Zeker in vergelijking tot de armoede in de bidonvilles, waarvan in dit verband ook sprake is, leven de milieubewuste mensen een luxe leventje. (Red.)

donvilles staat wel in een uiterst scherp contrast met een wereld waarin een Concertgebouw (plus orkest) en talrijke (al dan niet rijks-) musea bestaan, want het komt slechts op de overleving aan. En ook al zouden we ons heel skeptisch opstellen tegenover wat cultuur aan werkelijke betekenis voor de mensen in zich draagt, dan nog lijkt het me eenvoudig niet haalbaar daar zomaar overheen te stappen. Een meer specifiek voorbeeld vormt de architectuur: de architectuur van de architecten is niet op slag waardeeloos geworden als we ons moeten gaan richten op een toekomst van voornamelijk zelf bouwen.

Maar als we vanuit ons heden vertrekken is het zeker een principe van de overlevingsarchitectuur om het bestaande beter te gaan benutten; de nu ongebruikte mogelijkheden van de bestaande architectuur moeten niet langer verwaarloosd worden. Dit zal funktieverandering, maar vooral funktietoevoeging gaan inhouden. Als ik echter vaststel dat Yona Friedman zich te weinig met het specifiek westerse proces van verarming heeft ingelaten en daarmee zijn verstaanbaarheid niet heeft bevorderd, kunnen we daaruit ook conkluderen dat we dan gedwongen zijn ons eigen verhaal te gaan maken. En dat is een uitstekend begin voor onze architectuur van de overleving, waarin we alles zelf zullen moeten doen.

Vakantie administratie

Van half juli tot half augustus is de administratie van De Kleine Aarde min of meer gesloten. Hierdoor kunnen bestellingen en dergelijke wat langer op zich laten wachten dan normaal. Dringende zaken proberen we af te handelen. U ook een prettige vakantie toegewenst!

BOEKEN

Kruiden: lèkker gezond

Aloude wijsheid opnieuw ontdekt

Het marktmechanisme werkt nog prima. Bijna elk boek dat ook maar een beetje naar Natuur ruikt is een gegarandeerde bestseller. Met andere woorden: waar nog maar één grassprietje groeit staat iedereen te dringen om er alles – in kleur – over te lezen.

Gelukkig heeft het ook zijn goede kant: juist nu wij bijna tussen 't grauwe steen verdorren, is elke handleiding hoe ons daaraan te ontworstelen, natuurlijk mooi meegenomen. Daarom hieronder de pittige bespreking van maar liefst drie kruidenboeken. Jolanda Smid maakt u wegwijz in 't kruidentuintje.

De kruiden zijn 'terug van (nauwelijks) weggeweest'. Het gebruik van geneeskruiden is even in de verdrukking geraakt door de pillen die de farmaceutische industrie op de markt bracht. Maar tegenwoordig worden planten weer toegepast zoals in de vele eeuwen die achter ons liggen gedaan werd. Beter waarschijnlijk, omdat we kunnen profiteren van allerlei wetenschappelijk onderzoek en omdat er nu haast gemaakt wordt met het onderzoeken van die grote hoeveelheid kruiden waarvan de nuttige eigenschappen nog onbekend zijn.

Men kiest een kruid op grond van homeopatische principes, volgens de allopatie of de signatuurleer. Een homeopaat neemt een minieme dosis van een middel dat juist de ziekteverschijnselen veroorzaakt; een allopaat – noem hem maar een gewone arts – kiest een middel dat door zijn tegengestelde werking de ziekteverschijnselen vermindert; de signatuurleer werkt met analogieën; planten die prikken bijvoorbeeld helpen tegen stekende pijnen. De planten kunnen gegeten worden of gedronken (als thee of verdunde tinktuur), op het lichaam gelegd, opgehangen of verbrand worden en vroeger werden ze ook in het sleutelgat gestopt tegen heksen.

Trend

Als nooit tevoren worden kruiden als smaakmakers gebruikt. In 'De Volmaakte Hollandse Keuken-meid', een kookboek

uit 1741, werd voor het eerst wat aandacht aan verse tuinkruiden besteed. Vóór die tijd gooide men alleen flink wat specerijen door de gerechten. Nu gebruiken wij keukenkruiden om de Franse keuken te imiteren of om smaak en verteerbaarheid te verbeteren. Gezond en lekker, een goede gewoonte. Natuurlijk wordt zo'n trend onmiddellijk door de kommercie opgepikt. Het ene kruidenwinkeltje na het andere wordt feestelijk geopend. Naast de Franse bistrot. Supermarkten verkopen zelfs al kruidenplantjes. In plastic, dat wel. U kunt het natuurlijk ook zelf doen: zelf telen, zelf geneeskrachtige tinkturen maken en nog een hoop nuttige andere dingen met kruiden doen.

Voor telers en gebruikers

De auteur van 'Biologische fruitteelt' en 'De geurende bloementuin', Hans van Cuijlenborg, schreef een nieuw boek: 'Geneeskruiden' met als ondertitel 'zelf telen en gebruiken'. Mensen die kruiden willen gebruiken als geneesmiddel vragen meestal om biologisch gekweekte kruiden, maar het aanbod is erg beperkt. Daar moet snel verandering in komen.

Huislook

Hans behandelt zo ongeveer alle goed bruikbare keuken- en geneeskruiden die

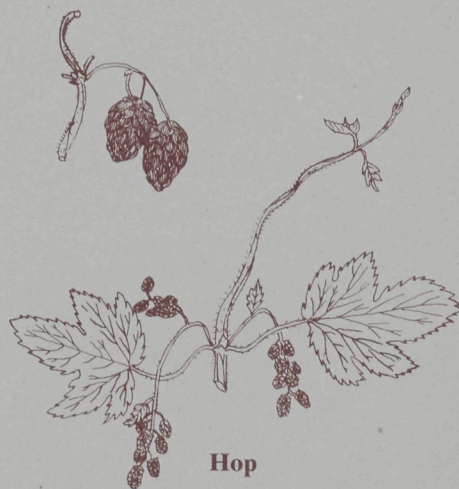
het op Nederlandse bodem willen doen. Erg aardig vind ik het vermelden van huislook, het kleine rozetvormige rotsplantje dat vroeger algemeen voorkwam ... op daken! 'Bliksemafleiding', zeiden de Brabantse boeren. Hans van Cuijlenborg vermeldt de verkoelende werking van de verse, gekneusde blaadjes op brandwonden. Een kruid dat ik miste is bernaagie of borage, het komkommerkruid. Het is een uitstekend genees- en keukenkruid en het kan zelfs als groente gegeten worden. In de tuin van De Kleine Aarde heeft het volop gebloeid. Het is één van de beste honingplanten en met borage in de buurt doen aardbeien en frambozen het een stuk beter.

Van elke in het boek vermelde plant wordt kort en bondig het uiterlijk beschreven. De juiste grondsoort, bemesting en lichtevoelheid; bloeitijd en bloeiwijze maar ook de zaai-, oogst- en vermeerderingsmanieren. Verder staat er hoe men aan zaai- of plantgoed kan komen.

Uw eigen dokter

In de tweede paragraaf van elke bladzijde komen inhoudsstoffen en geneeskrachtige werking aan de orde. De indicaties zijn meestal wel juist. De schrijver geeft aan hoe het middel klaargemaakt en ingenomen moet worden of hoe men het uitwendig kan toepassen. De veeartsenij heeft zeker ook veel aan zijn adviezen. Voor het oogsten en drogen van de kruiden en het maken van theestroop en tinktuur is achterin een goede, volledige beschrijving opgenomen.

Bij de kruidenteeltbesprekingen ontbreekt, voor mij althans, nogal eens detailinformatie. Hoeveel boerenwormkruidbloemen-poeder moet men bij het

Hop

zaaien door het wortelzaad mengen als preventie tegen de wortelvlieg? Dit is trouwens één van de schaarse adviezen op het gebied van de biologische teelt die ik in dit boek tegenkwam. Met name miste ik gegevens over kombinatieteelt met kruiden. Dat is misschien voor de ervaren tuinder, die ook het vakjargon kent (verspenen, vette bemesting, korte mest, zaaipannen, in de bloei snijden) geen bezwaar.

Het boek hinkt dus op twee benen. Mensen die kruiden willen telen hebben misschien niet zoveel aan de gebruiksadviezen en mensen die het boek juist daarom kopen kunnen de teeltaanwijzingen overslaan.

Voor twijfelaars en gevorderden

Uit Duitsland, waar de 'Heilpraktiker' nooit is verbannen, komt het boek 'Moderne geneeskrachtige kruiden en planten'. Volgens de schrijvers een boek voor mensen die twijfelen aan de geneeskracht van kruiden en planten (de fytotherapie), maar ook mensen die zich al lang met geneeskruiden bezig houden zullen veel aan dit boek hebben.

De schrijvers, Caspers en Pahlow, hebben grootmoeders kruidengeneesboek getoetst. Zij gebruikten hierbij de nieuwste wetenschappelijke ontdekkingen op het gebied van de fytotherapie en hun jarenlange ervaring als respectievelijk natuur-geneeskundig arts en apotheker. Oude recepten die écht bleken te werken staan in dit boek. Zo is ogentroost echt een troost voor de ogen en longkruid helpt tegen hoest. Een aantal bekende middeltjes zult u tevergeefs zoeken, die hielpen dus niet! Nieuwe ontdekkingen zijn opgenomen. 'Weten is beter', zeggen de schrijvers. Zij willen het vertrouwen in de fytotherapie herstellen en dat niet zonder reden.

Antibiotica helpen iemand snel van griepverschijnselen af, maar weken na het 'herstel' voelt de patiënt zich nog niet prettig. Kruiden genezen volgens de natuurlijke weg in de tijd die daarvoor nodig is. Snel of langzaam. Maar wel grondig.

Levenskracht aktiveren

Planten die bij onoordeelkundig gebruik kwaad kunnen zijn in een aparte rubriek ondergebracht. De waarschuwing om bij zware en chronische gevallen en bij terugkerende klachten toch een arts op te zoeken ontbreekt niet.

In de korte maar goede inleiding wordt over natuurgeneeskunde geschreven. Bijvoorbeeld over de werking van de meeste natuurgeneesmiddelen: zij aktiveren de levenskracht of geneeskracht in de mens en helpen zo bij de zelfgenezing. Fytotherapie kan ook op een allopatistische manier worden toegepast. De schrijvers willen, als echte natuurgeneeskundigen, de allopathie en haar geneesmiddelen niet verbannen. In geval van levensbehoud moet een therapeut of arts het beste middel kunnen kiezen, natuurgeneeskundig of niet.

Verslavende drogerijen

'Drugs' noemen Caspers en Pahlow alle geneeskrachtige, plantaardige drogerijen, waarmee zij de oude betekenis van het begrip weer in ere willen herstellen. Maar als zij dan in hun beschrijving van plantaardige stoffen termen gaan gebruiken zoals 'kiezelzuurdrugs' en 'slijm-drugs', dan werkt dat op mijn lachspieren. Deze term moet maar bewaard blijven voor verslavende drogerijen.

Het belangrijkste deel van het boek is de katalogus van Europese geneeskrachtige planten. Van elke plant worden genoemd: de geneeskrachtige kwaliteiten met waardevolle uitleg waarom het zo werkt, bijzonderheden over plant en vindplaats en in welke hoedanigheid hij in de handel verkrijgbaar is. Verder goede recepten voor diverse soorten thee,

moderne geneeskrachtige kruiden en planten

Mannfried Pahlow en Dr. med. Karl Heinz Caspers

omslagen, baden en dergelijke waarmee men zelf uit de voeten kan. Iedere beschrijving wordt vergezeld door een kleine zwart-wittekening terwijl de (beetje te fel gekleurde) foto's je om de tuin leiden wat betreft de grootte van de plant. En wat bij ons goed bekend staat als Sint-Janskruid wordt konsekvent hertshooi genoemd.

Ananas en Artisjok

Onder 'recent ontdekte geneesplanten' staat ananas voor gestoorde eiwitvertering en artisjokken voor lever- en galstoornissen. De genoemde hamamelis en de rode kastanje zijn al lang in gebruik bij respectievelijk wonden en aandoeningen van het bloedvatstelsel. Er blijkt ook nu weer weinig nieuws onder de zon. De reclame-bla-bla over de ginsengwortel wordt in dit boek eindelijk eens ontzenuwd.

'Wat helpt het beste bij...' is een kort overzicht van ziekten met de genezende planten erachter. (De lijst staat ergens middenin, zodat de gebruikers hier een bladwijzer of papiertje tussen zullen moeten leggen.) Tegen hoofdpijn blijkt helaas geen kruid te zijn gewassen. Een leuk extra is het 'ABC voor het verzamelen van geneeskrachtige planten'; het is een botanieboek in een notepad. Alleen zullen wij Nederlanders bij chronisch gebrek aan 'onbebouwde plaatsen',

'onbemeste weiden' en zeker aan 'zon-nige berghellingen' de planten moeten 'verzamelen' bij kruidenwinkel of apotheek.

De literatuurlijst achterin zal wel bedoeld zijn om de wetenschappelijke waarde van het boek te benadrukken. Verder is het een prettig leesbaar gebruiksboek. Een aanrader.

Voor van-alles-en-nog-wat

Enkele maanden geleden verscheen de Spectrum Kruiden en Specerijenatlas. 'De meest complete gids in kruidenland' heet het en dat is het ook wel. Door de vele foto-illustraties heeft de atlas een Boek-van-de-maand-achtig uiterlijk. Alles ademt een ouderwets-romantische sfeer. Maar er staat een hoop in, altijd voorafgegaan door een historisch overzicht.

Het boek bevat een genees- en keukenkruidenflora waarin ruim 250 planten volledig beschreven worden, inclusief een kleurentekening. Elders in het boek is nog een apart hoofdstuk gewijd aan recepten van geneeskruiden voor een aantal kwalen. Zo moeilijk als het was om een 17e eeuwse Franse kruidentuin aan te leggen, zo makkelijk en leuk lijkt het om naar de aanwijzingen van deze atlas een perfect eigen tuintje te maken. U vindt zelfs tips voor een bijentuin en voor de aanleg van paden. Een witte tijmsoort kan een heel pad veranderen in een dicht tapijt van heldergroene bladeren en witte bloemen. Een zodenbank kunt u maken van gestapelde zoden, afgedekt met planken of stenen. In het voorjaar beplanten met tijm en roomse kamille en binnen het jaar is hij volledig begroeid.

Opfleuren

Ouderwetse, volgens hun intuïtie handelende tuinlieden, plantten vaak gunstig op elkaar inwerkende kruiden bij elkaar. Zij wisten dat citroenkruid en boerenwormkruid rond vruchtbomen horen te staan om de fruitspinmijt tegen te gaan. Een kwijnende plant kan soms weer opfleuren als u er kamille of duizendblad naast zet en zou dan zelfs meer etherische olie gaan maken! Er blijken ook een hoop mogelijkheden te zijn om kruiden als meststof te gebruiken.

Zaaien, vermeerderen, oogsten en bewaarmethoden, het staat allemaal in dit

25

blijft. Nog zo'n aanradertje: bespuit uw erwten tegen de thripsen met een mengsel van derris en pyrethrum 'als u gaat plukken'!

Magere informatie

Een ander vertaald boek is **Groot tuin-handboek; praktische gids voor alle tuin-werkzaamheden**. Over snoeien, kassen-bouw, aanleg van een tuin, kortom over van alles met tabellen over bomen en struiken. Voorzover ik het kan beoorde-len, goede informatie en mooie duidelijke foto's. Maar nu het hoofdstuk over de groentetuin. De tekst over het kweken van groenten omvat 17 pagina's; het boek telt in totaal 351 pagina's, dus wel erg magertjes. Om het dan een interna-tionaal standaardwerk te noemen is wel een beetje te veel van het goede.

Boerenkool, die vier maanden voor de eerste vorst gezaaid moet worden; herfst- en winterkool vanaf augustus tot septem-ber; tuinboon: de meest winterharde boon, leg ze zigzaggewijs in de vore. Al-lemaal voorbeelden van gebrekkige in-formatie. Beter is de voorlichting over onkruid, ongedierte en ziekten. 'Het lijkt geen twijfel dat groenten en fruit dat or-ganisch is verbouwd van betere kwaliteit en vanuit voedingsoogpunt veel waarde-voller is. . . ' en 'het grootscheepse ge-bruik van pesticiden in het verleden geeft aanleiding tot grote bezorgdheid. . . '. Jammer dat dit advies verderop in het boek niet door de schrijver zelf ter harte wordt genomen, want tegen elk kwaaltje is wel iets chemisch te gebruiken en al-weer die Bordeauxse pap; zou die in Engeland zo populair zijn?

De keus is groot

De volkstuinder heeft een enorme keuze uit een groot aantal biologische tuinboeken, goed en minder goede. Vaak behan-delen deze boeken echter alleen het spe-cifiek biologische en daarom blijft gede-gen informatie over de grondbeginselen uit de hoek van de 'gangbare tuinbouw' onmisbaar. Daarom wil ik twee boeken noemen van Ing. Tj. Buishand, verbonden aan het konsulentenschap voor volle grond te Alkmaar. Het boek: **Groentetuin voor iedereen** is prachtig uitgevoerd; een foto van elk gewas met een beknopte be-schrijving en tabel van zaai tot oogsten. Hoofdstukken over de grond, bemesting, kassen, gewasbemesting, tuinkruiden, maken het boek tot een aanrader. Enkele opmerkingen echter: in het alge-mene gedeelte staan enkele foto's, die niet in Nederland zijn gemaakt. Een foto als 'zomer in de moestuin' is toch ook wel in de buurt van Alkmaar te maken? Verder klopt de tekening op blz. 14 van de doorsneden van een blad niet. Het gedeelte over de groenbemesting kan in een volgende druk misschien ook wel uitgebreid worden met gewassen als pha-celia (een goede drachtplant voor bijen), winterrogge, serradelle en borage.

De plank mis

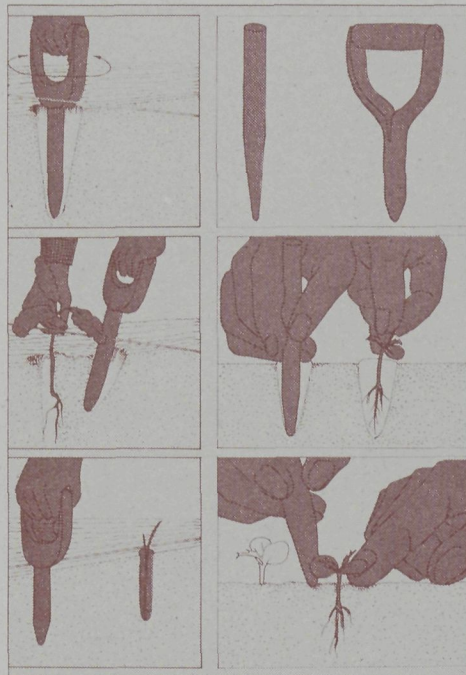
In het hoofdstuk over de bescherming van het gewas mag best wat meer aan-dacht besteed worden aan de biologische bestrijding van ziekten, bijvoorbeeld hout-as tegen de koolvlieg. Jammer genoeg slaat de auteur de plank mis als hij wel

een biologische bestrijding voor bladlui-zen geeft. De brandnetels, die daarvoor gebruikt worden, mogen maar 24 uur in het water staan en het aftreksel moet al-leen verdund worden als het gewas erg jong en gevoelig is. Brandnetelgier (lan-ger dan 24 uur in het water) wordt ge-bruikt als bemesting (zie o.a. Greet Buchner's **Milieuvriendelijk van A tot Z**). Tot slot vraag ik me af of het advies om bij paprika onder glas niet te snoeien, wel helemaal juist is, maar misschien kan het proefstation voor groente en fruit on-der glas hier uitsluitsel over geven bij een volgende druk.

Kies goede rassen

Het tweede boekje **Groenten uit eigen hof** bevat wat minder foto's en gaat wat die-per in op zaken als grondsoort (jammer genoeg klopt het verhaal over de sloef-fraktie niet helemaal), terwijl bij de af-zonderlijke gewassen soms wat dieper in-gegaan wordt op rassen en ziekten en ook de kombinatieteelt ter voorkoming van ziekten, wat hier meer aandacht krijgt (dit boekje is ook wat nieuwer dan het andere). De indeling van de groenten is hier niet naar familie, maar naar vijf grote groepen, namelijk blad- en stengel-groenten, koolgewassen, wortel-, bol- en knolgewassen, peulvruchten, overige vruchtgewassen (vooral voor onder glas). Dit lijkt me beter, vooral om de vrucht-wisseling in de gaten te houden. De hoofdstukken over bewaren en konserve-ren ontbreken in dit boek. Evenals het hoofdstuk over telen onder glas, waar-voor in het andere boek een hele teeltta-bel voor de hobbykas staat. Het stuk over gewasbescherming geeft een goede

raad: 'Kies goede rassen, zorg voor een ruime vruchtwisseling en een uitgebalan-ceerde bemesting, zodat een vitaal en sterk gewas wordt verkregen'.

Niet te pas en te onpas

Juist is ook de opmerking, dat plantaar-dige extrakten net zo goed giftig zijn en dat daar ook een veiligheidstermijn geldt. Maar dat ze niet als milieuvriendelijk mogen worden beschouwd is een wat te vlugge konstatering. Plantaardige midde-len zijn inderdaad niet selektief en als je niet uitkijkt en het te pas en te onpas ge-bruikt, dood je er veel nuttige insecten mee. Wel zijn ze kortwerkend en laten ze geen vergif in de bodem achter. Ze zijn afbreekbaar en dat kan niet van de meeste chemische middelen gezegd wor-den. Dus voor het grotere geheel is het wel degelijk milieuvriendelijk.

Hoewel de schrijver een groot aantal voordelen van organische meststoffen (stalmest; paardemest enz.) boven kunstmest opsomt, gaat hij toch in de be-schrijving van de afzonderlijke gewassen uit van een samengestelde kunstmestgift. Gelukkig geeft hij in beide boekjes een tabel van de gehalten van stalmest, kip-pemest en dergelijke. Deze tabel kunnen we dan ook goed gebruiken om deze kunstmest-adviezen om te zetten in een juiste gift met gekomposteerde mest. Nemen we bijvoorbeeld het advies voor koolrabi: per m² 80 gram Asef 12+15+18. Dit betekent dat 80 gram Asef geadviseerd wordt met 12 gewichts-procenten stikstof (N), 15 gew.proc. fos-faat (P₂O₅) en 18 gew.proc. kali (K₂O.). Stikstof is het voornaamste voedingssele-ment en daar gaan we dus vanuit. In dit advies wordt dus $\frac{12}{100} \times 80 = 9,6$ gr. N aangeraden. Een normale partij gekom-posteerde stalmest bevat per kg 2,5 gr. N. Per m² koolrabi geven we dus $\frac{9,6}{2,5} = 4$ kg stalmest.

Nieuwe foto's; oude tekst

Een ander boekje, dat al aan de 18e druk toe is, is uit de Turkenburg Tuin-serie: **Handboek voor het kweken van groenten in de volle grond**. Jammer ge-noeg is de nieuwe druk voornamelijk vernieuwd door gebruik van kleurenfo-to's, terwijl de tekst ook wel eens kritisch doorgelezen had mogen worden, zoals het verhaal over het zelf kalkblussen. Dat mag wel eens vervangen worden door een advies om Dolokal te gebruiken, als dat nodig is. Voor de bleekselderij be-staan al lang zelfblekende rassen. Verder heeft de teelt van aardbeien en andijvie de laatste jaren wat veranderingen on-dergaan, die in zo'n uitgave best bijge-werkt hadden mogen worden.

Eten uit eigen tuin. Door George Sed-don/Helena Raderka. Spectrum, 1978. f 39,50.

Groot Tuinhandboek. Door Roger Da-vies/Roy Hay, Spectrum, 1979. f 55,-.

Groentetuin voor iedereen. Door Ing. Tj. Buishand, Kosmos, 1977. f 42,50.

Groenten uit eigen hof. Door Ing. Tj. Buishand. Terra Zutphen, 1977. f 17,50.

Handboek voor het kweken van groenten in de volle grond. Turkenburg Tuinserie nr. 1032, Sesam, f 9,75.

Gijs van den Berg

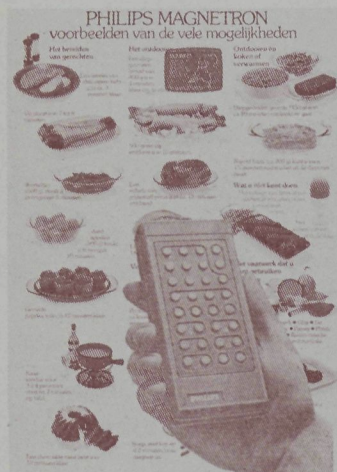
Tussen de Regels

Toekomstvoer

Wat eten we vandaag? Geen probleem! Er is een nieuwe interessante informatiebron bijgekomen in Nederland: Teletekst.

Als u vanuit uw luie stoel op de knopjes van het afstandsbedieningsapparaat drukt (kode 121) krijgt u vanzelf op uw televisiescherm De Menu-suggestie voor Vandaag. Philips was er als de kippen bij om Teletekst voor iedereen binnen handbereik te brengen.

Toekomstvisie: de grote samenzwering tussen Unilever (Igo, Zwan, 'Kwik'-restaurants, Calvé, Royco, Jolly, Zeeuws Meisje enzovoort) en Philips (diepvriezers, tv, koelkasten, grill- en bakovens, mixers, magnetrons), de produktschappen voor Zuivel, Pluimvee, Vlees, de gezamenlijke groente- en fruittelers en nog een paar vertegenwoordigers van de voedselindustrie. Overschotten op de markt worden bij de Centrale Menukomputer aangemeld, waarna deze de binnengekomen gegevens keurig tot een Menu-suggestie verwerkt: 'U haalt de ingevroren karbonadjes, doperwtjes en worteltjes uit het diepvriesvak, zet het geheel in de magnetron en over acht minuten kunt u aan tafel. Vooraf eventueel een heldere kipsoep uit het pakje. Klaar in twee minuten. Als dessert: joghurt met kersensmaak'. Zo wordt alles prachtig en efficiënt geregeld! Buikjes vol; Pakhuizen leeg. Wat wilt u nog meer?

Lokeend

Uw Eend is ons dierbaarder dan ooit. Zegt Citroën 2 CV. Huichelarij ten top. Ook een Eend vervuult. Uw Eend kan ons gestolen worden. En die andere watervriend van u, de

Nieuwe Snoek, de CX-zoveel. Uw vervoerdieren zorgen er-mede-voor dat de bodem onder asfalt bedekt, de lucht met lood bezwaard en het water tot olie wordt. Uw lokeenden en nepsnoeken zorgen ervoor dat echte eenden, echte snoeken en echte mensen (behalve tekstschrijvers) geen leven meer zullen hebben. En dat is helemaal niet zo aanlokkelijk.

Het Subtiele Genot

Bij tijd en wijle dwarrelt door de brievenbus van welgestelde Nederlanders een envelop met als afzender: Alliance. Een Magazine van Goede Smaak, volgens de ondertitel. 'Een Magazine dat bij U thuis hoort. Alliance is anders. Alliance is uniek. Alliance beperkt zich namelijk uitsluitend tot zaken van onmiskenbaar goede smaak. Tot dingen die duidelijk aansluiten bij het exclusieve niveau van uw in-

dividuele levensstijl.

En zo kwijlt, juicht, bralt en ronkt het maar door in de kleurenfolder waarin men ons mededeelt dat Alliance een gids wil zijn langs culinaire plaatsen van magistraal ge-

halte over de hele wereld. Dit blad vertelt u waar in Milaan de lekkerste hapjes te krijgen zijn. Neemt u mee naar die bijzondere geitekaasboer in de Oost-Brabantse Peel. Verkapt u wáár in de winter in Parijs de lekkerste zuurkoolgerechten geserveerd worden. Kortom, Alliance is geschreven voor Nederlanders, die geen raad weten met hun vrije tijd en die de hele dag op zoek zijn naar exquise zaken die tong en gehemelte strelen. Het subtiele genot. Waar de massa (nog) geen weet van heeft. En daar valt alles onder: geitekaas uit de Peel, kunstzinnige hebbedingetjes of fantastische vakantieoordn die nog niet door Jan Modaal ontdekt zijn. Wij hebben voor mensen die een heel bijzonder culinair hoogstandje willen beleven een zorgvuldig geheim gehouden adresje: Het luxe hotel Sari Pacific in Djakarta. (Authentieke Nederlandse gerechten als Houthakkerspasta, Westlandse groentesoep, Raasdonkers, Poffertjes en Leidse Hutspot.) Heel bijzonder. Zeer de moeite waard! Ssst.

jongens van Woningtoezicht wat schichtig als je met het bouwplan van het piramidehuis binnenkomt (windmolens, inpandige broeikassen, zonnekollektoren, nou, nou, dat is even schrikken) in Made, Noord-Brabant, werd de bouw van dit huis zeer vriendelijk bejegend. Dat zag er tenminste *royaal* uit: 'een stallingsruimte voor vier auto's met radiografisch bestuurbare kanteldeur, zonnige living met open haard, massief eiken keuken met *kookeiland* (twee keramische kookplaten, inbouw frieteuse, inbouw barbecue, vriezer, vaatwas etc. etc.), sport/spelruimte, tv-kamer, groot overdekt verwarmd-zwembad (10 x 4) sauna, alles buitengewoon smaakvol en doordacht uitgevoerd'.

Iets méér doordacht: een bouwplan met tien DKA-piramides. Energiearm en goed voor minimaal twintig mensen.

Bedrijfsekonoom

'Het lijkt tegenstrijdig, maar de sombere economische vooruitzichten van dit kabinet hebben mij juist gesterkt in de beslissing een Volvo aan te schaffen. De aanzienlijke besparingen die het Volvo-rijden met zich meebrengt compenseren elke loonmaatregel die de regering in gedachte heeft. Met name gezien de restwaarde die mij straks te wachten staat, rij ik de jaren tachtig achter mijn Volvo-stuur zonnig tegemoet.'

Drs. F. H. J. Drummen, bedrijfsekonoom in advertentie voor Volvo.

Hoe kan iemand - achter het stuur van welke auto dan ook - de jaren tachtig zonnig tegemoet rijden?

Of meneer Drummen is verzonnen of verdient zoveel dat, welke loonmaatregel dan ook, hem ooit zal deren. In elk geval: als ik een bedrijf had zou ik meneer Drummen niet als ekonoom willen hebben. De man ziet alles net even iets te zonnig.

ureenco

Nederland operations b.v.

Wij zijn een jonge, internationale onderneming met als activiteit de verrijking van uranium volgens de ultracentrifugiemethode ten behoeve van de energievoorziening.

In onze onderneming is in de afdeling uranium boekhouding de functie vrij van

groepsleider uranium-boekhouding

De groep uranium-boekhouding voert het administratieve beheer over de grondstoffenruimte ten behoeve van de controle op de splitsstoffen door Euratom en I.A.E.A. (International Atomic Energy Agency).

Tot de taak van de functionaris behoort o.m.:

- het dagelijks beheer van de uranium-boekhouding;
- het afleggen van de boekhoudkundige verantwoording aan de controlerende internationale instanties;
- de organisatie en ontwikkeling van de administratieve procedures en het definiëren van de systeem-eisen voor de geautomatiseerde databank;
- het begeleiden van de inspecties door de controlerende autoriteiten.

Geïnteresseerden worden verzocht op HBO-niveau (HBO BE of SPD) met enige jaren bedrijfservaring, bij voorkeur op het gebied van de administratieve organisatie en de toepassing van computersystemen. Praktische kennis (lezen, spreken) van de Engelse taal is gewenst.

Informatie over de functie kan worden ingewonnen bij de heer O. Coenegracht (telefoon 05490-10463, toets 210).

Belangstellenden voor bovengenoemde functie wordt verzocht hun sollicitatie te richten aan:

URENCO NEDERLAND OPERATIONS B.V.

t.a.v. afdeling Personeelszaken.

Postbus 264, 7600 AG Almelo.

• **Werkgelegenheid in het Oosten des lands: Urenco in Almelo vraagt een kracht voor de uraniumboekhouding. Leuke baas. Daar moet je op je tellen passen. . .**

Buitengewoon smaakvol

Deze buitengewone, smaakvolle piramide kunnen wij u aanbieden tegen de uiterst bescheiden prijs van f 1.400.000,- k.k. Ooit zoveel geld bij elkaar gezien? Wij niet. Doen overal in Nederland gemeentebesturen en

SN

Beste Dka

Voor 17,9 miljoen mensen

Ik zou jullie willen wijzen op enkele dingen die uit het artikel over De Kemphaan in Almere (DKA 32) zijn af te leiden.

Er is een opmerkelijke overeenkomst tussen de verhoudingen die in de zelfvoorzienende tuin worden toegepast en die die op dit moment in de Nederlandse landbouw gelden:

	De Kemphaan	Nederland
Tuinbouw	6,3 %	5,9%
Akkerbouw	32,2%	34,2%
Weiland	61,1%	59,9%

Om het gehele Nederlandse landbouwareaal op deze wijze te bewerken is dus slechts een geringe verschuiving in het gebruik van de grond nodig.

Het huidige landbouwareaal is $\pm 2,02$ miljoen hektare, daarvan is 30.000 hektare in gebruik voor bollen en zaadteelt en ± 120.000 hektare voor paarden en schapen. Dit laatste getal is een ietwat dubieuze schatting op grond van het totaal aantal dieren.

Blijft over voor voedselproductie 1,87 miljoen hektare, als je dat deelt door het oppervlak van de zelfvoorzienende tuin kom je tot een uitkomst van 17,9 miljoen mensen die op deze manier gevoed kunnen worden. Zelfs als in het jaar 2000 het areaal met nog eens 120.000 hektare verminderd is door wegebouw, huisvesting en recreatie blijft er grond over voor de voedselproductie ten behoeve van 16,7 miljoen mensen.

Als je er rekening mee houdt dat de grootste groei die het CBS projekteert voor het jaar 2000 een inwonertal van 15,2 miljoen oplevert, dan lijkt onze voedselproductie ruimschoots te garanderen met biologische methoden.

Deze eenvoudige sommetjes tonen aan dat er heel wat meer over biologische landbouw gezegd kan worden dan in het, in hetzelfde nummer besproken, rapport van de LH-Wageningen is aangegeven. Het is dan ook aan te bevelen dat de opstellers van dat rapport eens met de mensen van De Kemphaan om de tafel gaan zitten om te kijken wat de daar gebruikte methoden voor invloed kunnen hebben op een eventueel volgend rapport.

Tot slot zou ik nog willen opmerken dat de op De Kemphaan gebruikte methoden zeker arbeidsintensiever zijn dan de nu gangbare. Een min of meer massale koersverandering in de richting van biologische landbouw, gekombineerd met verandering in de eetgewoontes van mensen hebben dan de volgende voordelen:

- verbetering van de volksgezondheid door de verbetering van de eetgewoontes en de afwezigheid van gif-residuen,
- werkgelegenheid door het creëren van arbeidsplaatsen,
- verbetering van de vooruitzichten voor de kleine boerenbedrijven,
- verbetering van het milieu door de vermindering van kunstmest en landbouwvergiften.

Henk de Wilde, Groningen

We zijn het er helemaal mee eens. Er zal nog meer naar deze zaken gekeken moeten worden, met name ook door de ministeries en politici.

Aan de lijst van voordelen kun je nog toevoegen: de verbetering van het landschap en stopzetting van de aantasting ervan door bijvoorbeeld ruilverkavelingen en bovendien energiebesparing. (Red.)

De grondige aanpak

Odilia Boele geeft in haar artikel (32-1980), goede informatie over de ontwikkelingshulp. Terloops noemt zij de eigendom van de grond. Er zijn veel voorbeelden waaruit blijkt dat, dank zij de hulp in welke vorm dan ook, de hogere opbrengst van de grond, voor de eigenaren aanleiding is de pacht te verhogen. Dat weerhoudt velen ervan zich in te zetten voor verbetering en zo ja, dan is de hogere pacht oorzaak van groter risico. Eén misoogst en de man is voor altijd afhankelijk. In dit verband wordt er veel gesproken over landhervorming, dus de grond aan de boer in eigendom geven. Afgezien van de geringe vordering van dit proces, is het op zich een verplaatsen van de oorzaak der ongerechtigheid. Naar de gerechtigheid gemeten behoort de pachtwaarde van alle grond, ook die in stad en dorp, ten goede te komen aan heel de gemeenschap. Die gemeenschap schept de voorwaarden waardoor de waarde van een deel van de produktie zich hecht aan de grond. Die waarde moet ook bij allen die de gemeenschap vormen, terug komen.

Maar nu de vraag of wij als westerlingen, die in eigen huis op dit punt eveneens schromelijk tekort schieten, in staat zijn anderen te helpen op de weg naar verbetering. Het antwoord is dat wij, gezien de toestanden in eigen land, machteloos zijn. Dat bleek weer bij de toestanden rond de kraakpanden in Amsterdam en elders. Daar wordt gespekuleerd in panden, d.w.z. in de grondwaarden van die panden.

Dat neemt men niet meer, maar laat ook hier de oorzaak, het partikulier innen van de pachtwaarde van de grond, voor wat het is. Wetjes over leegstand e.d. zijn bij voorbaat machteloos om het eigenlijke probleem aan te pakken.

Ieder die daarover meer wil weten, en nog beter, die daadwerkelijk er iets aan wil doen, én voor de ontwikkelingslanden, én in eigen huis, richt zich tot de stichting Grondvest, postbus 5118, 1007 AC Amsterdam.

Siebe Sevenster, Bennekom.

Mijn ideaal is ...

Mijn ideaal is een sober leven met mens- en milieuvriendelijke arbeid en vrije tijd besteed aan zang en dans, gezelschapsspelletjes, discussies, verhalen vertellen en verdere creativiteit. Tevens wil ik zo onafhankelijk mogelijk zijn van instellingen als scholen, fabrieken, elektriciteitscentrales, ziekenhuizen, psychiatrische inrichtingen, gevangenissen, bejaardentehuizen, verzekeringen, enz. Zij dringen hun waar op onder verleiding van luxe en comfort. De mens die hun waar consumeert, wordt passief gemaakt, krijgt een gebrekkige fantasie en

heeft uiteindelijk, als hij niet oppast voor alles, twee linkerhanden. De typische welvaartsmens.

Ik ken geen enkele religie die het gretig consumeren aanmoedigt. Dit is dan ook alleen maar te verklaren uit een houding van 'geniet van het leven, je bent er maar even', een levenshouding die nog eens extra wordt ondersteund door de reclame. Zelf geloof ik ook niet in een zin van het leven, tenzij in het leven zelf. Dit vertaal ik echter niet in konsumptie, maar in levensvreugde voortvloeiende uit mijn arbeid en vrijetijdsbesteding. Essentieel is dat ik daarbij mijn medemensen nodig heb en zij hopelijk mij.

Ik geloof dat vele jonge mensen te porren zijn voor een ideaal van sober leven. (Veel ouderen rechtvaardigen hun levensstijl met het beleefd hebben van de tweede wereldoorlog: zij baden zich in luxe en comfort en willen verder geen gezeur aan hun kop.) De angst om als afwijkend te worden beoordeeld weerhoudt hen om daadwerkelijk sober te gaan leven. Ze wijzen dan ook altijd op de gevaren van een instortende economie. Ik geef toe dat een flink merkbare afzetvermindering tot grote werkloosheid aanleiding zal geven. Maar het is toch te gek dat wij onze levenswijze moeten aanpassen aan de economie en niet andersom. Een fatale verwisseling van doel en middelen. Zo'n werkloosheid kan niet anders dan tijdelijk zijn, want in memo-bedrijven is genoeg en gezond werk te doen. We hebben behoefte aan een politiek van de-institutionalisering (opheffing van instellingen). Wegens de overzichtelijkheid van en de grote betrokkenheid bij het werk in de memo-bedrijven vertrouw ik erop dat daar spontaan democratiseringsprocessen op gang komen, zodat daarvoor misschien niet eens wetelijke maatregelen nodig zijn.

Gienus Nijdam, Haren

Scholingsmap kernenergie

De projectgroep Kernenergie, die is samengesteld uit leden van een aantal Brabantse organisaties die druk bezig zijn met milieu- en energiezaken, heeft een uitgebreide scholingsmap gemaakt over energie in het algemeen en kernenergie in het bijzonder. Werkgelegenheid, straling, afval, kernwapens, energiebehoefte, politieke kanten, alles komt aan bod.

Ook mogelijkheden van vormingsactiviteiten met het geboden materiaal worden behandeld. En er staan lijsten in van films en dia's, die op dit gebied beschikbaar zijn.

De map is te bestellen door f 7,50 over te maken op giro 1193222 van Jeugd- en Jongerenwerk Noord-Brabant, Juliana-plein 33, Den Bosch, met vermelding 'Map Kernenergie'.

De eerste echte!

De eerste piramidewoning is in aanbouw. Een jaar geleden werd toestemming verkregen om deze huizen voor een milieubewuste leefwijze in Nederland te bouwen. Zeeland heeft de primeur. Het was spannend welke van de zo'n dertig piramidegroepen het eerst tot echt bouwen zou komen.

Ook in Boxtel wordt er alles aan gedaan om op het terrein van De Kleine Aarde een piramidehuis te realiseren. Dan kunnen de belangstellenden worden uitgenodigd om te komen kijken. In Zeeland is dat niet zo eenvoudig.

In nauwe samenwerking met de architecten Gerard Schouten en Gerrit de Jonge wordt het Kleine Aarde-Woonplan door circa dertig groepen in Nederland verder uitgewerkt. Dit betekent dat deze groepen als vereniging, stichting of bouwkoöperatie met de gemeente in overleg treden over de realisatie van een compleet woonplan. Zoals we al in vorige nummers uiteen hebben gezet zijn de uitgangspunten wel wat anders dan bij 'normale' bouwplannen. Vooral de lokatie van het plan oftewel de plek waar gebouwd moet worden is van groot belang voor het welslagen van het project. Een gemeente is vrijwel autonoom op woningbouwgebied, vandaar de noodzaak dat een groep mensen, woonachtig in de gemeente, het plan gaat aankaarten. En ook duidelijk maakt dat men het als groep wil realiseren.

De eerste piramide

We zijn zover dat er op enkele plaatsen in Nederland al hard aan een model- of proefwoning wordt gewerkt. Enkele werkgroepen hebben complete plannen al bijna rond. In Zeeland is men bezig met het afbouwen van een proefwoning. Zie de foto's!

Voor de groep in Zeeland is de proefpiramide van groot belang. En wel om meerdere redenen.

De piramidebouwers kunnen zien welke konstruktieproblemen er bij de bouw op kunnen treden; eindelijk kan men ook ervaren hoe groot zo'n piramide nu wel in werkelijkheid is. Ook blijft de groep gemotiveerd: de proefwoning is een goede stimulans voor de mensen om hard door te werken aan de realisatie van het totale project.

Een ander voordeel is dat de gemeente, die uiteindelijk 'ja' moeten zeggen, nu zelf kan zien dat het plan realiseerbaar is. In de praktijk kan ook bekeken worden hoe tegemoet kan worden gekomen aan de punten van kritiek die er waren op het vlak van de Wenken en Voorschriften (een heel dik boekwerk...).

Een ander probleem voor deze groep is dat het terrein, waar het totale plan van

de grond moet komen nog door de gemeente bouwrijp gemaakt moet worden. Daarom is deze modelwoning voor zowel groep als gemeente zeer belangrijk.

Voorbeeldproject

Een modelwoning biedt tevens de mogelijkheid ook aan andere enthousiastelingen en gemeentevertegenwoordigers, een goed beeld te geven van een dergelijke piramide. Probleem is wel dat nu niet iedereen zomaar kan komen kijken; dit zou een te grote belasting voor de groep vormen. Daarom moeten we wel een

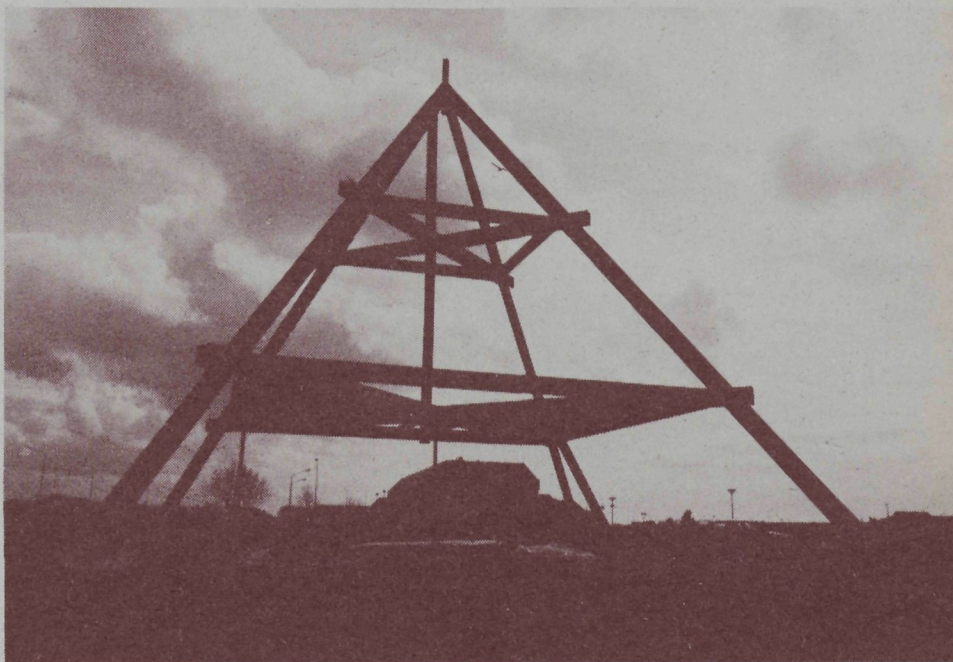
- Overzicht van de basiskonstruktie van de piramide, uit het oosten gezien, met de verdiepte begane grond, het slaapplek en het zoldertje.

beetje mysterieus over de bouwplaats doen. In een later stadium zal bekend worden gemaakt hoe het bezoek gestructureerd kan worden.

Zoals bekend willen we ook op het terrein van De Kleine Aarde een piramidewoning realiseren. Het overleg met de gemeente is gaande, maar omdat DKA in een uitbreidingsplan ligt, zit er niet zo veel vaart in dat overleg. Hopelijk kunnen we over niet al te lange tijd toch aan de fundering beginnen. Tot zover de stand van zaken. We komen later nog terug met meer en uitgebreide informatie over de ervaringen die met de bouw van de proefpiramides zijn opgedaan.

- De balklaag van het slaapplek. Op de achtergrond het trapgat en de vide.

- Deze foto werd met tegenlicht vanuit het noorden genomen; de vide en trapgat naar het slaapniveau (de open driehoek).

Zomermenu voor twee

Voor meer personen zijn de hoeveelheden eenvoudig aan te passen.

Komkommersla in paprika Gekookte haver en gerst Tuinbonen, gebakken krieltjes Aardbeien met zure room

Haver en gerst

Ingrediënten
50 gram haver
50 gram gerst
2 dl water
zout

Wel eens geprobeerd? Haver en gerst samen koken. De haver die anders altijd zo plakkerig is, wordt nu ook mooi droog. En de gerst, die zo lekker tussen je kiezen sjept, kun je nu beter de baas. Breng haver en gerst samen aan de kook in het water en laat ± 45 min. zachtjes doorkoken. Voeg op het laatste zout naar smaak toe.

In de tijd dat de haver en gerst gaar worden moet je zien dat je de rest van de maaltijd klaar krijgt. Het beste kun je beginnen met de tuinbonen.

Tuinbonen

Ingrediënten
1½ kg tuinbonen
snufje bonekruid
klontje roomboter

Dop de tuinbonen alvast en zet ze met een bodempje water klaar. Als het graan nog een kwartier moet koken, ga dan als volgt te werk. Kook de bonen in 10-15 min. gaar. Pas op dat je ze niet te gaar laat worden want dat is doodzonde van deze kostelijke groente. Giet het vocht af

(bewaren en verwerken) en maak de tuinbonen af met een klontje boter en wat bonekruid.

Wist je trouwens dat als tuinbonen nog heel jong zijn, dit wil zeggen als ze nauwelijks nog boon zijn, je ze met peul en al kunt eten?
Erg lekker en ook voordelig.

Zo, tuinbonen in de starthouding, dan nu naar de aardappeltjes.

Gebakken krieltjes

Ingrediënten
150 gram nieuwe aardappelen
olie om te bakken

We nemen ze er zomaar bij, omdat ze zo lekker zijn. Schrob de aardappelen goed schoon en bak ze in hun geheel in een koekenpan of wadje in wat olie goudbruin en gaar (± 20 min.).

Als de aardappelen groot zijn, kun je ze beter eerst 10-15 min. koken, in plakken snijden en dan bakken.

Graan aan de pruttel, aardappelen aan het sudderen? Dan maken we nu even tussendoor alvast het toetje.

Aardbeien met zure room

Ingrediënten
250 gram aardbeien
1 dl zure room
1 eetlepel honing

De aardbeien wassen (kroontje hoeft er van mij niet af, kleurt mooi en kun je gerust opeten) en over 2 schaaltes verdeelen.

De zure room met de honing kloppen en over de aardbeien gieten.

Nou, we zijn er bijna. Ik denk dat de tuinbonen wel opgezet kunnen worden.

En in de tijd die nu nog rest kun je deze eenvoudige rauwkost klaarmaken.

Komkommersla in paprika

Ingrediënten
2 kleine rode paprika's
1 kleine komkommer of een halve grote
3 eetlepels olijfolie
2 eetlepels azijn
1 teentje knoflook
flink wat bieslook
peper en zout

Was de paprika's en komkommer. Snijd het kapje van de paprika's en maak ze van binnen schoon.

Maak een sausje van olijfolie, azijn, fijn-gesnippelde knoflook en bieslook, peper en zout. Schaaf de komkommer (niet schillen hoor) in dunne plakjes en vermeng die met het sausje. Verdeel dit mengsel over de twee paprika's, zet de kapjes er weer op, maar zo dat je nog kunt zien dat er iets inzit.

Je bent er. Smakelijk eten.

Inspirerende beurs

De MeMO-beurs, die op 9, 10 en 11 mei in Hilversum werd gehouden heeft zo'n 14.000 bezoekers getrokken. Uit de beurs bleek de niet meer te stuiten groei van het memo-gebeuren. Alles wordt veelzijdiger, professioneler en stabiel.

De beursorganisatie zit met een klein tekort. Dat moet worden weggewerkt met de verkoop van de **adressengids**, die ter gelegenheid van de beurs werd samengesteld. Hierin staan zo'n 6 à 700 bedrijven! Ook zijn adressen opgenomen van vele verwante organisaties. Een zeer praktisch boekje dus. Het is te bestellen door f 6,50 over te maken op giro 275000 van MeMO te Amsterdam, met vermelding 'Gids'. U krijgt tegelijk algemene informatie over de Stichting MeMO toegezonden. De volgende **landelijke** beurs zal over twee jaar worden gehouden.

Winkels, Restaurants, Kursussen, Theeschenkerijen, Bakkerijen

Aanvullingen, adreswijzigingen en andere mutaties a.u.b. schriftelijk doorgeven aan Uitgeverij De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel, t.a.v. Sjan Iedema.

AALTEN • Op de hoogte, Hogestr. 36, W

ALBLASSERDAM • De Peuleschil, Kon. Wilhelminaweg, W

ALKMAAR • De Korenbeurs, Verdrongen oord 141-143, 072-119588, W • De Zaailling, Hof v. Sonoy 6, 072-610745, W.K

ALPHEN AAN DE RIJN • De oorsprong, Concordiastr. 1, 01720-94303, W.K

AMERSFOORT • Moswinkel, Kapelw. 53, 033-34294, W

AMSTERDAM • Anneé, Runstr. 25/ Bellamystr. 2, 020-183113/235322, W.B
• Arbolito, 2e Egelantiersdwarstr. 5, 224920, W • De Bast, Huidenstr. 11, 020-248087, W.T.R.K • De Braamstruik, Kikkenstein 393, eerst bellen 980094, W.R.K • De Belly, Nw Leliestr. 170, 245281, W • Brood en Spelen, Utrechtsedwarstr. 136, 020-227705, W • The Garden, Weteringschans 75, 020-249457, W.T.R.B • Golden Temple, Leidsestr. 54, 020-242253, W.R.K • Harvest, G. Flinkckstr. 251, 76995, R • 't Kombuys, Hogew. 15, 652823, R • De Korenbloem, 1e v.d. Swindenstr. 80, 020-681983, W
• Kweektuinen, Koningstr. 44, 279735, R
• Manna, Spuistraat 1, B • Markus, Nw. Kerkstr. 8, 020-251223, W • Marian en Gerrit, Hortensiastr. 29 (noord), 020-361415, W.K • Mother's Milk, Korte Koningstr. 10, 220108, R • Het Nabije Oosten, Krugerpl. 17, 934444, W.R • Oost West Centrum, Achtergracht 17-19, 020-240203, K
• Pimpernel, Quellijnstr. 153, 020-716514, W • Rozemarijn, Lijnbaansgr. 119, 020-277297, W • Sanitas, Staalstr. 22, 020-274349, R • De Vliegende Schotel, Nw Leliestr. 162, 252041, R.T • Weegschaal, Oude Waal 24, 020-241765, W • 't Windekind, Haarlemmerdijk 69, T.R • Zaailling, Ruysdaelstr. 21-23, 020-793817, W • Het Zesde Huis, Quellijnstr. 155, 020-783962, R • Zonnebloem, Haarlemmerdijk 174, 020-266310, W

APELDOORN • De Groene Aarde, Nieuwstr. 11, 055-214914, W.T.R.K
• Pomona, Pr. W. Alex. ln. 1, 055-217765, R

ARNHEM • Regenboog, Naëll Tinnegietestr. 7, 085-436058, W • De Regenboog II, Driekoningendwarstr. 18, 085-426012, W
• Willem I, Willemspl. 1, 085-426021, R

ASSEN • De Kiem, Weiersloop 1-3, 05920-14761, W.K • De Zaaier, Steendijk 129, W

ASTEN • De Kiem, St. Josephpl. 12, 04936-1074, W.K

BERGEN OP ZOOM • De Moerbeij, Zuidzijde Haven 7, 01640-52374, W

BOLSWARD • De Mistel, Skilwyk 2, 05157-2419, W.K

BOXMEER • Korenbloem, Spoorstr. 31, 08855-3766, W.K

BOXTEL • De Kleine Aarde, Boerderijwinkel, Munsel 17, 04116-76903, W

BREDA • Korenbloem, Ginnekenweg 2, 076-136417, R.W.T • De Bongerd, Boschstr. 106, 076-136842, W

BREUGEL • Milieuwinkel, Hoogstr. 7, W

BRIELLE • De Vlierstee, Hogeweg 7, 01882-997, W • De Waeg, Voorstr. 159, 01810-3011, W

CASTRICUM • De Pompoen, Stationsweg 19, 02518-54916, W.K

CUYK • Arnica, Grotestr. 3, 08850-13922, W.K

DELFT • De plataan, Phoenixstr. 58, 015-140777, W.R.K

DEN BOSCH • De Mare, Vughterstr. 195, 073-134791 W.K • Sattva, Karrenstr. 10, 073-131458, W

DEN HAAG • Ambrozijn, Prinsestr. 34, 070-643808, W • 't Fluitekruid, Herderinnestr. 12a, 070-632176 W
• Gaiapolis, Bentinckstr. 105, W • Paard van Troje/Pegasus, Prinsengr. 12-14, 070-601839, T.R.K • De Vier Jaargetijden, Tweede Riemerstr. 186, 070-465704, W.K • Zaailling, Weissenbruchstr. 78, 070-280884, W.K

DEVENTER • Ragebol, Smedenstr. 182-184, 05700-17519, W.T.K

DIJEN • De Tommelbos, Spoorstr. 4a, 08330-13018, W

DODEWAARD • De Kern, Waalbandijk 98, 08885-1565, W

DOETINCHEM • Het Volle Pond, Varsseveldseweg 60, 08340-34737, W.K

DOKKUM • De Waterlelie, Hogepol 12, 05190-5313, W.K

DORDRECHT • De Gaarde, Groenmarkt 4, 078-144249, W.R.T.K • De Gelukkige Mus, Voorstr. 475, 078-31720, R • De Kiem, Noordendijk 430, 078-164541, W

DRACHTEN • De Wigter, Oude Weg 124, 05120-21608, W

DRIEBERGEN • Eethuis, Hoofdstr. 155, 03438-8637, W.R • Kore, V. Oosthuysel. 23a, 03438-3672 W

EDE • Kleingrutterij, Molenstr. 152, 08380-10866, W.K

EINDHOVEN • Appelboom, Kruisstr. 90a, 040-444543, W • De Bron, Gestelsestr. 48, 040-439296, K • Gestelse Grutter, Gestelsestr. 48a, 040-447959, W.R.K
• Wingerd, Seringenstr. 7, 040-121723, W.T

EMMEN • De Dovenetel, Wilhelminastr. 54-AB, 05910-10184 W.T

ENSCHDE • Atlanta, Markt. 12, 053-316766, W.R • De Bakkerij, Stadsgravenstr. 34, 053-314741 W.B
• Rozemarijn, Noorderhagen 48b, 053-317099, W.T.K • De Wending, Lijsterstr. 24, 053-357061, W

EPE • De Groene Aarde, Stationstr. 6-8, W.K

GELEEN • St. Midgard, Marcellienstr. 15, Oud-Geleen, 04494-41232, W.T.K

GELSELAAR (Gem. Borculo) • Naturion, Schaghorstweg 41, 05458-583, W

GORKUM • De Spil, Burgstr. 3, 01830-33235, W

GORREDIJK • De Rounte, Langewal 23, 05133-1425, W

GOUDA • De Graël, Peperstr. 80, W.K

GROESBEEK • De Lotus, Kloosterstr. 41, 08891-4225

GRONINGEN • De Kruidenier, Soendastr. 5, 050-771323, W • De Paardebloem, Folklingestr. 21, 050-132672, W

• Zuurdesembakkerij De Terp, Meeuwerderweg 67, 050-181422, R.B • Moeder Aarde, Meeuwerderweg 68, 050-120465, W
• Simphon, Boterdiep 71, 050-184150, R
• Maikel, Boterdiep 24, 050-122355, W

• De Eenhoorn, Ubbo Emmiusstr. 6, 050-181658, R

HAARLEM • De Groene Grutter, Spijkerboordpad 6/Bernadottelaan 26, 023-343590, W • Hagal, Gr. Heiligland 3-5, 023- 311293, W.R • Spijshuis, Reitzstr. 13-15 zwart, 023- 252426, W.R • Zero, Bakenessergr. 8-10, 023-322847, W.T.R.K

HARDINXVELD-GIESSENDAM • De Goudsbloem, Rembrandtstr. 18, 01846-3050, W

HARLINGEN • De Rozebottel, Spekmarkt 2, 05178-6707, W

HEERHUGOWAARD • De Kaardebol, Middenweg 23, W.K

HEERLEN • De Oliemolen, Oliemolenstr. 32a, 045-712165, W

HENGLO • Warwinkel, Oldenzaalsestr. 141, W.T.K

HILLEGOM • Nectar, Hoofdstr. 131, 02520-20498, W.K

HILVERSUM • Zaailling, Eemnesserw. 38, 035-856797, W

HOLLUM Ameland, • De Zon, Oranjeweg, W

HOOGERSMILDE • Zonnnewende, Rijksweg 255, 05927-9017, R.K

HOOGEVEEN • Ketwiesel, Wilhelminastr. 2, 05280-62641, W.T.K

HOORN • Weegbree, Grote Oost 35, W

HUIZEN • De Pompoen, Haardstedelaan 3, 02152-53539, W

HULST • De Tingel, Grote Bagijnstr. 20, 01140-5708, W

KAMPEN • Tempura, Oudestr. 172, 05202-21418, R

KOLLUM • Lytse Pychem, Oosterdiepswal 3, 05113-1339, W

KROMMENIE • Rozemarijn, Oranjepl. 4, 075-280310, W

LEEWARDEN • St. de Roos, Tuinen 5, 05100-38610, W.T • Ananda, Kl. Hoogstr. 24, 05100-36749/bgg 63060, R • Elanoor Natuurvoeding, Breedstraat 62, W
• Hippopotamus, Schoolstr. 9a, 05100-21222, R

LEIDEN • De Bak, univ. eet. Kaiserstr. 25, 071-140841, R • De Helianth, Herenstr. 5c, 071-141513, W.T.K • Peuleschil, Breestr. 19, 071-130983, R. • Repelsteel, W • De Zaailling, Hooigracht 34, 071-146917, W.K

LELYSTAD • De Zenith, Fjord 139, 03200-41549, W

LISSE • Ambrozijn, Heereweg 185, 02521-12628, W.K

LOCHEM • De Kastanje, Kastanjel. 21, 05730-3750, W.R.K

MAASTRICHT • Maretak, v. Hasseltkade 21 bis, 043-50419, W.T.R • La Yapa, Schaepkensstr. 11a, 043-51021, W.T.R

MARKEN • Marker theehuis, Kerkbuurt 132, 02996-218, T

MEDEMBLIK • De Rozebottel, Uiverstr. 2, 02274-1688, W

MEPPEL • De Drieklank, Vledderstr. 34, 05220-55758, W.T.R.K

NAARDEN • Sattvika, Meentweg 9, 02159-45743, R

NOORDSE SCHUT • Bride Bakkerij, Drostenaai 5-7, 05284-1414, B

NOORDWIJK AAN ZEE • Acacia, v. Speykstr. 12a, W

NIJCKERK • T. Willemen, Esdoornl. 18, 03494-57766, Cons. kr.

NIJMEGEN • De Zonnwijzer, Graafseweg 65, 080-230177, W.R.T.K • Grietje

Rietmeijer, Ganzenheuvel 1, 080-224750, R
• **De Knollentuin**, Fransestr. 23, 080-225977,
W.T.K • **Zuurdesembakkerij De Spinde**,
Koninginnel. 98, 080-774843, B.K

OEGSTGEEST • **Gaiapolis**, Rijnsburgerweg
20a, W

OLDENZAAL • **De Kloostertuin**,
Hengelsestr. 37, 05415-559, W

OSS • **'t Peultje**, Floraliestr. 38, Hk Astorstr.,
W

PIETERBUREN • **Zuurdesembakkerij**
Impuls, 05952-543, B • **De Bongerd**,
05952-328, W, beide Hoofdstr. 145

PURMEREND • **Klavertje Drie**, Wormerpl.
73, 02990- 24799, W

RAALTE • **De Garve**, Enkstr. 10,
05720-3051, W

ROERMOND • **Van haver tot gort**, Dr.
Leursstr. 19a, 04750-17593, W.K

ROOSEDAAL • **De biologische winkel**,
Bredaseweg 174, W

ROTTERDAM • **De Gentiaan**, Hr.
Kerstantstr. 1a, 010-675648, W.R.T.K • **Van**
haver tot gort, Zuiderkerkedijk 233,
010-826584, W • **De Pompoen**, Adrianastr.
71b, 010-361404, W.R.T • **Stad en land**,
Oranjeboomstr. 263, 010-842947, W • **De**
Toermalijn, Waterloostr. 88, W.K
• **Zonnemaire**, Inl./Skr. Bajonetstr. 34b,
010-361693, waarvan: 1e Middellandsestr.
276, 147363, W, Brede Hilledijk 72a, 865474,
W.B, Blankenburgstr. 116, 843127, B

SITTARD • **Bij Vrouw Holle**, Rosmolenstr.
11, 04490-21648, W.T.R.K

SNEEK • **Graanwaag**, Lemmerweg 9,
05150-15156

STADSKANAAL • **De Klaproos**, Oosterstr.
71, 05990-18240, W

STEENWIJK • **De Duikelaar**, Korte Woldstr.
29, 05210-14298, W

TEXEL • **De Vlier**, Waalderstr. 17, Den
Burg, 02220-4396, W

TIEL • **De Gedegen Kost**, Plein 47,
03440-13155 W.K • **Melisse**, Binnenhoek 13,
03440-16616, R

TILBURG • **De Paardebloem**, Bredaseweg
256, 013-685189, W.K • **Solidare**, Smidspad
22, 013-432910, W.K • **De Imme**,
Schouwburggring 206, 013-425229, R.W

UTRECHT • **De Groene Waterman**,
Springweg 4-6, 030-316164, W.R.T • **De**
Werfkring, Oudegracht Beneden 123,
030-311752, R.W.K.T • **Santekraam**,
Werfkelder, Oude Gracht onder nr. 70,
030-316313, W.T • **Zaailing**, Gildstr. 64,
030-718169, W.K

VEENENDAAL • **'t Zonnetje**, Pr. Bernhardl.
28, W

VELDHOVEN (Zeelst) • **De Schep**, Heuvel
46, 040-539634, W

VENLO • **Kamperfoelie**, Stalbergw. 57a,
077-41854, W.R.K

VOORBURG • **De Amethyst**, Laan v.
Middenburg 44, 070-862398, W

WESTEREMDEN (Gr.) • **De Molenhoek**,
Molenweg 17, 05965-646, W

WAGENINGEN • **Pee Pastinakel**, Kapelstr.
13, 08370-10842, W

WEERT • **Ut Muuëletentje**, Wilhelminasingel
25, 04950-24497, W

WILDERVANK • **De Boterbloem**, Poststr.
69, 05987-17867, W

WINSCHOTEN • **De Bascule**, Venne 155a,
05970-21894, W

WOERDEN • **Het Kruidenhuis**, J. de
Bakkerstr. 12, 03480-18882, W.K • **De Poort**,
Havenstr. 10, 03480-18808, R

WOMMELS • **Hof v. Edens**, Swingoerd 2,
05159-2193/1972, W.K

WIJK BIJ DUURSTEDE • **De Bron**,
Oeverstr. 4, 03435-4473, W

IJMUIDEN • **De Zeven Granen**, Plein 45, nr.
7, naast stadhuis, 02550-16253, W.R

ZEVENAAR • **Huis Zevenaer**,
Babberichseweg, 08360-23225, W

ZUTPHEN • **De Koehoorn**, Diersestr. 35,
05750-18248, W.T.K • **De Kloostertuin**,
Rosmolensteeg 6, 05750-17096, R.K

ZWOLLE • **De Paraplu**, Ossenmarkt 25,
05200-23698/19289, W • **Pastinakel**,
Rembrandtl. 4, 05200-39846, W.R.K

België

AALST • **De Goede Aarde**, Koolstr. 68,
053-773649, W

AARSCHOT • **De Bron**, Fabriekstr. 2, W

ANTWERPEN • **De Brandnetel**,
Consciencestr. 48, 031-396111, W • **De**
Goede Aarde, Consciencestr. 48-1e,
031-396111, R • **Gemini**, Provinciestr. 196,
031-330344, W • **'t Keerpunt**, Lange
Lozamastr. 93, 031-384533, W.R • **Kenko**,
Schuttershofstr. 33, 031-322624, W.R
• **Sakura**, Beeldhouwersstr. 44, 031-161379,
Jap. R • **De Schakel**, Breidelstr. 27,
031-336927, W • **Tsjiep**, Wolstr. 21, W • **De**
Theemuts, Mutsaertstr. 1, 031-313522, R
• **Valeriaan**, Mozartstr. 27, W

ANZEGEM • **Steensels**, Dompelstr. 4,
056-688693, W

ARENDONK • **Dendelio**, Vrijheid 47,
014-677379, W

ASSE • **Eethuisje**, Nieuwstr. 126,
02-4525237, R • **Maya**, Steenweg 52,
02-4528021, W

AVALGEM • **'t Pompoentje**, Neerstr. 19, W

BALEGEM • **Toa**, Vrijhem 58-60, W

BALEN-NEET • **Akkerwinde**, Steegstr. 43, W

BEVEREN-WAAS • **De nieuwe Weg**,
Zandstr. 28, 031-753774, W

BOECHOUT • **Sfinks**, Heuvelstr. 53,
031-556944, W

BORGERHOUT • **De Kiem**, Xaveriusstr. 10,
031-356017, W

BRASSCHAAT • **De Pompoen**, Hoogboomse
Steenw. 56, 031-519728, W

BRUGGE • **Axel en Vrienden**, Katelijnestr.
71, 050-334526, W • **Marjolein**, Gentpoortstr.
57, 050-339034, W • **Solsties**, Ezelstr. 39,
050-338754, W • **Zen**, Beenhouwersstr. 117,
R • **Zonnebloem**, Langestr. 64, 050-332523,
W

BRUSSEL • **De Korrel**, Lakensestr. 82, W
• **Le Paradis**, v. Moerstr. 12, 02-5117423, R
• **Le Temple doré**, Trierstr. 16, 02-5117736,
R • **Shanti**, A. Buyl. 68, 02-6478860, W.R
• **Le Romarin**, St. Alfonsstr. 57, 02-2174753,
Madouplein, R • **Le Paradox**, Vleurgatse
Steenw. 50, 02-6498981, R • **La Tsampa**,
Livornostr. 109, 02-6481407, W.R • **De**
Teepot, Kartuizerstr. 29, 02-5126395, W
• **Parse Fortuna**, Simonisplein 4, 02-4252126,
W.R • **'t Wonderboontje**, Ant. Dansaertsstr.
47, R

CHARLEROI • **Wallonie**, Macr. centrum, 5
Rue Basslé, 071-312661, W

DEINZE • **De Zonnebloem**, Gentstr. 64,
091-863089, W

DE HAAN • **De zevende Hemel**,
Waterkasteel. 7, 059-235100, R

DE PINTE • **De Natuurwinkel**, Groenstr. 14,
091-824862, W

DEURNE • **De Schakel**, Te Cauwelaarlei 68,
031-256140/256139, R

DIEST • **Fiorel**, Demerstr. 24, 013-335358, W

DILBEEK • **Pan**, Gemeenteplein 4,
02-4667347, W

DOORNIK • **Aux Sept Epis**, Jesuitenstr. 5,
069-226626, W

EEKLO • **De Hobbit**, JF. Willemsplein 3-10,
091-776065, W

EKEREN • **Evacentrum**, Kattenberg 54, W

EUPEN • **Immergrün**, Gossperstr. 10,
556011, W

GEEL • **Levenskiem**, Eikenvelden 63,
014-580838, W

GENT • **De Blauwe Bloem**, Hooiaard 5,
091-255622, W.R • **De Garve**, Nederkouter
48, 091-230518, W • **De Garve**,
Vlaanderenstr. 8, 091-232752, W • **De**
Gouden Schaar, Serpentstr. 14, 091-252747,
R • **De Krekkel**, Overpoortstr. 82,
091-223881, W • **De Paddestoel**, Guinardstr.
9, 091-251330, W.R.B • **De Silo**, Lange
Violettenstr. 76, 091-230063, W
• **Dieetboek**, St. Jacobsnieuwstr. 57,
091-236639, W
• **Kusa**, Clementinal. 149, 091-214722, W
• **Eskulaap**, Onderwijsstr. 84, 091-226524, R
• **Popcorn**, Uilkensstr. 115, 091-212921
• **Popcorn**, Clementinal. 43, 091-224129, W
• **Satwic**, Brabantdam 117, 091-232293, W
• **Solvida**, Lange Munt 35, 091-237946, W
• **Souen**, Hoogpoort 22, 031-235860, R

HALLAAR • **Alternatuur**, Korte Spekstr. 10,
051-244927, B

HALLE • **Natuurw. van Halle**, Cardijnstr. 6,
02-3562676, W

HAMME • **Den Distel**, Klein Hulst 9-11, W

HASSELT • **De Kringloop**, Leopoldplein 44,
011-226400, W.R

HEIST-OP-DEN-BERG • **Land van Belofte**,
Bossestr. 1, 015-248093, W.R.T

KAPELLEN (Putte) • **De Maretak**,
Ertbrandstr. 240, 031-647637, W

KLUISBERGEN • **Klokhuisruimte**,
Stooktestr. 8, 055-389159, R

KNOKKE • **Ekinoks**, Gemeenteplein 9,
050-600090, W

KORTRIJK • **Bertennest**, St. Jorisstr. 31,
056-216907, R • **De Haverklap**, Wijngaardstr.
34, 056-212167, W • **De Hoeve**, Cederl. 47,
056-213472, W • **De Korenaar**, Graanmarkt
15, 056-214493, W • **De Zonnebloem**, St.
Jansstr. 17, 056-216907, R

LEUVEN • **Kamala**, Vlamingenstr. 81,
016-233043, W • **De Lelie**, Const.
Meunierstr. 87, 016-226623, R
• **Lukemieken**, Vlamingenstr. 55, 016-488416,
W

• **LOKEREN** • **De Weegbree**, Kapellestr. 4,
091-485006, W

LONDERZEEL • **'t Merelaantje**, Marktpl. 23,
052-300769, W

MAASEIK • **Het Violtje**, Heppenersteenw.
9, W

MALDEGEM • **De Natuurvriend**, Edestr. 1,
050-712777, W

MARKE • **De Korenbloem**, Rekkemsestr.
104, 056-211860, W

MECHELEN • **Jin-Jang**, St. Katelijnestr. 85,
015-219363, W • **'t Graantje**, Borsestr. 42b,
015-213892, W

MENEN • **De Korenaar**, Gr. Markt 45,
056-513675, W

MERCHTEN • **Kobeskeshof**, Holbeek 66, W

MORTSEL • **De Heemst**, P. Ruypenslei 62,
031-401197, W

NEERPELT • Klimop, Stationstr. 7, W

OLEN • De Wan, Gerhagen 6, W

OUDENAARDEN • De Zonnebloem, Bergstr. 71, W.R. • Sesam, Beverestr. 5, 055-311827, W

ROESELARE • De Korenaar, Noordstr. 3, 051-205706, W • Landa's Eethuisje, Elzenstr. 6, 051-201549, R • De Paardebloem, A. Carlierstr. 30, W

RONSE • Aquarius, St. Martensstr. 42, 055-215246, W

RUMBEKE • Paardebloem, Zilversparstr. 8, 051-206747, W

SCHOTEN • De Vruchtbare Aarde, Gelmelenstr. 109, W

SINT-KWINTENS-LENNIK • Keupvogel, H. Ghijselenstr. 2, 02-5320186, W.R

SINT-MARTENS-LATEM • Grainshop, E.Gevaertdreef 9, 091-825732, W.R

SINT-NIKLAAS • De Natuurbron, Antwerpse Steenw. 185, 031-763706, W • Sattwa house, Boornhemstr. 25, 031-768608, W.R

STEKENE • Pharasijn, Korte Dweerstr. 4, 031-798536, W

TIELRODE • Wijnants, Kerkstr. 47b, W.B

TIELT • Ceres, Kortrijkstr. 123, 051-400836, W

TORHOUT • Gezondheidshuis, Burg 19, 050-211644, W

TURNHOUT • De Brandnetel, R. Sniedersstr. 38, 014-413646, W • De Pimpernel, Herentalsestr. 50, 014-417776, W

VEURNE • De Moerbeij, Zuidstr. 9, 058-312940, W • Borremans, Zuidstr. 24, 058-311747, W

VOSELAAR • De Kiem, Tramstr. 7, W

WILLEBROEK • Siddhartha, Overwiningsstr. 100, 013-865728, W

WILRIJK • Cromwell, Heistr. 73, 031-271316, R

WIJNEGEM • Op den Dorpel, Turnhoutebaan 283, 031-536476, W

ZOMERGEM • Verdeelcentrum, A. Siffertstr. 46, 091-729365, W

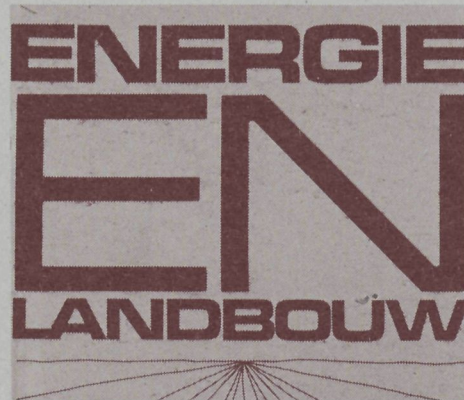
ZWEVEGEM • De Molen, Avelgemstr. 38, 056-756553, W

ZWIJNDRECHT • 't Pompoentje, Dorp-West 35, 031-529432, W

ZWALEM • De Paddestoel, Boekelaan 76

Landbouw kan veel energie sparen

De landbouw staat de laatste tijd als het over energieschaarste gaat, in het middelpunt van de belangstelling. Op de eerste plaats wordt er, evenals in de industrie, onderzoek verricht naar energiebesparing bij de huidige produktiemethoden. Maar daarnaast biedt de landbouw ook mogelijkheden als energieproducent.

In het rapport 'Energie en Landbouw', uitgebracht in het kader van de actie 'Zonne-energie, maak er werk van' door de Vereniging MilieuDefensie, wordt aan beide zaken aandacht besteed. De landbouw gebruikt 4 à 6% van de totale hoeveelheid energie in Nederland en inclusief voedselverwerking en distributie is dit 15%. In 1970 bedroeg het energierendement van de landbouw 0,31, dat wil zeggen er wordt meer energie in de vorm van menselijke arbeid en fossiele energie ingestopt dan er in de vorm van opgevangen zonne-energie weer uitkomt.

Kunstmestgebruik terugdringen

Besparingen zijn mogelijk door het kunstmestgebruik (vooral stikstof) terug te dringen en door de gebruikte energie goed te benutten, bijvoorbeeld door benutting van 'afvalwarmte'.

Wanneer organisch materiaal als brandstof wordt gebruikt spreken we van bio-energie. Het is mogelijk om in de landbouw bepaalde gewassen als energieleverancier te verbouwen. Met name hout en suikerriet (het laatste vooral om de alkohol) lenen zich hiervoor. De energieteelt zal in rijke landen alleen plaatselijk van belang kunnen zijn: in dunbevolkte gebieden op marginale gronden. Voor de Derde wereld kan energieteelt veel belangrijker zijn. Het moet echter aan voorwaarden verbonden zijn. De bodem moet worden ontzien en het mag alleen toegepast worden als de voedsel- en grondstoffenvoorziening van de bevolking is veilig gesteld!

Een apart hoofdstuk in de nota is gewijd aan de vorm van bio-energie, die ook voor Nederland van belang kan zijn: het bio-gas. Als plantaardig of dierlijk afval onder zuurstofloze omstandigheden verteert, ontstaat bio-gas met als belangrijkste bestanddeel methaangas. Zo kan energie gewonnen worden uit de mest van de bio-industrie, uit gewasresten, maar ook uit huishoudelijk en industrieel afval.

Om de energiebesparing te stimuleren, wordt in de nota aangedrongen op meer voorlichting en overheidssubsidie. Verder gaat de voorkeur uit naar een vorm van (alternatieve) landbouw waarin 'een hoog energetisch rendement, een gezond produkt en het behoud van de bodemvruchtbaarheid in één systeem worden nagestreefd'.

Nota Energie en Landbouw, 71 pag. Te bestellen door f 7,- over te maken op giro 102000 van Vereniging MilieuDefensie te Amsterdam.

Christ Tielemans

Verdeelcentra

A. Federatie Regionale Distributeurs van Ekologische Levensmiddelen. Voor droogwaren – inclusief zuivel – van de verschillende biologische landbouwmethoden.

1. **'t Boldercentrum** (De Kleine Aarde) – ook groenten en fruit – Industrieweg 13b, 5280 RW Boxtel, 04116-77088.
2. **Delta** – ook groenten en fruit – Lange Noordstraat 58, 4331 CE Middelburg, 01180-26011 en 01196-13275.
3. **De Groene Band** – ook groenten en fruit Gravenstraat 7, 6971 AG Brummen, 05756-2935.
4. **'t Midden**, Het Midden 109, 8351 HE Waperveen (Dr), 05213-271.
5. **De Nieuwe Lelie**, Lindengracht 60, 1015 KJ Amsterdam, 020-244808.
6. **De Schalm**, Tweemanspolder 3, 2760 AA Zevenhuizen (Z.H.), 01802-

2692.

7. **De Suttelkoffe**, Jonkersvaart 41, Marum, (Gr.) 05944-2928.

België: **De Brandnetel**, Consciencestraat 48, Antwerpen, 031-396111.

Gezamenlijke importeur: **Locust**, Industrieweg Noord 6, Amerongen, 03434-4334.

B. Verdeelcentrum voor alleen bio-dynamische produkten – groenten, fruit en zuivel.

1. **Bloemberg**, Bloemweg 6, Zuidwolde, 05289-222.
2. **Gaea**, Nerdijk 20, 1861 MK Bergen (N.H.), 02208-6079.
3. **Overbetuwe**, Industrieweg Nrd. 6, 3958 VT Amerongen, 03434-4500.
4. **Proserpina**, Noordveenweg 1b, 2376 AP Nieuwe Wetering (Z.H.), 01713-3379.
5. **E.T.B.** (Experimenteel Tuinbouwbedrijf), Bastionstraat 45, 4571 ES Axel

(Z.Vl.), 01155-3010.

C. Verdeelcentrum voor Makrobiotische produkten. Manna-depot, Meeuwenlaan 70, 1021 JK Amsterdam, 020-272170 (bestellingen), 020-323977 (inlichtingen).

Gaan multi-nationals voedsel-productie beheersen?

Van heel wat boeken en rapporten wordt gezegd, dat ze onze grote aandacht verdienen. Een boek dat dat werkelijk verdiende, is Dode Lente van Rachel Carson. Het boek van Mooney 'Seeds of the Earth' zou wat mij betreft dezelfde aandacht moeten krijgen.

Het onderzoek van Mooney wijst op het snelle verdwijnen van veel belangrijke graanrassen. Dit geldt eveneens voor maïs, soja, rijst, enzovoort. Een van de redenen hiervoor is de toenemende invloed van de chemische industrie. Omdat de ontwikkeling van nieuwe bestrijdingsmiddelen een uiterst kostbare aangelegenheid is en het risico dat zo'n produkt niet eens op de markt mag komen groot, gaan veel van deze chemie-giganten in de zaadhandel. Zij kopen reeds lang bestaande bedrijven op. Soms zelfs komplette onderzoekcentra. Op deze wijze verkrijgen zij een stuk macht over de voedselproductie. Shell is er één van. In de Derde wereldlanden zijn al lokale rassen verdwenen. Men wordt verplicht die soorten te kopen, die de grote ondernemingen op de markt brengen.

Dat betekent vaak koppelverkoop: zaad, kunstmest én bestrijdingsmiddelen. Anders valt er weinig te oogsten. Ondertussen valt een toename van het aantal resistent geworden insecten waar te nemen.

De Ekologische Beweging Anders Denken! Anders Doen! heeft een van de aanbevelingen van de schrijver opgevolgd en de politieke partijen in ons land gevraagd initiatieven te nemen die tot een VN-konferentie over deze verontruste gang van zaken kunnen leiden. Het voedsel in handen van multi-nationals is onaanvaardbaar!

Seeds of the Earth, a Private or Public Resource? Door P. R. Mooney. 120 pagina's. Prijs f 20,- (verkrijgbaar bij Vereniging voor de Nieuwe Internationale Orde, Leliegracht 21, 1016 GR AMSTERDAM, tel. 020-278888.

Pierre Maréchal

• Krijgen de oliemaatschappijen greep op ons voedsel? Sla van Shell?

Nederland barst van rechteloze dieren

Nederland is niet alleen dicht bevolkt met mensen maar ook met dieren. Wat betreft de laatste groep zijn de precieze aantallen niet bekend. Wel staat vast dat het aantal zoogdieren (uitgezonderd de mens!) tenminste 50 miljoen bedraagt. Dat is een belangrijke vingerwijzing voor de totale omvang van deze bevolkingsgroep: het barst in Nederland van de dieren.

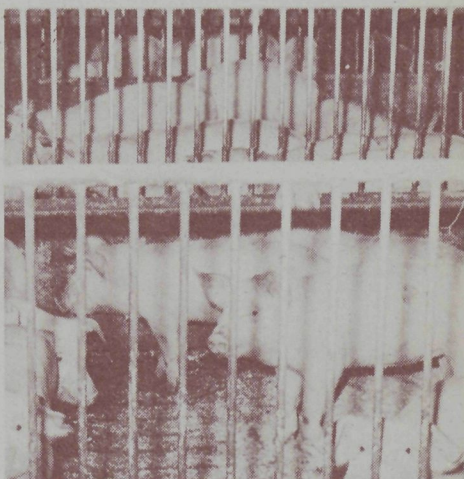
De bio-industrie is onder andere de oorzaak van die grote aantallen. Maar ook het gezelschapsdierenbestand mag er zijn. In beide gevallen is beperking van de aantallen wenselijk. Vooralsnog is daarvan nauwelijks sprake. In de huisdieren-sektor fokt men vrolijk verder. Ook de bio-industrie neemt in omvang met de dag toe. Dat leidt tot talloze problemen waarbij zeker het verstoorde welzijn voor de dieren zelf moet worden genoemd. In Nederland zijn er gelukkig organisaties die zich bezighouden met dierenbescherming en welzijn. Deze organisaties (die zich bijvoorbeeld toeleggen op asiels, bio-industrie of faunabeheer) kampen alle met gebrekkige wetgeving. Eigenlijk zijn er maar twee artikelen in het Wetboek van Strafrecht die de bescherming van het dier beogen. Bovendien blijken deze bepalingen in de praktijk alleen betrekking te hebben op huisdieren en niet op bio-industrie, de jacht of dierproeven. Daardoor wordt de bestrijding van misstanden en systeemfouten in de dierenhouderij ernstig bemoeilijkt. Om die reden wordt er al jaren gesleuteld aan de wetgeving. Maar tot nu toe met bijzonder weinig sukses.

Rechtspositie van het dier

Dat is althans de konklusie die we moeten trekken na lezing van de onlangs verschenen boeken van de juristen Jan Schreur en Dirk Boon. Beiden hebben zich in het kader van hun rechtenstudie uitvoerig beziggehouden met de rechtspositie van het dier. Schreur beperkte zich tot 'De rechtspositie van het dier in de bio-industrie'. Duidelijk schetst hij de ontstaansgeschiedenis en huidige situatie in deze bedrijfstak. Daarnaast besteedt Schreur aandacht aan het transport en de slacht van bio-dieren.

Dode letter

Telkens weer blijkt dat de Wet op de Dierenbescherming een dode letter is en nauwelijks wordt nageleefd of gecontroleerd. Zolang de rechter het economisch

belang in verhouding tot het dierlijk leed zo zwaar laat wegen, hoeven we volgens Schreur van de wetgever niets te verwachten. Hij stelt daarom voor fundamentele wijzigingen in de wet door te voeren. Daarbij zou voor elke fase van het productieproces (huisvesting, transport en slacht), een wet van kracht moeten worden die de welzijnsaspecten in die fase regelt. Deze wetten dienen het karakter van een kaderwet te hebben. Naast tal van andere nuttige suggesties, pleit Schreur voor de instelling van een Raad voor de Dierenbescherming. Deze Raad zou de diverse ministers voortdurend van advies over welzijnskwesties kunnen dienen. Ook Boon denkt aan een dergelijke raad hoewel hij deze een bredere samenstelling wil geven. In tegenstelling tot de konkrete aanpak van Schreur heeft Boon een meer algemene invalshoek gekozen. In zijn boek 'Dieren, welzijn en recht' laat hij een groot aantal sectoren van de dierenhouderij de revue passeren. De behandeling van dat alles in krap 100 pagina's gaat wel ten koste van de overzichtelijkheid en leesbaarheid. Dat neemt niet weg dat Boon tussen neus en lippen door uitspraken doet die, zeker voor ingewijden, het overdenken waard zijn. Niet-ingewijden kunnen beter eerst het boekje van Schreur ter hand nemen.

De rechtspositie van het dier in de bio-industrie. Door Jan Schreur. Uitgeverij Xeno, Groningen. Prijs f 17,90.

Dieren, welzijn en recht. Door Dirk Boon. Uitgeverij Gouda Quint, Arnhem. Prijs f 27,50.

Jan Bonjer

We gaan weer samen leven

Centraal-Wonen-projecten komen vlotter van de grond

Centraal Wonen. Niet zomaar een klein klubje mensen dat anders wil wonen, maar een landelijk werkende vereniging die echt hele projecten mee van de grond helpt. Het zware, voorbereidende werk moet natuurlijk door de groepen ter plaatse gedaan worden. Zoals in Spijkenisse waar in 1981 de eerste woningen worden betrokken. Of in Tilburg waar op 3 mei de eerste spade in de grond ging voor 20 laagbouwoningen. Centraal Wonen werkt. En 't gaat steeds vlotter.

'Centraal Wonen: iets tussen kommune en gezin', zo meldde DKA nummer 23. Een typering die misverstanden kan oproepen. Want er zijn leefgroepen binnen centraal wonen die in niets van een kommune verschillen.

Centraal wonen is een vorm van gemeenschappelijk wonen, waarbij men over gezamenlijke ontmoetingsruimten beschikt, eigen baas is bij het beheer van deze ruimten en de woningen, en deze naar eigen ideeën heeft gebouwd of verbouwd. Centraal wonen vormt een alternatief voor het gangbare 'privacy-wonen'. Van de bewoners wordt daarom verwacht, dat zij meer dan veelal gebruikelijk is, contact zoeken met hun buurtgenoten. Ook wordt zo veel mogelijk een integratie van de diverse sociale- en leeftijdsgroepen binnen centraal wonen bevorderd. De voorzieningen zijn in de regel een open huis voor de aangrenzende buurten. Zo probeert de centraal wonengroep te voorkomen, dat het een wat éénkennig, elitair klubje wordt.

Vele mogelijkheden

Dit zijn de kaders waarbinnen centraal wonen gerealiseerd kan worden. Zowel in nieuwbouw als door aanpassingen van woningen of andere gebouwen. Wat zo'n woongemeenschap verder zal inhouden, zullen de bewoners zelf moeten gaan uitvinden.

Want in het denken van centraal wonen moet het wonen weer een gemeenschapsvormend, creatief proces kunnen worden. Dat proces kan eindigen met een 'echte kommune' maar het kan ook blijven steken in 'privacy-wonen naast een buurthuisje'. Het resultaat hangt van de mogelijkheden van de bewonersgroep af. De woonvorm is slechts *mogelijkheden-biedend*.

Centraal wonen heeft niet zo veel behoefte aan de door sociologen gehanteerde begripsafbakening. Daarbij maakt men dan onderscheid tussen de diverse types communes, de woongemeenschap en centraal wonen. Hierbij is centraal wonen dan de minst vergaande vorm van gemeenschapswonen. Dit denken leidt maar tot weinig flexibele hokjes. Terwijl er juist zo'n behoefte is aan een natuurlijke ontwikkeling van een leefgroep.

Jaren knokken

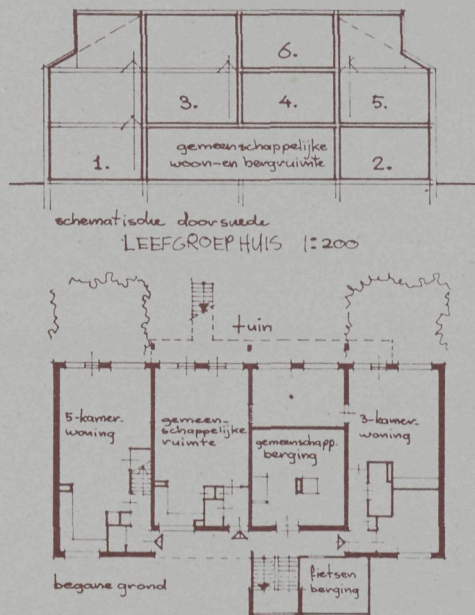
Voor het bevorderen van het gemeenschapswonen moet je ook in ons goede landje (met zijn knellende struktu-

ren) knokken. Dat heeft de landelijke vereniging Centraal Wonen wel ervaren. In de tien jaar dat zij de idee door voorlichting en beleidsbeïnvloeding nu ondersteunt, kwam er nog maar één nieuwbouwcomplex en kwamen er enkele oudbouwcomplexen van de grond. Toch lijkt stug volhouden nu tot resultaten te leiden. Centraal Wonen krijgt blijkbaar de wind mee: in Amsterdam en Rotterdam worden zelfs plekjes in bestemmingsplannen speciaal voor centraal wonen gereserveerd; de Centrale Directie Volkshuisvesting ziet er nu veel in. In Arnhem en Rotterdam zijn projecten in aanbouw. In Emmen, Delft, Tilburg, Den Haag en Spijkenisse staat dit binnenkort te gebeuren. Ook in andere plaatsen zijn actieve groepen met gevorderde plannen.

Spijkenisse ging snel

Een plaats waar een centraal-wonen-groep snel tot resultaten komt is Spijkenisse. Nadat de groep eind 1977 haar ideeën lanceerde, zal men reeds in 1981 de woningen kunnen betrekken. Men koos hier voor een tiental 'leefgroephuizen' met elk een leefruimte en zes huurhuizen – twee tot vijf kamers groot – in de woningwethuursektor. Centrale voorzieningen completeren het geheel van

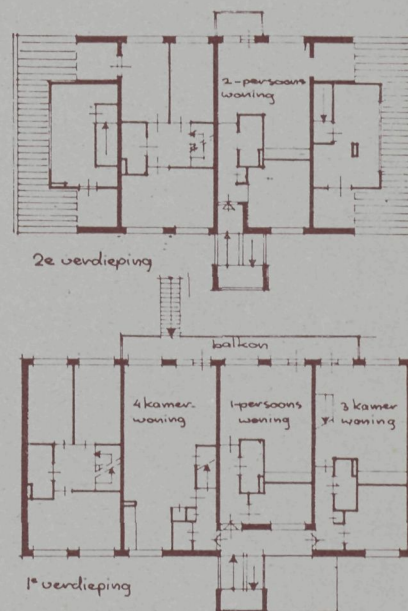
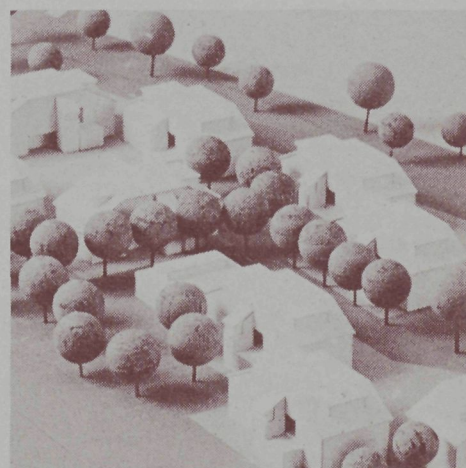
- Centraal Wonen. Geen modegril maar een woonvorm die langzaam maar zeker aan het inburgeren is. De mensen komen weer dichter bij elkaar.

zestig woningen. In samenwerking met de architect Bertus Mulder uit Utrecht wist de groep dusdanig op de rijksregelingen ('wenken en voorschriften' en subsidie-budget) in te spelen, dat niet een beroep op – tijdverslindende – ontheffingen behoefde te worden gedaan. Op tweeëntwintig bouwparticipatie-avonden werd het bouwplan voltooid. Inmiddels verkreeg het de lovende instemming van de Centrale Directie Volkshuisvesting. Bij zo'n procedure is dan wel een goede samenwerking tussen de bewonersgroep, de architect, de gemeente en een royaal delegerende woningbouwvereniging een vereiste. Behalve in Spijkenisse, moet dit ook elders mogelijk zijn.

Vruchten in plantsoen

Wanneer bewoners zo intensief betrokken zijn bij het ontwerpen van hun woningen en woonbuurt, ligt het voor de hand om daarbij ook de mogelijkheden van energie- en milieubewust bouwen en wonen te bezien. Ook in Spijkenisse is

hierover nagedacht. In woningwetwoningen zijn minder gangbare voorzieningen echter moeilijk te verwezenlijken. En men stond wat huiverig tegenover een dubbel experiment. Wel gaat men er een deel van het gemeentelijk plantsoen beheren, waarbij dan gedacht wordt aan sierbeplanting, die ook eetbare vruchten oplevert.

Zoals trouwens ook centraal wonen zelf voor velen een 'eetbare vrucht' lijkt te worden waarop kennelijk werd gewacht. Een gezonde reactie op de vlucht in privacy en de grote schaal.

Centraal Wonen Adressen

Landelijke Vereniging Centraal Wonen: Wandelmeeit 61, Hilversum, 02159-13388 (alleen 's avonds).

Amersfoort – Lili van der Bruggen, Valkestraat 29, 033-12386.

Amsterdam – Waterlooplein 57, 020-221305.

Apeldoorn – Peter en Tineke Oostendorp, Kooikersdreef 508.

Arnhem – Frits Kleingeld, Bredasingel 208, 085-810474 of Dijkstraat 7, 085-512618.

Breda – Leuvenaarsstraat 75b, 076-654723.

Breda – Stichting Woongemeenschap Breda in oprichting, Baronielaan 91a, 076-130180.

Delft – Marjan Bartels, Persijnlaan 76-IV, 015-144427.

Drachten – Ard en Aggie Hirs, Boorn 34, 05120-17872.

Eindhoven – Postbus 1344, 5602 BH Eindhoven.

Eindhoven – Woonkapel Bert Jutting, Rodenbachlaan 10, 040-435489.

Emmen – Corry Beylen, Statenweg 99, 05910-25460 of Wim Heeroma, Ruinerbrink 42, 05910-13575.

Friesland – Paul Staats, 05150-11320 of Jacob en Muck Faber, 05110-3618.

Gouda – Frederik Hendriklaan 77, 01820-28568.

Groningen – Jan Voskuil, Brink 19b, 050-130874 of Gerard Schoonhoven, Nachtegaalstraat 77, 050-123177.

Den Haag – W. en M. van der Zweep, Van Vollenhovenlaan 92, 2283 LV Rijswijk, 070-933435 of Lenie Winterkamp, 070-850436.

Heemskerk – Oosterweg 2b, 02510-32381.

Hellevoetsluis – Adri de Ruyter, Zeeasterstraat 6, 01883-2075.

Hilversum – Carolien Oostergetel, 02159-34469.

Hoorn – Afra Korse, Lange Tuin 58, Zwaag, 02290-33048.

Huizen (NH) – Ria Vink, Postbus 1228, Bussum.

Lelystad – Gied Mommers, Kempenaar 04-07.

Loenen/Vechtstreek – Els Boerwinkel, Rijksstraatweg 20, Nieuwersluis, 02943-4011.

Nijmegen – De vereniging Leef-Woon-Werkgemeenschappen, De Ruyterstraat 17, 080-237042.

Rotterdam – Stichting Centraal Wonen Rotterdam, Postbus 1547, Rotterdam.

Aandacht voor milieu-aspekten bij stadsontwerp

'Eenzijdige wetenschapsbeoefening, gekombineerd met eenzijdige konsumentenvoorlichting en eenzijdige produktiemethoden heeft het menselijk verlangen naar geluk omgezet in de begeerte naar onbegrensde hoeveelheden industriële goederen en voedsel. Deze ontwikkeling heeft geleid tot vergiftiging van het water, bezoedeling van de lucht, verstikking van de bodem en uitdijen van de buiken. Daardoor is het geluk niet dichtbij gekomen'. (Terlouw)

De Stads-Ontwerp en Milieu (S.O.M.) projecten geven een aanzet voor een meer milieubewuste architectuur en stedenbouwkunde. Studenten en begeleiders van de Technische Hogeschool te Delft – met name van de afdeling bouwkunde – hebben, vaak in samenwerking met mensen uit andere studierichtingen, (onder andere biologie, civiele planologie en gezondheidstechniek) geprobeerd om milieutechnisch onderwijs op het bouwen en wonen te betrekken.

Vanaf begin 1978 wordt door middel van deze projectopzet enige samenhang gebracht in de diverse milieu-onderzoeken, die binnen en buiten de afdeling bouw-

kunde plaatsvinden. Bij de eerste projecten neemt de energiehuishouding een belangrijke plaats in; daarnaast krijgen ook biologische en ecologische aspecten veel aandacht. Gezien echter het grote scala van onderzoeksgebieden is het moeilijk deze projecten kort samen te vatten. Wellicht krijgt men een indruk uit het volgende overzicht van de verschenen en op stapel staande SOM-rapporten:

SOM 1 (1978, 3e druk 1980)

Onderzoek en ontwerp-oplossingen voor energievoorzieningen (o.a. zonnearmte/stadsverwarming + windenergiesystemen), onbebouwde ruimte (o.a. windhinder en spelen), verkeer (o.a. geluidshinder), bouwmaterialen (materiaalgebruik en energie-inhoud), riolering en verwerking van huishoudelijk afval.

SOM 2 a (1978, 1980)

Onderzoek van o.a. zonnestraling, opslag zonne-energie, recycling van huishoudelijk afval, ontwikkelingsmogelijkheden van plant en dier, opvang en berging van regenwater, en methodes van bouwrijp maken.

SOM 2 b+c (1979, 1980)

Een op voorgaande onderzoeken gebaseerd milieuvriendelijk ontwerp voor een woonbuurt van ca. 500 woningen in de Tanthof te Delft-Zuid.

SOM Schenkel/Spijkenisse (1979, 1980)

Een milieubewuste opzet voor een structuurplan van circa 2000 woningen en een uitwerking van een deelplan daarin.

SOM 3 (1980)

Maakt studie van met name zonering, bezonning + verkaveling, transport, bouwmaterialen + bouwtechnieken, en energieopwekkingssystemen; op basis hiervan zal een ontwerpvoorstel voor circa 7000 woningen volgen voor de lokatie Almere-Stad.

Bovenstaande rapporten zijn – alleen voor de ware lezers – niet de verzamelers dus, te bestellen via het Centrum voor Technische Milieukunde te Delft, tel.nr. 015-782844. Druk-, BTW- + verzendkosten vanaf f 7,- per rapport.

Voor verdere informatie, ideeën, suggesties, kritiek e.d.: ir. Kees Duijvestein, afdeling Bouwkunde, Berlageweg 1, Delft, 015-783168.

Rotterdam – Vereniging Centraal Wonen 'De Banier', Postbus 53110, Rotterdam.

Rotterdam – Woongroep De Beuk, Beukelseweg 90b, 010-774690.

Rotterdam – Vereniging C.W. Zevenkamp, Anke Kaulingfreks, Scharlaken-doorn 12.

Spijkenisse – J. van 't Verlaat, Kikkerveen 241, 01880-10540.

Schiedam – Joke Akkerman, Hoofdstraat 145, of Hans Konings, 010-732496.

Tilburg – Ton en Sarian Kusters, Alpenlaan 280, 013-421930.

Uitdam – 02903-1996 (liefst 's avonds).

Utrecht – Coöp. Ver. Cayenn, Cayennedreef 23, 030-612589.

Utrecht – Projekt Nieuwegein, Rubenslaan 69", 030-512783.

Utrecht – Alex. Numankade 16.

Vlissingen – Jannie Stroot, Singel 118, 01184-17819.

Zaandam – Mattie Hooghiemster, 075-175385.

Zoetermeer – Piet ter Burg, Gaardedreef 104, Zoetermeer, 079-316476.

NS-dagtocht met 'Energie Anders' als trekpleister

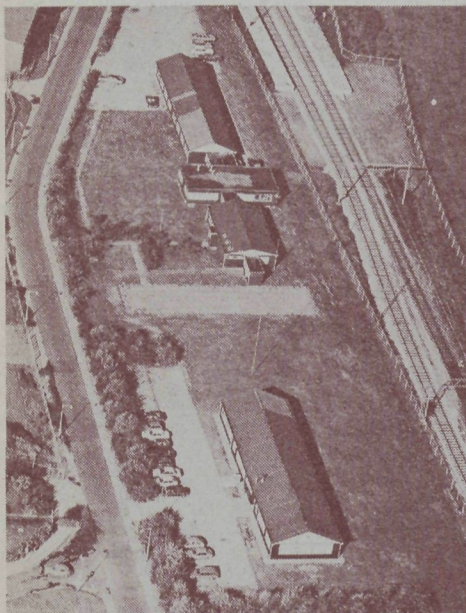
Reizigers die zich per spoor door de kwalijke dampen van Rotterdam, Vlaardingen en Maassluis hebben gewaagd, die aan hun linkerhand de horizon door honderden olietanks van Shell, Gulf en BP zagen vervuild, kunnen vanaf 3 juni, op het uiterste puntje van Nederland, de kontoeren ontwaren van de Eerste Permanente Energie Tentoonstelling: Energie Anders, die voorheen per boot door Nederland koerste, meerde aan in Hoek van Holland.

De boot van Energie Anders vaart op dit moment door België om aldaar de mensen tot energiebewustzijn te bekeren. De Nederlandse bemanning monsterde voorlopig af, streek even neer in de havenstad Rotterdam, maar onderwijl werd driftig gespeurd naar een vast stekkie met veel wind en zon. Het werd Hoek van Holland waar Rijkswaterstaat vanwege een overplaatsing enkele houten barakken had leegstaan. De deelgemeente Hoek van Holland was wel in voor een energie-trekpleister die Energie Anders moet worden.

Een dagje strand en schepen kijken kan best gekombineerd worden met een permanente tentoonstelling over allerlei vormen van energie-opwekking, -gebruik en -besparing. Zo dacht ook de NS die er gelijk maar een dagtocht van maakte. Wat dat betreft ligt Energie Anders zeer strategisch: aan het eind van het stukje spoorlijn dat vroeger doorliep naar het strand. Nu moeten de bezoekers een klein eindje lopen naar de tentoonstelling. Een forse windmolen (Lagerwey en V.d. Loenhorst) zal de plaats markeren waarheen de op energie en ontspanning beluste dagjesmensen koers moeten zetten.

Grasmaaien als luxe

En ze moeten niet gek kijken als ze ter plekke aangekomen een heer ontwaren die bezig is de grasmat voor de barakken

met een luxe elektrische grasmaaiër kaal te scheren.

'Inderdaad' zegt Jip Lenstra. 'Dat lijkt me heel aardig om te doen als het hard waait. Het is ook goed mogelijk dat de mensen per witkar van het station gehaald worden. Het hangt er maar van af hoeveel energie er dagelijks door de elementen wordt aangedragen'.

'Welke energie ga ik vandaag wáárvoor gebruiken?' Daar zal een deel van de voorlichting die Energie Anders gaat geven om draaien. Is er vandaag voldoende wind om elektriciteit op te wekken voor de warmtepomp die weer voor de verwarming moet zorgen, of moet ik die stroom gebruiken voor de cv-pomp die de bio-gasinstallatie op gang houdt? Het kan ook zijn dat de bio-gashoeveelheid in de opslagtank voldoende is voor het bijstoken van de verwarming. Anders gezegd: Energie Anders wil aantonen dat het leven door alternatieve energie er leuker op wordt.

De eerste generatie

De verschillende energiebronnen zullen zakelijk op een rijtje worden gezet. Daarbij horen konventionele opwekkingsmethoden als gas-, olie- of kolengestookte elektriciteitscentrales, maar ook kerncentrales. Belangrijk in het hele verhaal dat de bezoekers verteld wordt, is dat nergens een bijzondere nadruk op wordt gelegd: men gaat ervan uit dat mensen zelf kunnen kiezen als ze maar voldoende en zo uitgebreid mogelijk worden geïnformeerd.

'We zijn beslist geen dominees' zegt Jip die samen met Fred Schellenberg, Henk van der Loo en Jaap 't Hooft, tot de eerste generatie Kleine Aarde-pioniers gerekend kan worden.

De mensen van het eerste uur die in Boxtel met groepen, excursies, en werkweken de nodige ervaringen opdeden (en opdoen), die daadwerkelijk meewerkten en experimenteerden met het internationaal aandacht trekkende Kringloophuis, leggen nu de basis voor een professioneel energie-voorlichtingscentrum. 'Voorlichting als aktiemiddel' is hun lijfspreuk ge-

• Energie Anders vanuit de lucht gezien.

• Op 19 mei werd de grote molen geplaatst op het terrein in Hoek van Holland.

worden. En aan voorlichting zal het in Hoek van Holland zeker niet ontbreken. Naast de expositieruimte en de demonstratiemodellen, komt er een konstant bemande balie waar mensen informatie kunnen krijgen. Fotokopieën van duizenden artikelen op energiegebied zijn direkt verkrijgbaar. Er is toegang tot de bibliotheek. En als dan nog niet gevonden kan worden wat gezocht wordt, is er een computeruitdraai van het ECN (Energieonderzoek Centrum Nederland) te Petten, die een overzicht geeft van alle publicaties op dit gebied.

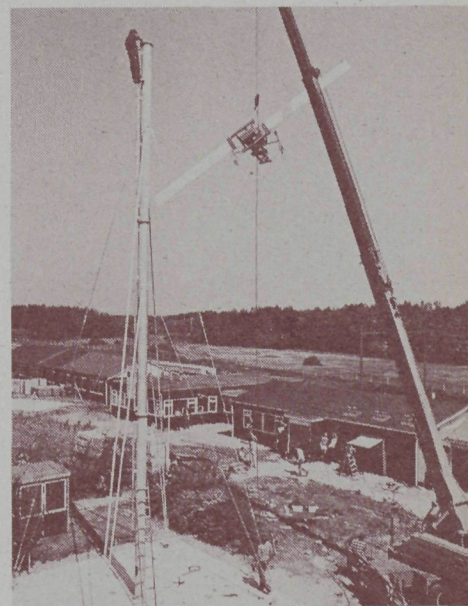
Industrie-demonstratie-tuin

Energie Anders wil ook een demonstratie-tuin zijn voor de Nederlandse industrie die zich bezighoudt met energie zaken. Dat kunnen windmolens zijn of kleine biogasinstallaties van Nederlands fabrikaat, maar ook zonnepanelen en zonnecollectoren moeten er in de toekomst te vinden zijn.

Onderzoekers krijgen de ruimte om naar hartelust aan hun vindingen te meten. 'Meten is weten' zegt ook de Zuidhollandse elektriciteitsmaatschappij, die een kamertje van Energie Anders krijgt, om de stroom die uit een grote windmolen komt, te beproeven. Men wil eindelijk eens duidelijkheid over de vele verhalen die de ronde doen als zou windenergie 'geen goede stroom leveren'. Overigens betaalt deze maatschappij een flinke 'huur' voor de ruimte van vier bij vier meter: Energie Anders kreeg een ton op haar rekening gestort. Een afgevaardigde van het bedrijf zit ook in het bestuur. Jip is hierover helemaal niet zo bezorgd.

De neutrale lijn

'Wij zijn in onze voorlichting niet polariserend bezig. Alhoewel ik zelf wel zal

emigreren als de bedrijven hier allemaal met kernenergie beginnen, geloof ik dat je door eerlijke voorlichting te geven ervoor moet zorgen, dat de energiebedrijven niet het slechte voorbeeld (van Borsele? red.) volgen. Wij geven alleen de argumenten waarmee iedereen de eigen keuze kan verdedigen, de eigen mening ondersteunen. En het valt natuurlijk niet te ontkennen dat onze keuze in de richting van alternatieve energiebronnen gaat. Maar we proberen toch op de neutrale lijn te blijven.

Als je snelle introductie van de alternatieve energiebronnen wilt, dan zul je de (Nederlandse) industrie daar op moeten zetten. En wil je het beleid ombuigen dan zul je uitstekende contacten moeten hebben met die mensen die het beleid bepalen. En die vind je ook in de energiebedrijven.

Windmolenindustrie

Zo leidt een goede relatie met het ECN ertoe dat een nieuw ontwerp molen of een onderdeel daarvan, helemaal op bijvoorbeeld sterkte doorgerekend kan worden. Zodat die molen beter wordt, en er misschien een kleine windmolenindustrie van de grond komt.

Jip is van mening dat de voorlichtingsactiviteiten veelal achterlopen bij de industriële activiteiten.

Iedereen kijkt als het om windmolens gaat naar bijvoorbeeld Denemarken. Terwijl Hollanders op dit gebied toch zelf over een geweldige hoeveelheid kennis beschikken, zoals bij Fokker, ECN en de technische hogescholen. Wij willen een verbinding vormen tussen industrie en klant. Wij stoken 't vuurtje op. En dat creëert misschien een kleine markt'.

Zoals gezegd: er komt een grote molen te staan van de molenbouwers Lagerwey en V.d. Loenhorst uit Kootwijkerbroek. En een nieuw ontwerp molen met vleugeltjes uit Delft wordt voor het doen van praktijkmetingen opgesteld. Een bedrijf uit Doetinchem zet er een klein model bio-gasinstallatie neer; zeer geschikt voor kleine boeren. Een zonnehuisje demonstreert de werking van kollektoren en een boiler.

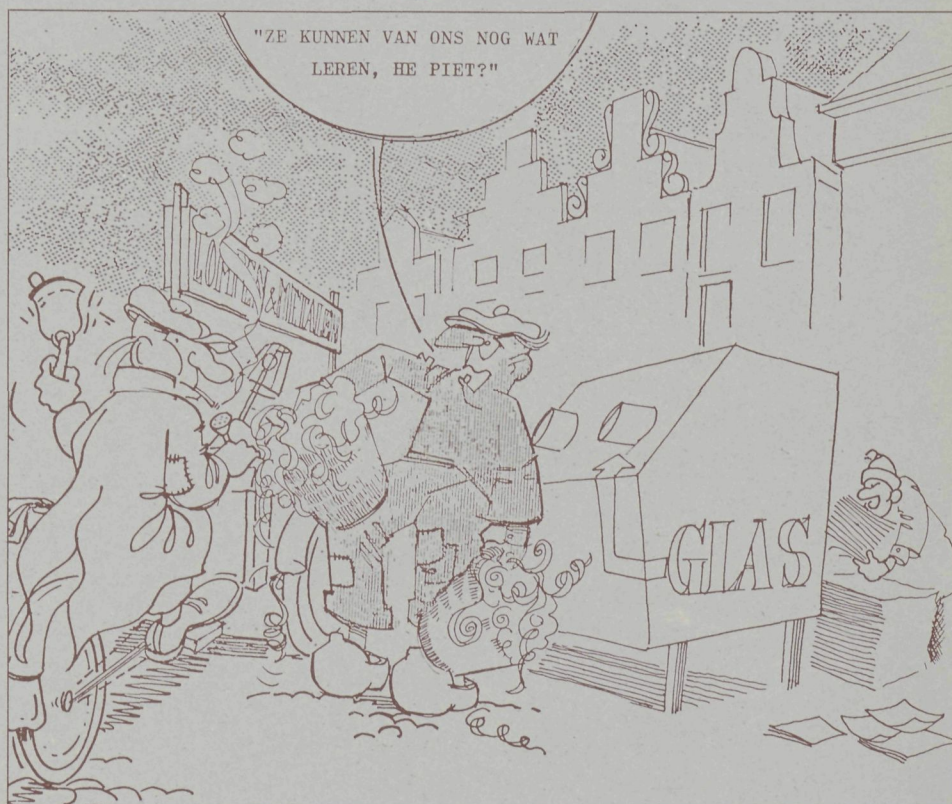
Overigens verwacht Jip dat over vijf jaar ook de zonnecellen operationeel zijn. Nu al is de prijs hiervan in vergelijking met een aantal jaren geleden enorm gedaald. Als de bezoekers van Energie Anders al het nieuws even willen verwerken is daar ruimschoots gelegenheid voor op het aanpalend terras.

Er komt ruimte voor het houden van weekenden en kursussen; de barakken zullen worden aangepast aan gehandicapten.

Zoveel mogelijk mensen

Door de drempel zo laag mogelijk te houden (voorlopig praat men nog niet over de ekologische aspecten, die een geheel andere kijk op energie geven) wil men zoveel mogelijk mensen bereiken. Wel is Jip van mening dat er meer aandacht besteed zou moeten worden aan de economische neveneffecten van energiebesparing en alternatief energiegebruik. Wat doen mensen bijvoorbeeld met het geld dat ze besparen door een betere isolatie aan te brengen? Gaan ze daarvan

Elke wijk een Kringloopwinkel

Enige tijd geleden konden we in De Kleine Aarde iets lezen over de oprichting van verschillende milieuwinkels, waar informatie wordt verschaft over alternatieve energie, kringlooppapier, isolatie, alternatieve voeding en dergelijke (DKA 30, blz. 36 en 37). Een nieuwe naam doet nu zijn intrede: de Kringloopwinkel. Van het Gewest Twente ontvingen we een plan voor een centrum, waar je terecht kunt met afvalstoffen en waar je tevens informatie over hergebruik kunt krijgen.

In deze 'Kringloopwinkel' wil men zich hoofdzakelijk bezighouden met huishoudelijk afval en zogenaamd grof vuil. Men gaat ervan uit dat op 500 à 1000 gezinnen één winkel nodig zal zijn, waar 1 à 2 vaste krachten werken, bijgestaan door vrijwilligers. De winkel zou enkele uren per dag open moeten zijn voor het publiek. Men denkt aan een lege werk-

een vakantievliegreis maken?

Volgens Jip kunnen ze de extra centen het best in energie-arme ontspanningsmogelijkheden stoppen. Zoals de bioscoop: samen naar de film, o zo zuinig. Thuis is de kachel, de tv en het licht uit; de consumptie blijft beperkt tot een ijsje in de pauze...

Energie Anders, Stationsweg 91, 3151 HR Hoek van Holland, 01747-5242. Informatie bij NS-loketten.

plaats met voldoende ruimte eromheen waar de afvalstoffen naar soort gescheiden en (milieuvriendelijk) opgeslagen kunnen worden. De afvalstoffen worden in de 'winkel' gesorteerd naar bestemming, waarbij zich vijf mogelijkheden kunnen voordoen:

- hergebruik elders (glas, papier e.d.),
- hergebruik intern (ruilen),
- milieuvriendelijke verwerking van schadelijke stoffen/producten die uit de huishouding afkomstig zijn (batterijen, afvalolie, verfresten, oude medicijnen); verwerking elders,
- eigen compostvervaardiging (mogelijk op stuk grond elders),
- niet verwerkbaar afval afvoeren naar stortplaats (per container).

Puntensysteem

Om de deelname aan de winkel te stimuleren denkt men er aan om punten te geven voor de spullen die men komt brengen. Met die punten kunnen dan weer andere goederen worden 'gekocht'. Daarnaast kan door de kringloopwinkel een soort bakfietsdienst worden ingesteld, om grotere objecten (een kast, een wasmachine en dergelijke) op te halen. Hier zouden ook zieken en ouderen van dagen gebruik van kunnen maken. De bedoeling is om het geheel kleinschalig op te zetten; hoofdzakelijk voor de eigen wijk. Indien ook mensen van buiten de wijk belangstelling tonen en op de rommel- of ruilmarkt af komen, dan zouden zij voor de producten kunnen betalen.

Voorbeelden van hergebruik

Naast de bekende voorbeelden van glas, oud papier, huisraad en dergelijke noemt men ook hergebruik van bouwmaterialen. 'Bij veel doe-het-zelf werk is het niet gemakkelijk om de juiste hoeveelheid van de benodigde materialen aan te schaffen. In veel gevallen is de gekochte hoeveelheid niet in overeenstemming met de behoefte. In de kringloopwinkel is het niet alleen mogelijk restanten af te leveren, ook kan men hoeveelheden naar behoefte van bepaalde (ingeleverde) producten krijgen. In dit verband kan gedacht worden aan: verf, behang, hout, stenen, cement, textiel, gordijnen, vloerbedekking, kwasten, gips, kalk en grind'. Andere voorbeelden zijn: (snoei)hout voor de kachel, stro en hooi voor mulching in de moestuin en afvalhout van kleine bedrijfjes voor de doe-het-zelver. Je kunt dus als partikulier bijvoorbeeld een zak kleren, een doos oude kranten en een emmer met huishoudelijk afval komen brengen, en voor de punten een zak kompost voor in de tuin meenemen. Of een box en een wieg brengen en dit dan ruilen voor een driewielertje.

Meer informatie

In de nota over de 'kringloopwinkel', met de officiële titel 'Voorstel voor een geïntegreerde aanpak van het hergebruik van afvalstoffen', wordt uitvoerig ingegaan op alle mogelijke aspecten van dit plan. Hoe zal het financieel moeten draaien, krijg je geen problemen met de afvalstoffenwet, wie werken dit voorstel verder uit? Het plan is opgezet voor het Gewest Twente. Het kan echter net zo goed elders opgezet worden. Gemotiveerde mensen kunnen heel wat van de grond krijgen. Bovendien is niet alles nieuw wat er in zo'n winkel gebeurt. Er is bijvoorbeeld door Emmaus al heel wat ervaring opgedaan met het opzetten van rommelmarkten en het verzamelen van 'welvaartsresten', inclusief het sorteren van kleding en lommen. Daarnaast zijn er overal handelaren in lommen, papier en oude metalen; daar zou men ook z'n licht eens kunnen opsteken. Voor vragen, suggesties en bestellen van de nota, kan men terecht bij: Gewest Twente, Sektor Milieuzaken, M. H. Tromplaan 47, 7513 AB Enschede, 053-320032.

Oproep

Welke biologische amateur- of beroepster wil (eventueel tegen betaling) groepen ontvangen om een rondleiding op eigen bedrijf te verzorgen?

We krijgen op De Kleine Aarde te veel aanvragen binnen om allemaal zelf af te werken.

Daarom zouden we het erg fijn vinden als we over meer adressen zouden beschikken, waarheen wij belangstellenden kunnen doorverwijzen.

Reakties en informatie: Jolanda Leupers of Pauli Jansen, De Kleine Aarde Kursus-kollektief, postbus 151, 5280 AD Boxtel, tel. 04116-76901.

Cineclub onafhankelijk!

Nu steeds vaker deurwaarders 'In naam der Koningin' hun dwangbevelen komen overhandigen en het ene gat met het andere gestopt moet worden, lijkt het aankloppen door Cineclub voor steun bij een grote groep Nederlanders het laatste redmiddel.

Ministerie van CRM en gemeentelijke overheid geven al sinds jaar en dag 'niet thuis'. Ook omdat Cineclub films verspreidt waarop het etiket 'Kunst' niet van toepassing is. Dat is juist. Cineclub wil niet aan kunstzinnige, maar aan maatschappelijke vorming doen. In de ogen van ambtenaren kennelijk een verdachte bezigheid; voor politici vrijwel onverkooptbaar...

'Het onderwerp Derde wereld is o.k. Da's ver weg. Dat kan geen kwaad. Daar vindt je meestal ook wel een potje voor. Maar neem eens onze kernenergie-films. Die zijn duidelijk *anti*. En dan wordt iedereen opeens heel voorzichtig. Want dat ligt óók hier heel gevoelig. Daar zou je je handen aan kunnen branden. Zo'n film kan bepaalde belangen aantasten.' Aldus een Cineclubvrijwilliger. Cineclub krijgt geen cent los van de overheid als het kritische geluiden betreft.

Betaalt de gemeenschap via een grote omweg uiteindelijk mee aan de propaganda ten gunste van kernenergie (Kema, Kalkar, Dodewaard), de overheid (die onze zaakjes moet regelen) identificeert zich kennelijk zo met deze semi-overheidsinstellingen dat men geen stuiver wil uittrekken voor een film die de andere en treurigmakende kant van de medaille, belicht. Een andere kijk op de werkelijkheid waar de gemeenschap recht op heeft.

Cineclub verdient steun. Al was het al-

leen maar om het informatieaanbod weer in evenwicht te brengen. Cineclub onafhankelijk! Om in alle vrijheid door te kunnen vechten voor de *hele* waarheid.

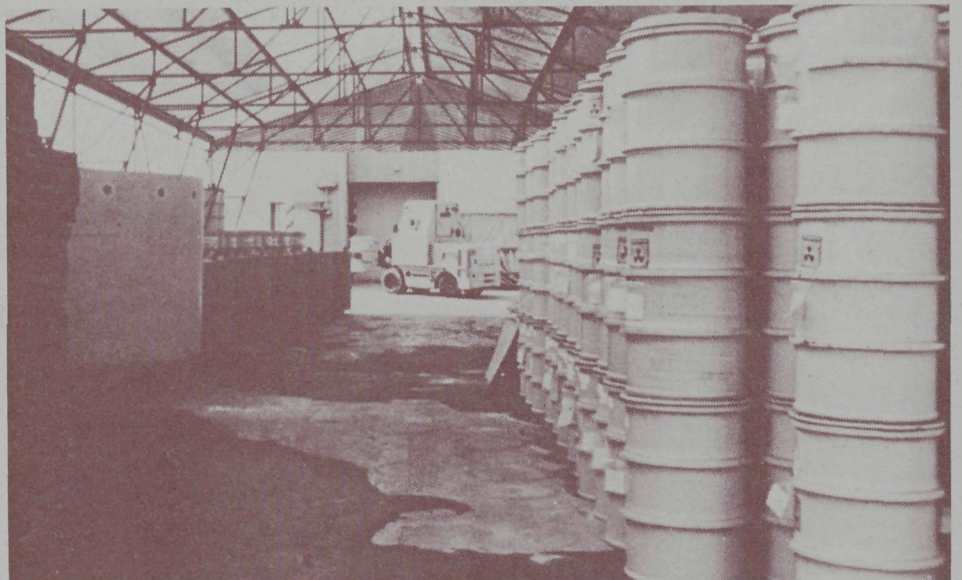
Wat doet die club?

Cineclub Vrijheidsfilms is de volledige naam. Het is een onafhankelijke filmorganisatie die zich bezighoudt met het maken van verspreiden van sociaal gerichte speelfilms en documentaires, die 'vrijheidsfilms' genoemd worden. Wat is een vrijheidsfilm?

- Ze gaat in op de sociale werkelijkheid;
- Is goed gemaakt;
- Geeft informatie die via de bestaande media niet 'door' komt;
- Wordt samengesteld samen met de mensen waarover het gaat;
- Laat de mogelijkheden zien hoe je sociale omstandigheden kunt veranderen.

Vanaf het ontstaan in 1966 is Cineclub tot een organisatie uitgegroeid die ruim 140 films over het hele land verspreidt. De films worden gedraaid op jongeren-centra, scholen, buurthuizen, vormings-centra, voor vakbondsgroepen, politieke organisaties en dergelijke. De te distribueren films zijn afkomstig uit praktisch alle landen van de wereld. Aan bod komen de meest uiteenlopende thema's: imperialisme, vrijheidsstrijd en verzet, leger en politie, politieke gevangenen, werkeloosheid, werksituatie, buurtstrijd en stadssanering, positie van buitenlandse arbeiders, leefmilieu en kernenergie. Om er maar eens een paar te noemen. Veel van de films wonnen prijzen op internationale festivals. Ze draaiden soms

• **Vaten vol radio-actief afval bedreigen onze toekomst. Waar gaat dat heen? (Uit de film 'Meer Kerncentrales?')**

maanden in buitenlandse bioscopen.

De doelstellingen

Cineclub wil de strijd ondersteunen voor een rechtvaardige en leefbare maatschappij in ons land en daarbuiten. Daarmee wil ze tevens de vriendschap bevorderen tussen het Nederlandse volk en andere volkeren. Cineclub ziet film niet als een kunstzinnig, buiten deze maatschappij staand verschijnsel. Film heeft volgens Cineclub wel degelijk iets te maken met de maatschappij waarin we leven. Vanaf het ontstaan al willen zij een zo breed mogelijk publiek bereiken. Met films die ingaan op de oorzaken van uitbuiting, werkeloosheid, woningnood en oorlogen; films die een ondersteuning vormen van de strijd voor een betere toekomst. Films die niet over de hoofden van de mensen heen gaan, maar waar zij zich zelf in herkennen.

Donateur van Cineclub

Cineclub is een niet gesubsidiëerde vrijwilligersorganisatie. De overheid wil Cineclub niet als onafhankelijke kulturele organisatie erkennen, ook al draaien ze nu zo'n veertien jaar; over het hele land verspreid zo'n 30 tot 40 films per week. Om te kunnen voortbestaan is men aangewezen op de financiële en morele steun van mensen in het land.

Daarom is onlangs een uitgebreide donateurscampagne van start gegaan. Donateur worden kan door overmaking van f 5,- per maand op postgiro 2692929 van Cineclub Vrijheidsfilms, Postbus 1626, Amsterdam. Elke maand wordt dit bedrag dan automatisch afgeschreven. Als donateur wordt u op de hoogte gehouden van de activiteiten via het kwartaalschrift *Februari*, (de februaristaking en de strijd tegen het fascisme!), waarin nieuw uitgebrachte films van Cineclub worden aangekondigd. Als donateur kunt u, indien nodig, korting krijgen op de filmhuur. Deze korting bedraagt 20%. Zit u financieel moeilijk, dan kan een abonnement op een serie van 6 filmprogramma's (naar keuze) uitkomst bieden. U betaalt dan f 600,- in plaats van de normale prijs van f 900,-. De films moeten dan wel binnen het jaar gedraaid worden.

Speciale kortings-regeling

Er zijn twee soorten kortingsregelingen voor lager-, middelbare en l.b.o.-scholen

- Bij een donateurschap van f 5,- per maand krijgt u 50% korting op de filmhuur.
- Als er minimaal 6 filmprogramma's per jaar worden gehuurd, betaalt u geen f 900,- maar f 300,-. U heeft een ruime keuze uit een aanbod van 140 films.

Films over kernenergie en kernwapenindustrie

'Meer kerncentrales?'

(50 min., kleur, Nederlands).

Deze film geeft een schat aan informatie over het functioneren van kerncentrales, de economische achtergronden en de bedreiging van het milieu en de gezondheid. De rode draad die door de film heen loopt is een waarschuwing tegen de aantasting van de democratie.

'Liever vandaag aktief, dan morgen radio-aktief'

(65 min., zwart/wit, Nederlandse ondertiteling).

Een film over de strijd van de bevolking van Wyl in Duitsland tegen de bouw van een kerncentrale. Arbeiders, boeren, wijnhandelaren, huisvrouwen en studenten bezetten gezamenlijk het bouwterrein. Deze film laat zien wat kernenergie, crisis en oorlog met elkaar te maken hebben, hoe solidariteit moed geeft, hoe de politie de bouwplaats ontruimt, hoe de vrouwen hun kracht ontdekken, hoe de regering probeert aan de strijd een einde te maken en nog veel meer...

'Paul Jacobs en de atoommafia'

De journalist Paul Jacobs was twintig jaar bezig met een onderzoek naar de gevaren van radio-actieve straling op de gezondheid. Hij deed schokkende ontdekkingen over het verband tussen radio-actieve straling die vrijkomt bij atoomproeven en het krijgen van kanker. Paul Jacobs raakte zelf besmet tijdens

zijn speurtocht naar de waarheid. Hij overleed in januari 1978 aan bloedkanker.

'Brokdorf'

(15 min., Duits en Nederlands gesproken).

Dit korte filmpje geeft een verslag van de grote demonstratie tegen de kerncentrale in de Duitse plaats Brokdorf.

'Knokken tegen kernenergie'

(60 min., kleur, Nederlandse ondertitels)

Dit was de eerste film over kernenergie die Cineclub Vrijheidsfilms in Nederland verspreidde. De film gaat over een sabotageakte van Sam Lovejoy, uit protest tegen het bouwen van een kerncentrale. Lovejoy gaf zich zelf aan bij de politie. Hij deed dit om de gevaren van kernenergie in de publiciteit te brengen. Sam legt in de film uit waarom alleen de middelen die hij gebruikte volgens hem nog kans van slagen hebben. De officiële beroepsprocedures zijn volgens hem ontoereikend.

Uitgebreide inhoudsomschrijvingen van de films over kernenergie vindt u in Cineclub Nieuws nr. 1/2. U kunt dit exemplaar bestellen door f 3,30 (f 2,- + porto) op postgiro nr. 2692929 over te maken.

De filmkatalogus kunt u bestellen door het storten van f 13,- (inkl. porto). In de filmkatalogus treft u van alle films beschrijvingen aan. Hierin vindt u ook de films over leefmilieu, stadssanering, buurtstrijd, gezondheidszorg.

Cineclub is te bereiken op werkdagen van 9.15 uur tot 17.15 uur: Tel.: 020-250045/250057.

Cineclub Vrijheidsfilms, Postbus 1626, Amsterdam, postgiro 2692929.

Gezonde belangstelling voor Natura-polis

De Nederlander staat beslist niet afkerig tegenover alternatieve geneeswijzen. Niet alleen bleek dit uit een kortgeleden gehouden enquête, ook de belangstelling voor de alternatieve ziektekostenverzekering is bevredigend te noemen.

Natura verzekeringen, nu een onderdeel van het schadeverzekeringsbedrijf Intermed te Noordwijk, kreeg enkele duizenden reacties op berichten in de media waarin de oprichting van 'het alternatief ziekenfonds' werd aangekondigd.

Zoals wij reeds in DKA 31 schreven, is deze nieuwe maatschappij ontstaan uit een initiatief van enkele mensen, die er geen genoeg mee wilden nemen dat het onmogelijk was zich tegen de kosten van het raadplegen van alternatieve genezers te verzekeren. Aangezien men echter voor het opzetten van een eigen maatschappij over een enorm reservekapitaal moet kunnen beschikken, heeft men nu gekozen voor samenwerking met een bestaand bedrijf. Tussen de vereniging Natura en Intermed is een kontrakt gesloten waarin is vastgelegd dat Intermed de verzekering beheert. De vereniging neemt de voorlichting voor haar rekening en heeft ook een doorslaggevende stem in

het toelatingsbeleid. Eventuele overwinst komt in de vorm van premieverlaging aan de polishouders ten goede.

In elk geval is het nu mogelijk tegen een redelijk bedrag ook de alternatieve ziektekosten, naast die van huisarts, specialist en ziekenhuisverpleging, vergoed te krijgen.

Vooral voor alleenstaanden en kleine zelfstandigen, die normaal vrijwillig bij een ziekenfonds verzekerd zijn en daarnaast ook gebruik maken van de diensten van akupunkturisten, homeopatisch, antroposofisch of natuurarts, zou deze verzekering voordeliger kunnen zijn.

Er is een duidelijk verschil met de puur commercieel werkende bedrijven die nu ook steeds meer aan de weg timmeren: deze stellen duidelijk als voorwaarde dat de 'officiële' arts behandeling door een natuurgenezer voorschrijft.

Natura (de vereniging althans) wil op de eerste plaats een gezonder en natuurlijker gedrag bij de Nederlandse bevolking bevorderen. Pas wanneer het niet op eigen kracht lukt gezond te blijven, met gezond voedsel en zelf-hulp, dan pas komt de natuurgeneeswijze aan de beurt. En als dat niet helpt: naar de dokter of een specialist.

Meer informatie: Natura verzekeringen, postbus 128, 2200 AC Noordwijk.

Alle ruimte voor alternatieve leefwijze in Amerika

Na vier jaar werken in een ziekenhuislab besloot Frans Mooren de witte jas voor een poosje aan de kapstok te hangen. In plaats daarvan onderzocht hij hoe het met het kleurige, alternatieve leven in de States is gesteld. Zijn twee maanden durende trektocht langs farms en homesteads leverde onderstaand boeiend verhaal op.

Met een soort gele gids voor werk- en woongemeenschappen in zijn bagage, vloog Frans Mooren september '79 naar New York. Vandaar per vliegtuig naar Harrisburg (welbekend van de bijna-ramp met de kernreaktor Three Mile Island). De Greyhound-bus bracht Frans vervolgens naar York, dertig kilometer verder. Hier werd hij afgehaald door Dorothy, één van de mensen die hij via het blad *Mother Earth News* leerde kennen.

Deep Run Farm

In een heuvelachtige omgeving ligt de 36 acres (een acre is $\pm 4000 \text{ m}^2$) grote *Deep Run Farm*. Genoemd naar het heldere beekje *Deep Run*, dat het gebied van de boerderij doorsnijdt. Van de groep die er in 1978 leefde, bestaande uit twaalf volwassenen en zeven kinderen, waren er nog maar vier over. De anderen hadden zich verspreid over andere woon/werk-gemeenschappen of hadden intussen zelf gemeenschappen opgericht.

Niet zo heel vreemd, deze nogal rigoureuze wijziging in de groepssamenstelling. In alle door mij bezochte gemeenschappen bleek het beeld zich te hebben gewijzigd.

Deep Run Farm is één van vele *Schools of Living* (levensscholen, te vergelijken met een volkshogeschool).

De *School of Living* werd in 1936 door Ralph Borsodi opgericht. Al jaren vóór de grote crisis waarschuwde hij voor een ernstige economische terugval. Hij gaf aan dat het centraliseren van de produktie economisch niet zo doelmatig is. Met als voorbeeld de produktie en distributie van voedsel en kleding. De relatief lage kostprijs stijgt volgens Borsodi na de produktie snel omdat de produkten weer naar de gebruikers vervoerd moeten worden. Hij pleit dan ook voor decentralisatie. In zijn boek *This ugly civilisation*, geschreven in 1929, waarschuwt hij voor de komende economische ramp. Het boek werd toen al gezien als zeer belangrijk. Daarom bewerkte de schrijver het snel tot een meer populaire vorm: *Flight from the City*.

De grote kans

De grote kans kreeg Borsodi toen hij ten tijde van de crisis door de gemeenteraad van Dayton (Ohio) werd uitgenodigd zijn ideologie uit te werken in een projekt

• Uit *Green Revolution*, de 'stem' van de *School of Living*, de organisatie die in 1934 door Ralph Borsodi werd opgericht.

• Frans Mooren

voor enkele gezinnen die er financieel beroerd aan toe waren. Borsodi stelde voor kleine leefgemeenschappen te vormen die tot op zekere hoogte zelfvoorzienend zouden moeten zijn. De eerste *Homesteads*, gedeeltelijk door de staat gefinancierd, aanschouwden toen het levenslicht.

Het projekt werd een groot succes. Ralph Borsodi besloot met een aantal medewerk.st.ers (Mildred J. Loomis bijvoorbeeld) te gaan werken aan de verspreiding van de gedachten door middel van een school. Zaken als decentralisatie, kleinschaligheid en het opzetten van werk/leefgemeenschappen krijgen op deze school veel aandacht.

Op Deep Run Farm wordt het tijdschrift van de *School of Living*, *Green Revolution*, samengesteld. Mildred J. Loomis is, ondanks haar hoge leeftijd (84), nog erg actief. Ze heeft onder andere *Go ahead and Live* geschreven, waarin de problemen staan beschreven van een jong echtpaar, dat besluit om van het stadsleven over te stappen naar een bewustere leefwijze. Samen met Arnold Greenberg en George Shumway richtte ze de *School of Homesteading* op. Homestead kun je vertalen als hofstee, wat wel aardig de bedoeling weergeeft.

Vele ambachten

The Deep Run School of Homesteading and Organic farming, heeft een één jaar durend programma en probeert tijdens die periode de studenten in aanraking te brengen met een uitgebreide hoeveelheid ambachten en werkzaamheden, die belangrijk zijn of kunnen worden bij het opzetten van een werk/leefgemeenschap. Arnold Greenberg heeft ruime onderwijs-ervaring: zo'n 10 jaar geleden richtte hij in Philadelphia een alternatieve kunstakademie op die nog steeds goed draait.

Dit is een greep uit het programma van de Deep Run School.

- Biologische landbouw en gebruik van kassen.
- Kleine veestapel opzetten en verzorgen, zoals geiten (melk), schapen (wol en melk en kaas), bijen (honing) enzovoort.
- Voedsel opslaan in kelders; inmaken; drogen.
- Waterkultuur; het maken van een visvijver als voedselvoorziening. Hiermee zijn door het *New Alchemy Institute* al flinke vorderingen gemaakt en wel op basis van methoden gebruikt in China.
- Bouwen en onderhouden van leef- en werkruimten, waarbij doelmatigheid voorop staat. Ook andere woonwijken worden gebruikt, zoals de Indiaanse.
- Samenstellen en onderhouden van een

klein machinepark, zoals traktor, kleine vrachtauto, pompen en kleine, weinig energiegebruikende apparaten.

- Zachte technieken, waterbevoorradingssystemen, zonne- en windenergie, afvalhergebruik en dergelijke.
 - Bosbeheer, verantwoord kappen en opslaan, boomplanten, weg- en bruggenbouw.
 - Ambachten, zoals keramiek (mokken en schalen), waarbij begonnen wordt met klei zoeken.
 - Maken van kleding, waarbij begonnen wordt bij het schaapscheren.
- Het is nogal een uitgebreide lijst, zodat ik me afvroeg of dit allemaal in één jaar te leren zou zijn. Inderdaad, dat is vrijwel niet mogelijk, maar op deze manier kun je wel je eigen aanleg en talenten verder ontwikkelen.

De capaciteit van de school is voorlopig beperkt tot 50 leerlingen, maar er is ruimte voor uitbreiding. Als daar tenminste geld voor komt: de school moest het tot nu nog hebben van sponsors en schoolgeld. Wat het laatste betreft: een alternatief schooljaar kost circa f 7000,-.

Geiten melken

Tijdens mijn verblijf waren er 11 studenten. Ik hield me bezig met maïsplukken, funderingen leggen voor een nieuw woonhuis annex broeikas, ramen en kozijnen repareren en inzetten, geiten melken, kaas en yoghurt maken, bijenkorven onderhouden en nog vele andere dingen. Bezoekers betalen \$ 1.50 per dag voor voedsel, dat is dus f 3,00, wat ik niet zo bezwaarlijk vond.

Ondanks de moeilijke start en het geringe aantal deelnemers dit jaar, ben ik er van overtuigd dat er binnen een paar jaar wel meer Schools of Homesteading te vinden zullen zijn in de USA. Het toeval (nou ja) wilde dat er net in die periode een grote *Anti Nuke Rally* (anti-kerncentrale demonstratie) in New York City was. Vanaf York was het zo'n 5 uur rijden, maar dat was de manifestatie wel waard. Vooral de grote bijeen-

- **Ithaca. Frans verbleef enige tijd op de Hilarian Community, een spirituele woon- en werkgemeenschap. Ithaca is het centrum geworden voor meerdere gemeenschappen, bedrijfjes en koöperaties.**

SPLIT WOOD NOT ATOMS

komt bij het *World Trade Center* waar zich toch zeker 200.000 mensen hadden verzameld. (Als je kijkt naar het inwoner-aantal van alleen New York City dan hadden het er zeker een half miljoen moeten zijn.) Voor mij een hele boeiende ervaring. Ook politiek gezien erg belangrijk, omdat nu getracht wordt bij de komende verkiezingen, alle linkse en anti-kernenergie groepen te bundelen en met een 'groene' lijst aan de verkiezingen deel te nemen.

Centrum van zelfvertrouwen

De volgende stop was in Ithaca in de staat New York. Ithaca ligt in het Fingerlake-distrikt, een van de mooiste gebieden in de USA, net onder Lake Ontario. Het is een centrum geworden van allerlei woon- en werkgemeenschappen, kleinschalige bedrijfjes (voornamelijk winkeltjes) en een goedlopende voedsel-koöperatie.

Als knooppunt funktioneert het *Self Reliance Center* (letterlijk vertaald Het Centrum van Zelfvertrouwen).

De activiteiten variëren van het tot elkaar brengen van alternatieve bewegingen en 'konventionelen', het organiseren van hergebruikprogramma's, energievoorziening, bestelplaats voor de voedsel-koöperatie, tot het organiseren van allerlei acties tegen het aanleggen van snelwegen en het invoeren van kernenergie. Iedereen die lid wordt, verplicht zich tot actief meewerken, minimaal 6 tot 8 uur per maand. Klusjes als helpen met de administratie bijvoorbeeld. Een prima experiment is het integreren van bejaarden in woongroepen in het Longhouse Project. Er is nauwelijks sprake van een generatiekloof, ook omdat men zich niet al te sterk afzet tegen de gevestigde orde.

Spirituele gemeenschap

Zelf verbleef ik op de Hilarian Community, een spirituele werk- en woonge-

meenschap. Sinds 1977 wonen er 3 volwassenen en 2 kinderen in een opgeknapt farm, op een van de hoogste heuvels in de omgeving. Ze hebben de beschikking over 570 acres. Zowel landbouwgrond als grond voor de bouw van woningen. Ondanks de enorme lap grond en het (nog) geringe aantal leden, maakt de Hilarian Community geen reclame om mensen aan te trekken, want – zo zegt men – de juiste mensen komen vanzelf. Gezien de afgelegen situatie lijkt het me niet gemakkelijk mensen te krijgen en het terrein te vullen met homesteads, maar wie weet.

De leefgemeenschap heeft drie doelstellingen, een spirituele, een ekologische en een sociale. De belangrijkste vinden ze de spirituele. Hierover zeggen ze het volgende.

Onze filosofie, als een Centrum van Licht, en als onderdeel van de Nieuwe Groep van Wereld-Dienaren, is het voortbrengen en omsluiten van alle wereldreligies. We zien dat de vele Allen komen van de Ene, en dat leven in al zijn aspecten een weerspiegeling is van de Bron van al het leven. Als een individu de kans heeft om te leven, om te oefenen en zijn relatie met de Bron begrijpt, dan moet zijn spirituele ontwikkeling wel volgen.

Het tweede doel is proberen te leren hoe moderne techniek en natuurkrachten samengebracht kunnen worden, om zo in zijn beste vorm alle levensvormen te kunnen dienen. De mensheid heeft veel van de natuur genomen zonder te beseffen welk gevoelig evenwicht erdoor verstoord werd. Nu we onze fouten hebben gezien, moeten we alles op alles zetten om de natuur te helpen weer in balans te komen. Een komplette ommekeer naar de wereld van onze voorvaders is niet het antwoord. Onze wereld is zo anders als die van hun. Technologie is niet door en door slecht, maar we moeten bij het gebruik ons bewust zijn van mogelijke, verstrekende consequenties. Hier op de heuvel willen we werken met natuurlijke hulpbronnen, hopen een voorbeeld te geven van een uitvoerbaar, uitgebalanceerd programma, dat door anderen overgenomen kan worden.

De derde doelstelling is het bieden van een ervaring aan hen die geïnteresseerd zijn in het leven in een leefgemeenschap. We hebben een werkbezoekersplan waarbij een persoon alle fasen van onze leefstijl kan ervaren. Of je nu alleen uit nieuwsgierigheid komt of een nieuwe levensstijl wilt aanleren, het verblijf op een vooral spiritueel georiënteerde leefgemeenschap kan een enorm waardevolle ervaring zijn.

's Morgens wordt er gemediteerd. Na de meditatie volgt de werkbepreking en dan worden ook de projecten verdeeld. Een bezoeker moet 35 uur per week werken of \$ 70 per week betalen. Een combinatie van deze twee is uiteraard ook mogelijk.

Winterklaar maken

Mijn werkzaamheden bestonden voornamelijk uit het winterklaar maken van de groentetuin en het onderhoud van de gebouwen. Tevens werden de paarden gewend aan het dragen van trektuig, zodat ze het volgend jaar op het land gebruikt konden worden.

Tijdens het verblijf in Ithaca werd ik uitgenodigd door de groep *Eco(logy)-Justice Task Force*, die een conferentie had belegd met mensen uit de wijde omtrek die actief waren in of belangstelling hadden voor een ekologische en sociale, coöperatieve levensstijl.

Iedere aanwezige werd gevraagd een klein betoog te houden over zijn of haar werk, waarna er over verdere mogelijkheden van samenwerking werd gepraat. Mij werd gevraagd wat over Nederland te vertellen. Er was veel belangstelling voor de tijdschriften die ik meegenomen had.

Walden Two

Na Ithaca ging ik naar Canada. Boven Lake Ontario ligt een stadje, Enterprise. Vlak daarbij ligt de *Dandelion Community*; negen leden en een terreinoppervlak van 50 acres.

Deze gemeenschap vormt met vijf andere *The Federation of Egalitarian Communities*.

Deze leefgemeenschappen worden veelal geïnspireerd door het utopische werk van gedragspsycholoog B. F. Skinner (van *Walden Two*). De grootte varieert van kleine homesteadgroepen tot dorpsachtige gemeenschappen, te vergelijken met de Israëlische kibbutz. De doelstellingen van de federatie zijn de volgende.

- Gemeenschappelijk bezit van land, werk en inkomsten.
- Iedere gemeenschap is verantwoordelijk voor de behoeften van de leden, het verzamelen en verspreiden van de producten.
- Geweldloosheid.
- Een vorm van bestuur, waar ieder lid een directe stem in heeft, en ook het recht heeft van het verwerpen en aanvechten van besluiten.
- Volkomen gelijkheid voor iedereen, ongeacht ras, kleur, leeftijd, geloof en sexe.
- Het gebruiken en in stand houden van natuurbronnen, zodat ook de volgende generaties er gebruik van kunnen maken,

Mensen, die in principe belangstelling hebben voor een één- of tweejarige opleiding à la Deep Run School, maar dan hier in Europa, bijvoorbeeld in Wales of in Nederland, kunnen dit opgeven bij John Savage Onstwedder, Kursuskollektief DKA, Postbus 151, 5280 AD Boxtel, 04116-76901.

voor een ecologisch gezonde produktie en konsumptie.

Hergebruik konservenblikken

Bron van inkomsten voor *Dandelion* is het maken en verkopen van gebruikte konservenblikken, die na bewerkt te zijn met een snijbrander, verkocht worden als lamp, bloemenhanger enzovoort en zelfgeveven hangmatten. Dat dit zeer rendabel is blijkt wel uit de opbrengst: zo'n f 70.000,- per jaar. Het geld wordt onder andere gebruikt voor de bouw van nieuwe woonruimte ten behoeve van nieuwe leden en bezoekers.

De mensen van *Dandelion* zijn erg actief met het naar buiten brengen van de gedachten. Er is veel contact met de mensen van het dorp. Ook worden veel demonstraties gegeven en beurzen bezocht. De werkindeling gaat met *laboursheets*; werkbrieven, die elke week opnieuw gemaakt worden en waarop aangegeven staat wat er die week van je verwacht wordt. Waarbij natuurlijk wel rekening wordt gehouden met eigen wensen en specialisaties. Als bezoeker wordt je geacht 40 uur per week te werken, wat door de vele projecten ruimschoots gehaald wordt.

Positief gedrag

Er wordt tevens gewerkt aan een *positive behaviour*. Dit betekent, dat alles zoveel mogelijk van de positieve kant bekeken

- De 'farm' van de *Hilarian Community*. Ligt op een heuvel temidden van 570 acres grond. Genoeg ruimte voor uitbreiding dus.

moet worden. 's Avonds na het eten kon iedereen zijn positieve dingen van die dag opsommen. Minder positieve zaken kwamen ook wel aan bod, maar dan werd gelijk gekeken wat er aan gedaan kon worden.

Het begrip gelijkheid voor iedereen wordt benadrukt door het woordje *co*, wat gebruikt wordt in plaats van 'hij' of 'zij'.

Via het regelmatig uitgegeven informatieblad *Pappus* worden omgeving en belangstellenden op de hoogte gehouden van de gebeurtenissen in de leefgemeenschap, wat door de mensen van het dorp als zeer positief ervaren wordt.

Werkpaarden

De laatst bezochte gemeenschap lag wederom in de USA en wel in West Virginia. Tegen de heuvels aan bij Lexington ligt de *North Mountain community*.

Eveneens bij bovengenoemde federatie aangesloten.

In juni echter deden zich daar wat veranderingen voor. Vier leden met twee werkpaarden vertrokken naar elders. De overgebleven vier leden wisten nog niet precies wat de plannen voor de winter waren. Ik ben er ook niet zo lang geweest, maar wat organisatie betreft, is het er vrijwel gelijk aan *Dandelion*.

Er zijn natuurlijk nog veel meer werk- en woongemeenschappen. Veel grotere, zoals *Twin Oaks* met 85 leden of *Los Horcones* in Mexico met 17 volwassenen en 8 kinderen. In *Cottage Grove*, aan de westkust, in de staat Oregon, is men druk bezig een stad te bouwen voor 1200 gezinnen. Er is nog plaats genoeg in de USA en het aantal mensen, dat wegtrekt uit de steden om te gaan *homesteaden*, wordt steeds groter.

Niet dat alles zonder problemen verloopt, dat zeker niet. Er is een brede discussie over onder andere het probleem hoe het afsluiten van de maatschappij en het tegelijkertijd opvoeden van de kinderen te combineren. Niettemin was de reis een hele fijne ervaring, en ik geloof dat, als er een regelmatige informatieuitwisseling op gang komt, dit de beweging in Nederland zeker ten goede zal komen. Voor mensen die meer informatie willen, staan hieronder enkele adressen en titels van boeken.

- *A Guide to cooperative alternatives*, Community Publications Cooperative, New Haven, Connecticut Louisa Virginia (79-51302).
- *Go Ahead and Live*. Door Mildred J. Loomis. (87983-027-095).
- *Deep Run School of Homesteading*, P.O. Box 3233, York, Pennsylvania 17402, USA.
- *Federation of Egalitarian Communities*, Box FB 2 Tecumseh, Missouri 67 65 760, USA.
- *Walden Twee*, Door B. F. Skinner. Meulenhoff ISBN 90.290.03.758.
- Frans Mooren, Piersonstraat 95, Nijmegen.

- In West-Virginia, in de buurt van Lexington, ligt tegen de heuvels de *North Mountain community*. Toen Frans er was waren er net vier leden (met twee werkpaarden) naar elders vertrokken.

Grootje uitschrijven is macht uit handen geven

Allerlei organisaties die zich inzetten voor ontwikkelingssamenwerking vragen ons om geld. Dit geld wordt gebruikt om voedsel te kopen voor mensen die honger lijden, voor onderwijsprojecten, om waterputten te slaan en soms ook om politiek werk te steunen. De angst bestaat bij velen dat dit geld niet goed terecht komt of dat er teveel 'aan de strijkstok' blijft hangen.

Hanneke van Veen meent dat die angst echt niet altijd ongegrond is.

Ik hoorde bijvoorbeeld dat veel van het voedsel dat door Europese organisaties is overgevoerd naar Cambodja voor hongerende kinderen, terecht is gekomen bij de meestal vrij goed gevoede soldaten die vechten tegen de troepen van Pol Pot. Nu is dit op zich niet zo'n ramp. Ik ben er echter vrij zeker van dat veel mensen geen geld overgemaakt zouden hebben als ze dit van te voren hadden geweten. Zelf heb ik ongeveer vier jaar gewerkt bij een organisatie die gelden inzamelt voor ontwikkelingssamenwerking en daardoor heb ik ook achter de schermen kunnen kijken. Tot mijn grote teleurstelling ontdekte ik dat er ook in die kringen gekonkeld wordt, dat er sprake is van vriendjespolitiek, dat er veel dure reises worden gemaakt en dat er functionarissen zijn die een onbehoorlijk hoog salaris opstrijken.

Wim Kan had het tijdens zijn oudejaarsavondkonferentie over de 'ontwikkelingssamenwerking', en u weet dat er in iedere grap een kern van waarheid zit. Nu is dit alles voor mij nooit een reden geweest om me geheel gedesillusioneerd van alles wat met ontwikkelingssamenwerking te maken heeft af te wenden. Ik zal echter niet klakkeloos een grootje uitschrijven. Met het overmaken van geld kunnen we wel even ons geweten sussen, we moeten echter bedenken dat we met die giro een klein stukje macht uit handen geven. Die macht kan verkeerd gebruikt worden.

Om een beetje een houvast te hebben als het gaat om het geven van geld, hieronder een aantal overwegingen die voor mij belangrijk zijn. Misschien kan een ander er ook iets mee doen.

Zielige kindertjes

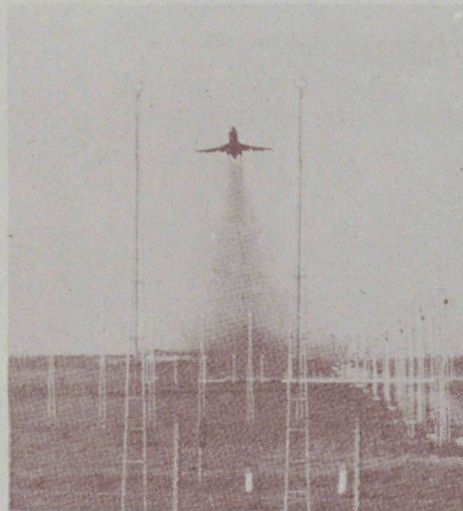
Extra goed let ik op als er gewerkt wordt met foto's en filmbeelden van hongerende, huilende of zieke kinderen. Als het gaat om een uitgebreide documentaire hoeft men voor mij die beelden niet weg te laten. Ze zijn een deel van de werkelijkheid en die moet onder ogen gezien worden. Als echter heel bewust het zielige plaatje gebruikt wordt om geld los te krijgen, door op gevoelens in te werken, dan is dit voor mij een dubieuze zaak. Wat betekent die gift dan voor de gever? Het is dan te vergelijken met de aalmoes voor een bedelend kind, dat even het

hart van de welgestelde voorbijganger weet te raken; liefdadigheid van het zuiverste soort!

De strijkstok

Bij sommige organisaties is het erg ingewikkeld of zelfs onmogelijk om er achter te komen wat er precies met het geld gebeurt. Wat wordt er besteed aan hulp of projecten in Derde wereldlanden, en wat is er nodig voor het kantoor, de administratie en de salarissen? Het beste kun je er gewoon naar vragen. Ook wat bijvoorbeeld de directeur verdient. Als dit niet openbaar gemaakt mag worden, als er géén financiële jaarverslagen uitgebracht worden, dan is dat voor mij een reden argwaan te krijgen en geen geld over te maken.

Er zijn in Nederland ook organisaties die heel eerlijk en duidelijk in hun publikaties vermelden welk percentage nodig is om het apparaat draaiend te houden en welk gedeelte er op gaat aan salarissen. Soms is ook een maximumpercentage van de binnenkomende gelden vastgesteld. Dit laatste is erg goed, ieder moet maar bedenken hoe hoog dat percentage voor hem of haar zou mogen zijn. Voor mij ligt dat op ongeveer 10%. Als het hoger

• Vele dure reises. . .

• Trieste foto's van kinderen worden gebruikt om geld los te krijgen.

is, dan moet er wel een hele goede reden zijn (propagandakosten bijvoorbeeld).

Struktuur van de organisatie

Laten we ook eens kijken hoe de structuur is van de organisatie, die we willen steunen. Bestaat het bestuur uitsluitend uit notabelen, dokter, burgemeester of notaris? Wordt er geschermd met dure namen? Dit kan een aanwijzing zijn dat het om een stichtingsbestuur gaat dat zichzelf aanvult (dit noemt men koöptatie). Er is dan weinig controle mogelijk op de gang van zaken. Het enige dat je kunt doen, als je het oneens bent met de gang van zaken, is stoppen met geld geven.

Projecten kiezen

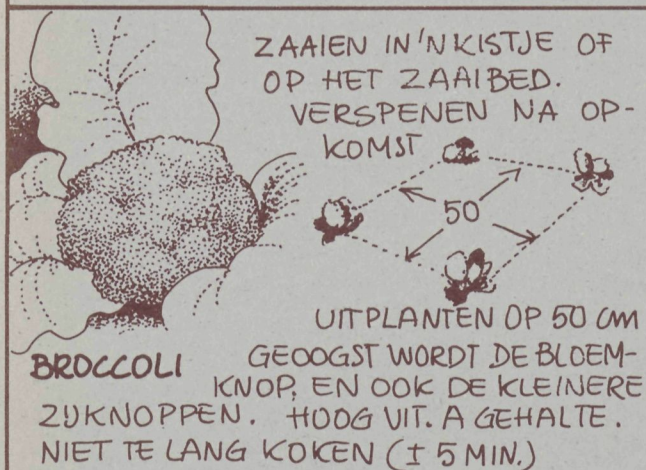
Bij het maken van een keus is het voor mij belangrijk om te weten om wat voor soort hulp het gaat. Mijn voorkeur gaat uit naar hulp waarvan ik de verwachting heb dat de mensen die geholpen worden er op langere termijn iets aan hebben. Voedselhulp verandert nauwelijks iets aan de situatie waarin de mensen verkeren. In sommige situaties zal het de enige mogelijkheid zijn om nog iets te doen, bijvoorbeeld bij natuurrampen. Voedselhulp geven in een situatie van oorlog en onderdrukking kan ook averechts werken. Een katholiek priester uit Zuid-Vietnam heeft ooit dringend gevraagd te stoppen met voedseluitreiking (in dit geval door de Amerikaanse regering) omdat het de mensen in een afhankelijke positie hield en ze apathisch maakte. Beter was het dat de mensen hun recht op werk en verdienen bij de regering opeisten. (Thieu op dat moment). Een voorbeeld van hulp die een meer blijvende waarde heeft is het steunen van bepaalde kleine gemeenschapsprojecten, liefst in een land waar het regime 'goed' is. Dit kan door middel van geld geven of lenen. In een dorp waar mensen hun geld verdienen met het draaien en bakken van aardewerk, heeft men bijvoorbeeld dringend behoefte aan een oven. Geld om een gemeenschappelijke oven aan te schaffen is door die mensen zelf niet op te brengen. Indien ze het geld kunnen lenen, dan kunnen ze later van de grotere verdienen zelf het geleende bedrag terugbetalen.

Bij het project van de Wereldwinkel in Geldrop (zie DKA 32) gebeurde iets dergelijks.

Ook kan men geld geven voor een alfabetisatieprogramma, voor voorlichtingsactiviteiten, voor een gemeenschapshuis. Maar je kunt het ook dichter bij huis zoeken. Dan kan men in ieder geval gemakkelijker in de gaten houden of er goed met het geld wordt omgesprongen. En vooral in onze samenleving zullen initiatieven tot verandering gesteund moeten worden om de onrechtvaardige verschillen de wereld uit te helpen.

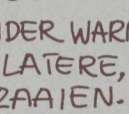
DKA tuinadvies

MINDER BEKENDE GEWASSEN

[illegible]

CHINESE KOOL

VROEGE TEELT: ONDER WARM
GLAS OPKWEKEN. LATERE,
TER PLAATSE INZAAIEN.
RIJEN OP 50 CM.
DUNNEN OP
30 à 40 CM.
ER ZIJN KORTE
(JAPANESE
RASSEN)
EN LANGE
TYPEN
(GRANAAT).

ZWARTE EN
WITTE VARIËTEITEN
KOMEN VOOR.
DE VORM VER-
T VAN ROND TOT
WERPIG.
MAAK IS ALS VAN
S, MAAR MINDER
RP. TER PLAATSE
EN. RIJEN OP
50 CM.
VEN OP 20 CM.

KNOLVENKEL

ZAAIEN OP ZAAIBED
OF TER PLAATSE OP
40 CM. DUNNEN OP
20 CM. NIET TE
VROEG ZAAIEN
ANDERS GAAT HET
GEWAS SCHIETEN.
DE SMAAK LIJKT
OP ANJUS.

BEREIDING
RAUW IN SALADE
KOKEN OF STOVEN
BAKKEN

A detailed black and white line drawing of a fennel bulb, showing the textured surface of the bulb and the feathery fronds at the top. The drawing is positioned to the right of the text, partially overlapping the 'BEREIDING' section.

JSSLA

ZAAIEN OP
'N ZAAIBED,
TER PLAATSE OF IN 'N
ZAAIPOTJE.
2 ZAADJES PER
POTJE, NA OP-
KOMST HETSLECHTSTE
PLANTJE WEGHALEN.

UITPLANTEN OP
40 X 40 CM
DOGSTEN ALS DE KROP
GOED GESLOTEN EN
VAST IS

KOOLRABI

VANAF HALF APRIL TER
PLAATSE ZAAIEN. OPIKWEK
OP ZAAIBED EN UIT-
PLANTEN OP 25X25 CM
KAN DOEK.

ER BESTAAN RASSEN
MET WITTE OF
BLAUWE KNOLLEN.

DE KNOLLEN KUN
JE OOGSTEN BIJ
EEN DOORSNEDE
VAN 7-8 CM.

LATER WORDEN ZE
HOUTIG.

COURGETTE

OPKWEKEN ONDER GLAS
UITPLANTEN NA DE LAATSTE
NACHTVORST ($\pm 1/2$ MEI)
DE LANG-
WERPIGE
OPKOMKOMMER
LIJKENDE
VRUCHTEN
OOGSTEN IN EEN
JONG STADIUM,
BESTE LENGTE:
20-25 cm

De gereedschapskist ligt al aardig door elkaar

Samen één huis, maar goed geregeld

Woongroep Sam Sam te Rotterdam. Twee stellen kopen samen een ruim huis met tuin. Hebben samen een abonnement op de krant. Delen de wasmachine, het gereedschap en de keuken. Om een paar dingen te noemen. Maar voor het zo ver was werd er nogal wat afgepraat tussen Bram, Jeannette, Geurt en Marian. Want ze wilden het allemaal wel goed regelen.

'Heb je dan nog geen ruzie?' Meestal het eerste wat mensen denken én zeggen als ze informeren naar het woon/koop-experiment van de Rotterdammers. Waarschijnlijk is dit schrikbeeld ook de reden waarom niet méér mensen besluiten gezamenlijk een huis te kopen. Wat gebeurt er als je het niet meer met elkaar kunt vinden? En hoe kom je dan in vredesnaam zonder slaande ruzie van elkaar af?

Nu zal bijna iedereen, die zijn goeie geld in een dergelijk project stopt, enige zekerheid willen hebben.

Afgezien van ruzie, hoe vang je het uitvallen van één of meer deelnemers op? Moet dan het huis verkocht worden of komt er een tussenoplossing?

Rond de tafel

De woongroep Sam Sam ging (vóór de aankoop van het huis) rond de tafel zitten om een en ander goed én dus notarieel vast te kunnen leggen. Het werd een onderhandse overeenkomst. Geen maatschap. Dat zou bij vertrek van één of meerdere deelnemers te ingewikkeld zijn. Ofschoon hypotheekbanken nú – door de inzakkende huizenmarkt – wat toeschietelijker zijn geworden als het om verstrek-

• Dit karakteristiek huis wordt door de woongroep Sam-Sam bewoond.

ken van hypotheeken aan anderen dan het traditioneel gezin gaat, deed de man van de Rijkspostspaarbank wat lacherig toen hem werd gevraagd wat voor mogelijkheden er waren om met z'n vieren een huis te kopen. Uiteindelijk lukte het toch, zonder al teveel problemen, elders een hypotheek te krijgen.

Bram, Geurt, Jeanette en Marian wonen nu vanaf juli '79 samen. In een gezellig huis met tuin, heeft elk stel twee kamers ter beschikking. Regelmatig is er een kleine huisvergadering; één à twee keer per week wordt samen gekookt en gegeten en dan komen ook gemeenschappelijke zaken aan bod. Zoals de riolering die vernieuwd moet worden. Of de aanleg van een trap naar de tuin om de ene helft in staat te stellen, de tuin te bereiken zonder de privé-ruimte van de anderen te doorkruisen. Over dit soort zaken moet je met elkaar kunnen praten. Daarom is het raadzaam dat mensen die samen iets willen kopen elkaar een beetje kennen. En een beetje op dezelfde golf-lengte zitten.

Samen energie sparen

Bram en Geurt kenden elkaar al uit hun studietijd. In kontakten daarna kwam het met z'n vieren wonen regelmatig ter sprake. Toen drie van de vier in de regio Rotterdam werkten, kon met het zoeken worden begonnen. En met zijn vieren, alle vier de deelnemers werken, heb je een wat ruimere keuze op de huizenmarkt. Daarnaast speelden energie-aspekten een rol: veel dingen samen doen scheelt energie. Er is één kranteabonnement; er is een leesplank in de hal voor het uitwisselen van tijdschriften. Boeken worden ook al niet meer dubbel gekocht. En aan de inhoud van de gereedschapskist is duidelijk te zien dat de zaakjes al aardig door elkaar beginnen te lopen.

Groeiproces

Geurt: 'Zoiets moet wel groeien. Als je bijvoorbeeld als vrouw gesteld bent op een eigen keuken, overigens een van de meest gehoorde bezwaren tegen het samen kopen, dan moet je hier niet aan beginnen. Je moet wat dingen afspreken. Af en toe een zaterdag samen klussen. Maar sommige dingen gaan ook vanzelf. Niemand vraagt zich bijvoorbeeld nog af wie aan de beurt is om honing te kopen. Het staat er gewoon'.

Hieronder een lijstje met punten die je het beste van tevoren kunt regelen. Bram, Geurt, Jeanette en Marian deden het zo:

Duur van de regeling

Deze is voor onbepaalde tijd aangegaan vanaf het moment van de aankoop van het huis. We hebben een regeling in het kontrakt vastgelegd voor de gang van zaken ingeval iemand de overeenkomst wil beëindigen. Eveneens is vastgelegd dat indien één persoon uittreedt de bepalingen voor de drie overblijvers of voor een eventuele nieuwe bewoner van kracht blijven.

Gemeenschappelijk vermogen

Dit is nauwkeurig omschreven als zijnde het woonhuis en het verder aanbehoren, alle voor gemeenschappelijke rekening gekochte goederen, de gemeenschappelijke exploitatierekening en een hypothe-caire schuld.

Deelgerechtigheid

Aangezien de deelnemers een verschillend deel van de hypothecaire lening op zich hebben genomen, terwijl elk toch voor 1/4 deel gerechtigd is in het onroerend goed en de gezamenlijke inboedel, is nauwkeurig aangegeven voor welk deel ieder schuldig is.

• De achterzijde van het gemeenschappelijk gekocht huis; een trap is speciaal aangebracht om vanaf de boven-etage rechtstreeks de tuin in te kunnen.

Gebruiksrecht

Hierbij is vastgelegd dat het huis bewoond mag worden door de deelnemers en hun eventuele kinderen. Wat de eigen ruimte betreft heeft men de rechten en plichten als een goede huurder. De gemeenschappelijke ruimten kunnen in goed overleg door alle deelnemers worden gebruikt.

Exploitatiekosten

De exploitatiekosten omvatten alle kosten van onderhoud en reparaties, de verzekering van het onroerend goed, belastingen zoals onroerendgoed-belasting, rioolrecht, de kosten van waterleiding, elektriciteit en gas, de telefoonkosten, de verwarmingskosten en tenslotte de kosten van aanleg en onderhoud van de tuin.

Beheer

We zijn verplicht een administratie te voeren met betrekking tot de bestanddelen van het vermogen. Voor reparaties enz., waarvan de kosten hoger zijn dan f 100,- is de toestemming van allen vereist.

Einde deelnemerschap

Er is een procedure vastgelegd voor het beëindigen van het deelnemerschap.

Twee mogelijkheden doen zich voor:

- één of meerdere personen willen overgaan tot verkoop of overdracht van hun deel;
- overlijden.

Vrij uitvoerig hebben we vastgelegd hoe een en ander moet worden afgewikkeld en wat de rechten zijn van de overblijvende deelnemers.

Jeanette, Marianne, Bram en Geurt zijn graag bereid meer inlichtingen te verschaffen aan hen die bovenstaande nog te summier vinden. Zij kunnen contact opnemen met: Woongroep Sam Sam, Voor- schoterlaan 119, 3062 KL Rotterdam, tel. 010-330031.

Herkenbaarheid winkels wordt noodzaak

Nu een groeiend aantal mensen de buik meer dan vol heeft van de hapklare brokken die de voedingsindustrie op tafel zet, nu ook grootgrutter Albert Heyn een hoekje voor 'Reform' heeft ingeruimd, kan het voor de meer dan honderdvijftig biologische winkels in Nederland van levensbelang zijn zich duidelijk te onderscheiden van de slimme jongens die wel brood zien in 'gezondheid'. Het oppoetsen van het uithangbord is wel het minste wat de ware kruidenier kan doen om de nietsvermoedende konsument die 'anders' wil gaan eten echt verder te helpen. Frans Timmer, zelf winkelier op Texel, schetst de huidige situatie en kijkt in de toekomst.

Een van de redenen waarom de klant zich meer thuis voelt in de ene winkel dan in de andere kan de structuur zijn waaruit men werkt. Langzamerhand groeit het bewustzijn dat, wil de konsument gesteund en gesterkt worden in zijn ideeën, een bepaalde openheid bij de winkelier onontbeerlijk is.

De ontwikkeling op het ogenblik is, dat stromingen als de ekologische en de biologisch-dynamische beweging intensief bezig zijn zo open mogelijk over te komen. Dit met als doel de keten producent-verdeelcentrum-winkel-konsument zo sterk mogelijk te maken. Er moet een stabiele en overzichtelijke basis ontstaan, die niet door de gangbare handel omver is te krijgen. De gangbare handel heeft als hoofddoel het maken van winst. Dit verschilt zoveel van onze gedachten, dat van concurrentie onderling geen sprake mag zijn.

De structuur van waaruit men werkt legt ook de basis voor de betrokkenheid van de konsument met de winkel. De praktijk leert, dat deze alleen mee wil of kan

denken als hij/zij het gevoel krijgt, dat dit op prijs wordt gesteld. Dat voor een langdurig functioneren deze betrokkenheid nodig is, zal duidelijk zijn. Het is dus ieders belang dat een klant zich op zijn gemak voelt.

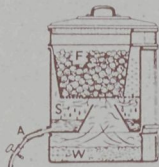
De drie stromingen

Er is een verscheidenheid aan filosofieën waaruit men werkt. Grofweg zijn de alternatieve winkels onder te verdelen in drie richtingen: de ekologische, de makrobiotische- en de antroposofische. Daarnaast zijn er ook winkels die zich niet bepaald met een van deze drie stromingen verbonden voelen.

Ondanks de verscheidenheid is er toch een gezamenlijk doel: een gezonde aarde en een gezond mens. Het lijkt moeilijk om samen met mensen, die een andere ideologie aanhangen, toch voor één zaak te knokken. Veel water in de wijn hoeft

- Herkenbaarheid, daar gaat het om bij de biologische winkels; niet alleen de buitenkant maar ook het assortiment.

Selfbrouwhuys

Maak uw eigen kruidendranken en -wijnen of brouw nog veel meer van de komende kersen, bessen- en bloemen-oogst. Wij leveren alle benodigdheden zoals wijngisten, watersloten, kurkapparaten en de Weck-sapextractor.

Vraag gratis informatie bij: **Selfbrouwhuys, Postbus 119, Lochem.**

Tel. 05730-2048 of 5750-11483.

niet. Wezenskenmerk is dat in elke benadering mens en gezonde aarde voorop staan. Daar gaat het tenslotte om! Tegelijk met de winkels werden ook bij de verdeelcentra de verschillende achtergronden beter zichtbaar. De biodynamische (b.d.) en ekologische verdeelcentra zochten samenwerking met hun geestverwanten. Zo ontstond de kring van ekologische verdelers en die van de b.d.-verdeelcentra. Wat betreft de makrobiotiek ligt dit anders. Daar heeft Manna het nog steeds voor het zeggen. Het bovenstaande houdt in, dat een winkel met een ekologische filosofie zich het meest aangetrokken zal voelen tot een verdeelcentrum dat dezelfde basisprincipes hanteert. Deze verbondenheid bepaalt ook voor een belangrijk gedeelte het assortiment.

Assortiment en verpakking

Aan het assortiment (her)kent men (vaak) de winkel. Winkelend buiten uw woonplaats ging u misschien op de artikelen en de prijs letten. Opvallend is vaak dat de droge b.d.-produkten, dus niet de groenten, meestal iets duurder zijn dan ekologische produkten. Voor een deel heeft dit te maken met de teeltwijze. Het gebruik van preparaten, de intensiviteit van vruchtwisseling en grondgebruik van de b.d.-methode; het kan allemaal verschillen met die van de biologisch-organische methode. De laatste wordt zoals bekend binnen de ekologische beweging het meest gebruikt. We zien, dat een winkel die zich verbonden voelt met een bepaald verdeelcentrum, daar ook de meeste produkten van betreft. Er zijn nog andere redenen om produkten bij één verdeelcentrum te bestellen: de kwaliteit en de prijs van de produkten, maar ook de betalingsvoorwaarden en niet te vergeten de verpakking zijn belangrijk bij het bepalen van de keuze.

Nog steeds komt het voor dat produkten in plastic verpakking geleverd worden. Dat dit onbegrijpelijk is voor mensen, die principieel om proberen te gaan met de gezondheid van aarde en mens, hoeft nauwelijks gezegd te worden. Door geen produkten in plastic verpakking te verkopen zul je de mensheid niet van de ondergang redden. Toch draagt het bij tot een betere bewustwording op dit gebied. Als we ervan uitgaan dat de konsument ook betrokken wordt bij de samenstelling van het assortiment, kan een winkel het dan maken om 'nee' te verkopen, als er b.d.-vlokken of -rijst gevraagd wordt? Ervan uitgaande dat er alleen biologische vlokken aangeboden worden. Het is toch een oprechte keuze die de principiële b.d.-konsument maakt? Hij zou de mogelijkheid moeten krijgen het gewenste produkt te kopen. Hetzelfde geldt voor ekologische en makrobiotische produkten. De meeste produkten zijn van een goede kwaliteit. En een winkel kan moeilijk van alle artikelen twee of meer soorten in voorraad hebben (ekologisch, b.d. en makrobiotisch). Dit brengt een veel te grote investering met zich mee en bovendien loopt de versheid gevaar. Toch kan meestal wel aan de wens van de klant tegemoet gekomen worden.

Aan bijvoorbeeld de stralende naam

'Zonnatura' zien we dat de reformhandel bij winkeltjes is binnengeslopen. Wel is het zo op dit moment, dat veel winkels langzaam maar zeker deze produkten weer de deur uitwerken. De reformprodukten die nu nog verkocht worden, werden vaak in het assortiment opgenomen om een bepaalde (broodnodige) omzet te behalen. En omdat de verdeelcentra in de beginjaren een nog niet zo ruim assortiment hadden. Die tijd ligt al ver achter ons.

Echte gezicht laten zien

De laatste tijd blijkt de behoefte groter te worden het echte gezicht van een winkel te laten zien. Dat dit ook echt een noodzaak is, blijkt uit het feit, dat sommige biologische winkels minder goed draaien. Klanten komen onregelmatig of helemaal niet meer. Waarom? Een gebrek aan duidelijkheid zou hiervan de oorzaak kunnen zijn. Of de produkten nu uit een biologisch winkeltje of uit een reformzaak komen, dat maakt de klant (nog) niet zoveel uit. Voor de konsument is het meestal allemaal één pot nat. Zou en natuur, weet je wel. De winkelier echter, die zich niet inlaat met de commerciële reformleveranciers en dus produkten verkoopt van echte biologische of b.d.-kwaliteit – indien mogelijk gecontroleerd door de Stichting Alternatief Warenonderzoek of een gelijkwaardige instelling – deze winkelier heeft niet te klagen over belangstelling. Hier wil ik bij opmerken, dat aankleding van de winkel en een hygiënische omgang met de produkten mede bepalend zijn voor het wel of niet goed lopen van de zaak. En de ligging is uiteraard ook belangrijk.

Beweging in de winkel

Ik ben ontzettend blij, dat er verschillende winkels zijn, die naast voeding ook op andere gebieden actief zijn. Die zich bijvoorbeeld bezighouden met energieschool-projecten, Amnesty International of Derde wereld-akties. Er zit beweging in de alternatieve – winkel – wereld. Niet alleen meer om toch zo graag alternatief te willen bezig zijn, maar om vandaag en in de toekomst een steeds krachtiger tegenpool te zijn tegen al die slimme commerciële jongens, die verlekkend inspelen op de gezondheidsangst van een groter wordende groep konsumenten. Mijn vraag aan alle winkeliers is, om te proberen elk initiatief tot een nauwere samenwerking tussen biologische winkels te steunen, ongeacht de makrobiotische, ekologische- of antroposofische achtergronden. We hebben toch allemaal hetzelfde doel: een gezonde aarde – een gezonde mens.

Sinds enkele maanden is er overleg gaande tussen enkele winkeliers in het land, om een kontaktblad voor biologische winkels van de grond te tillen. De mogelijkheid bestaat om dit samen met het blad wat u nu leest – De Kleine Aarde – te doen, eventueel aangevuld door een vlugschrift over specifieke winkelaangelegenheden. Volgens diverse winkels is dit hard nodig. Graag jullie reactie.

Frans Timmer, De Vlier, Waalderstraat 17, Den Burg, Texel.

Regeladvertenties

Tarief: f 1,50 per woord, inclusief BTW. Minimum prijs per plaatsing f 30,-. Opgave voor het herfstnummer vóór 8 augustus, met uw betaling door middel van een giro(betaal)kaart of bankcheque.

Te koop: HOOI van biologische boerderij, plantaardige bemesting. Bezorging mogelijk tot vijf ton. Bel of schrijf 01805-2443, IJs, Achterstraat 7, Lekkervek.

We zitten in vele opzichten goed in Boxtel (met ongeveer 24.000 inwoners), maar we missen hier een antroposofisch, biologisch of homeopatisch ARTS. Een ekologisch RESTAURANT(je) ontbreekt er ook nog aan. Wie wil zich in Boxtel vestigen? Als ik ergens bij kan helpen, doe ik dat graag. Jan Juffermans, Apollopad 25, Boxtel, 04116-76885.

Koken doen we iedere dag. Hierbij kunt u nu gebruik maken van roestvrijstalen PANNEN, waarin het dan ook voor lange tijd warm te houden is, dankzij de dubbele wanden. Het geleidingsvermogen is optimaal: de hitte komt van alle kanten. U heeft ook geen afzuigkap, grill, oven of ander elektrisch apparaat meer nodig. We geven levenslange garantie. Wie meer wil weten over deze economische maar ook zeer gezonde manier van koken kan opbellen naar Louis Kruiswijk, Camaretten 1b Delft, tel. 015-131986.

Te koop AGA FORNUIS ca. f 500,- gas, ombouw tot kolen mogelijk. Hellemal compleet en goed. Inl. 02159-43861, Albertine Agneslaan 17 Naarden.

Midden Frankrijk: bossen-merenheuvelds, PAARDRIJAKANTIE op biologisch bedrijfje! 2 particuliere huizen te huur. Vanaf f 200,- p.w. C.

Mell, 03320-Couleuvre, tel 09-3370661064.

Te koop: verbouwd BOERDERIJTJE met eigen grond, vrij van pacht. Gelegen tussen Drachten en Groningen. Vraagprijs f 165.000,- Brieven onder nr. 33-01 Uitgeverij De Kleine Aarde, t.a.v. T. v. Minderhout.

Te koop: AGA-FORNUIS. Tel. 05219-2205.

Pas beginnende metaalwerkplaats 'De Vuurvlam' zoekt nog allerlei WERK en tevens zoeken wij nog allerlei GE-REEDSCHAPPEN o.a. een aambeeld, draaibank en plaatschaar. Weet u misschien een betere werkplaats in Tilburg? Smederij 'De Vuurvlam' p.a. Vloeiend 25, 5094 CL Lage Mierde.

POTTENBAKKEN in het Franse dorp 'La Borne'. Kamer met kookgelegenheid + atelier te huur, minstens twee weken, weinig comfort, geen openbaar vervoer. Tel. 09-3348540902. Eva, La Brossarderie Neuilly-en-Sancerre, Henrichemont 18250.

Ruim zelfgebouwd WOONHUIS te koop in Zeeuws Vlaanderen, ruim 500 m² grond, wilde plantentuin, composthopen, fruit, muurkas, groentetuin. Vraagprijs f 180.000,- k.k. Tel. 01170-3224.

Jongeman, 32 jaar, zoekt een RUSTIG EN NATUURLIJK PLEKJE in binnen- of buitenland om samen met een groepje mensen iets om te zetten. Interesse natuur, natuurwezens, kweken van groente, kruiden e.d. op geheel biologische manier. Brieven aan Willem Hoebee, Schoolstraat 3, 8822 VP Arum Fr.

Te huur in Zuid-west Ierland. Verbouwde BOERDERIJ, 200 meter van de zee (Kenmare-River). Indeling: woonkamer met open haard, badkamer, keuken, koud/warm stromend water. Bovenverdieping vier slaapkamers. Ingericht voor zes personen. Voor- en naseizoen nog vrij. f 120,- per week. Inl. 04120-33199.

Te koop: Nieuwe HOUTOVEN. Links: waterreservoir met koperen kraan. Midden: vuurkorf met aslade en bak- en braadoven. Rechts: 2 gaspitten. Veel ringen, achter- of bovenaansluiting, op 4 poten. Afm.: 120x80x50 cm. f 1125,-. Bergen N.H., 02208-2973.

Te huur VAKANTIEHUISJE in Zuid Frankrijk, volledig ingericht. Bosrijke omgeving. Vanaf f 200,- per week. Inlichtingen 01659-3157.

GRAANMOLENS: massief eikenhout, kosten f 495,60, inclusief BTW. L. Schoutsen-Meubelmaker, Keern 3, 1671 GK Medemblik.

Beschikbaar in Noord-Friesland: Een zeer rustige, warme en gezellige RUIMTE om met maximaal 12 MENSEN bijeen te komen. De ruimte bestaat uit: werkkamer met keukentje om koffie en thee te zetten, aparte eetruimte, 2 slaapkamers, een voor 5 mensen en een voor 7 mensen, twee badkamers. De volledige verzorging is in handen van de gastvrouw. Voor reservering en prijsopgave: E. de Wijn, Tibsterwei 7, Ee (Fr.), tel. 05194-433.

Knus eenvoudig BOERENHUISJE te huur in zeer rustige natuurlijke omgeving te Berbourg (zuid-Lux.) f 300,- per week exkl. gas en elektra. Tel. 070-468638 (± 18.30 uur) Henk.

Verzorg uw huis goed. Wij leveren natuurzuivere VERF, o.a. grondverf, standverf - lijnolievernis - impregneermiddelen - muurverf, die met plantenverf gekleurd kan worden. 'De Zon', Rijk 10, Ferwerd. Tel. 05197-1681 of 05100-37518.

Te koop: oude houten DORSMA-CHINE met 5 pk motor. Na enig opknapwerk weer prima te gebruiken. Ten Hacken, Grotestraat Heesbeen N.B. Tel. 04162-1335.

Open Boeddhistische studie- en leefgemeenschap in opbouw i.b.v. boerderij in de Ardennen zoekt ervaren verantwoordelijke BIO-LANDBOUWER. Informatie: Roland/Jose, Rue Capouillet 31, Brussel 1060.

Te koop uniek gelegen BOERDERIJ op 45 are grond, 20 km. van Groningen. Fruitbomen en moestuin altijd biologisch bewerkt. Rondom natuurservaat. Tel. 05904-1261, Froombosch. ± f 200.000,-

Wegens vertrek naar het buitenland ter overname aangeboden goed lopend WEEFATELIER annex weefwinkel in het centrum van Leiden. Informatie 070-903785, Jan Vossensteeg 54, 2312 WD Leiden.

Wie heeft of weet WERK voor mij in de alternatieve sector, wat geen zware lichamelijke belasting inhoudt? Ervaringen: biologische winkel, vegetarisch eethuis en vegetarische kookkursussen geven. Koby v.d. Knaap, Veenderweg 14, Bennekom, tel. 08389-9085.

Wij zoeken een full-time vaste MEDEWERKER met kookervaring voor alle voorkomende werkzaamheden. 'De Eenhoorn', restaurant voor vege-

tarische natuurvoeding. Ubbo Emmiusstraat 6, Groningen, tel. 050-181658.

Handgeweven VLOERKLEDEN EN LOPERS van uitsluitend gebruikt materiaal (z.g. voddenkleden) maakt Rob van Eeden, Obrechtstraat 283, 2517 TX Den Haag, 070-458987.

Te koop goed werkend AGA FORNUIS (steenkool) dat dagelijks in gebruik is, met bijhorende boiler, inhoud 80 liter. Dominee T. Hoogslag, Groenman Borgesiuslaan 20, Sneek.

PROPELLERS: voor auto-dynamo's, diam. 180, 200, 220, 240 cm. met profielvariatie en verdraaiing. Rendement: D = 200 bij 9/m/sec 400 W. Inlichtingen 05140-3238 na 5 uur.

Te koop: JACOB SCHAPEN, 1 donkerbonte ooi, 1 ooilam, 1 prachtig getekende ram met 4 horens. Ook wol, zeer zacht en veerkrachtig om te spinnen. De Groot, 05915-1730.

Te koop: Patrijs, Hollandse KRIEL-KIPPEN bij de Biologische tuin De Kleine Aarde, Postbus 151, Bostel, tel. 04116-76903. Vragen naar Alwin Verhoek.

Te koop: verbouwde BOERDERIJ aan zandweg 30 km van Groningen en Leeuwarden, met 8500 m² grond (fruitbomen en weiland) in beschermd weidegebied. H. Vos, 05946-9324.

Natuurvoedingspension en studiecentrum Zonnewende in midden-Drente heeft nog KAMERS vrij, f 35,- p.p.p.d. Ook geschikt voor 't organiseren van werkweken e.d. voor groepen tot 25 p. Op 't terrein is ook te huur een zomerhuisje f 175,- p.w. en een stacaravan f 225,- p.w. We wonen aan de rand van het Drents-Frieswold, een natuurgebied van 4000 ha. Inlichtingen: Netty en Jan Langenkamp, tel. 05927-9017 in Hoogersmilde.

MeMO verzekeringen

De Stichting MeMO gaat ook verzekeringen afsluiten. MeMO wil proberen een verzekeringspakket (ziektekosten, schade en dergelijke) aan te bieden, afgestemd op kleine bedrijfjes in samenwerking met maatschappijen waarvan de doelstellingen verantwoord zijn. Met de verdiensten uit dit werk wil MeMO een deel van het nieuwe sekretariaat laten draaien. Donatiegelden kunnen dan vooral aangewend worden voor de dienstverlening en zo memo-bedrijfjes ten goede komen. Inlichtingen bij André Guit, telefoon 020-268294.

MENSEN en mogelijkheden

Voor donateurs van De Kleine Aarde is plaatsing van (niet commerciële) berichten gratis tot een maximum van 60 woorden.

Voor het herfstnummer moeten de berichten uiterlijk 1 augustus binnen zijn.

Heer, AOW'er, invalide, ziet zijn botanische tuin (omgeving Roosendaal), 10.000 m², verwaarlozen. . .

Wie wil helpen? Evt. overnachten mogelijk; zelfs huisje, voor tijdelijk, ter beschikking. Eigen teelt mogelijk. Inlichtingen: 01654-1941.

Frans de Lange, biologische tuinier op de Kloostertuin, zoekt voor de zomermaanden hulp op de tuin. Liefst iemand met wat ervaring. Adres: Vallaatweg 8a, Noordwolde (Fr.).

Wij zouden ons 'buitenwonen' graag met andere mensen willen delen. Hierbij stellen wij ons voor tot een woongemeenschap (samen invullen) te komen. Als basis zien wij: gelijkgerichtheid, vegetarisme, sobere (maar vooral geen sombere) levensstijl. Door bundeling van krachten is dan een minder afhankelijk leven mogelijk. Reacties aan: Gera en Gert Jolink, Hoofdweg 25, 9698 PB Wedderveer.

Ik zoek een leefgemeenschap, buiten de stad, waar ik in de tuin of op het land kan werken, liefst B.D., of waar ik kan leren met mijn handen te werken. Ben yogaleraar en wil dat erbij blijven doen als het eventjes kan. Huib Simmers, Rietzangerweg 45, Apeldoorn, 055-410967.

Is er onder De Kleine Aarde lezers een **bedrijfskundige** met ervaring in het bedrijfsleven en een grote betrokkenheid bij de doelstellingen van Stichting MeMO (voor Mens- en Milieuvriendelijk Ondernemen), die 1-2 dagdelen per week beschikbaar kan stellen voor werkzaamheden in de Financiële Commissie van Stichting MeMO? De Financiële Commissie assisteert de Stichting in haar financiële taken en behandelt o.a. de kredietaanvragen die bij MeMO binnenkomen. Er zijn mogelijkheden dat deze werkzaamheden kunnen uitgroeien tot een betaalde werkkring. Reacties graag naar: Stichting MeMO, Damrak 37 III te Amsterdam. Tel. 020-268294.

Educational courses on 'self-sufficiency' at John Seymours farm in Wales. Topics include Trees + Hedges Organic gardening and Local Ecology. For further detail write to: Helen Woodley, Fachongle Isaf, Newport, Dyfed, Wales/Groot-Brittannië. Tel. 0239-820469. John Sey-

mour is de auteur van o.a. *The Complete Book of Self-Sufficiency* (Ned. vert. *Leven van het land*). Dit boek is overigens te bestellen bij De Kleine Aarde, uitgeverij door f 26,50 over te maken op giro 52730 inkl. verzendkosten.

John Seymour, auteur van o.a. 'The complete book of Self-Sufficiency' (Ned. vert. *Leven van het Land*), zoekt mensen in Nederland die zijn Centrum voor Zelfvoorziening in Wales, op basis van werk-uitwisseling financieel willen ondersteunen door uitgifte van **'kursuscertificaten'** waarmee zij (afhankelijk van de grootte van het certificaat) een aantal weken bij hem cursussen kunnen volgen op het gebied van zelfvoorziening. Voor meer informatie kunt u zich wenden tot John Savage Onstwedder, p/a De Kleine Aarde, Munsel 17, 5280 AD Boxtel. Tel. 04116-76901/76902.

Ik ben op zoek naar een **vegetarisch pensionadres** in de omgeving van Tilburg, voor de periode november 1980 tot juli 1981. Gaarne bericht aan Aad van Gelswijk, Hofmark 273, Almere Haven.

30-jarige bouwkundige, gehuwd, twee kinderen zoekt een baan bij een architect en/of binnenhuisarchitect. Opleiding MTS/HTS nivo en ± 10 jaar teken/metsel en timmerervaring. Nu werkzaam als **projektleider/werkvoorbereider** bij een aannemersbedrijf. Aanbiedingen onder nummer M.M. 1/33 De Kleine Aarde uitgeverij t.a.v. T. v. Minderhout, Postbus 151, Boxtel.

Gezocht mensen die informatie kunnen verschaffen over het opzetten van een kleinschalig **reparatiebedrijfje** c.q. productiebedrijfje van b.v. fietsen, fiets-aanhangwagens e.d. Ook mensen gezocht die samen met ons zoiets willen op-

zetten in Arnhem of directe omgeving. Brieven aan: De Kleine Aarde, Postbus 151, Boxtel, t.a.v. T. van Minderhout onder vermelding M.M. 2/33.

Op de **geweldloze weg**. Wij beginnen in het klein in Deventer en omgeving, gaan cursussen volgen bij Harkourt Klinefelter, die als trainer in geweldloze weerbaarheid werkt. Wie doet met ons mee? Inl. bij Angelika Hoffmann, Veldstraat 16, Deventer.

Wie weet **woonruimte** (in leefgemeenschap) voor mij? Ik ben 22 jaar. Jeanet Kanis, Franklinstraat 22, Wormerveer.

Gezocht: **energiek persoon** die bereid is zijn schouders te zetten onder een nieuw op te richten ekologisch verdeelcentrum in midden van het land. Inlichtingen 08386-450.

Ik zoek **muziek liefhebbers** in Groningen en omgeving om een groepje te kunnen vormen. Ik heb mijzelf altblokfluit aangeleerd. Ingrid Trouw, Helperbrink 8a, 9722 EN Groningen.

Jongen, 25 jaar zoekt **werk** in een biologisch (dynamisch) bedrijf, eventueel gekoppeld aan een leefgemeenschap. Inl. Jan Welleweerd, Stationsstraat 20, 7772 CJ Hardenberg. Tel.: 05232-2029.

Wij willen ons nog dit jaar in Zuid of Zuidwest Frankrijk vestigen met een kleinveebedrijf en b.d.-teelt. Wie helpt ons aan informatie over aankoop, vestiging e.d. Tijdens de bouwvakantie komen we 2 weken naar Ardeche of Drome. Wie heeft er plaats voor 4 volwassenen en 2 kinderen tegen vergoeding. Schrijf ons zo snel mogelijk. Elly en Fred Bakkenes Leerambachtstraat 11, 's-Graven-deel.

De Kleine Aarde in linnen gebonden

Gelukkig blijkt De Kleine Aarde niet al te vaak op de papierhoop te belanden. Velen bewaren de oude nummers. Daarom hebben we de mogelijkheden onderzocht de oude jaargangen te laten inbinden of zelf in een verzamelband op te bergen.

De **eenvoudigste oplossing** is de gewone ordner.

Een **iets fraaiere uitvoering** is de opbergband. Bij de Uitgeverij van De Kleine Aarde kunt u een band bestellen, die is uitgevoerd in groen linnen, waarin door middel van pennen 12 nummers (drie jaargangen) van De Kleine Aarde kunnen worden 'vastgepind'. De band kost f 23,- (inkl. verzending) en kan besteld worden via giro 52730 van De Kleine Aarde, Boxtel, met vermelding 'Opbergband'. Vanaf begin september kunnen we ze leveren.

De **mooiste oplossing** is het echte inbinden. We hebben twee kleinschalige binders gevonden, die een voortreffelijk stuk vakwerk leveren: De Eenhoorn in Amsterdam en Papyrus van Jan van de Loo (oud-medewerker van DKA) in Den Bosch. Zij kunnen een jaargang binden

in een groen linnen band met op voor- kant en rug de (kringloopgrijze) tekst 'De Kleine Aarde' en het jaartal. Als u uw DKA-nummers bij hen aflevert kost een band f 28,50, exclusief eventuele verzendkosten. Bij hen kunt u ook een complete jaargang kopen, dus ingebonden en wel, als kado bijvoorbeeld. Daarvoor betaalt u f 48,-, inclusief de verzending. U kunt in dat geval per giro bestellen, als u daarbij aangeeft welke jaargang u wenst. De levertijd is ongeveer een maand.

Giro 2169462 van Jan v.d. Loo, Hinthamerstraat 193a, 's-Hertogenbosch, 073-139678.

Giro 3782781 van De Eenhoorn Binde- rij, 2e Leliedwaarsstraat 23, Amsterdam, 020-259838.

DE KLEINE AARDE

1978

Voor twaalf man biologisch brood op de plank

BABC blijkt reëel alternatief

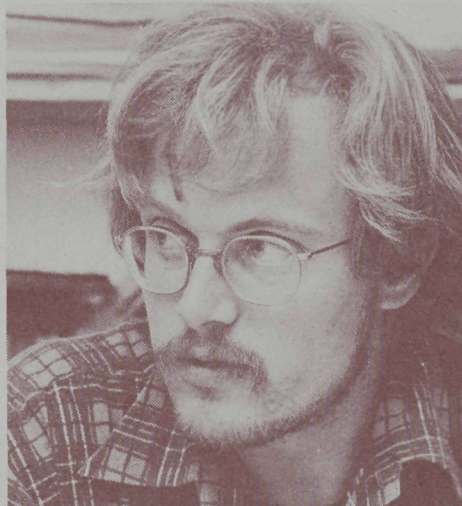
Drie jaar geleden werd door Tiny van de Ven en Jan van der Linden de Biologische Architectuur en Bouw Coöperatie opgericht. Biologisch bouwen én werken zonder baas leek hen een ideale combinatie. De coöperatie is nu een springlevend bedrijf. Maar er zitten toch wel wat haken en ogen aan hun andere manier van werken. Sibrand Nobbe sprak met Jan van der Linden over het wel en wee van hun alternatief bouwbeleid.

Jan verplaatste op aanraden van een aardstralenspecialist enkele malen zijn bed. Als er een stuk grond voor de bouw van een huis moet worden uitgezocht adviseert hij ook een wichelroedeloper in de arm te nemen. In vroeger tijden een goed gebruik. Tenslotte moet ook een biologisch huis minstens een mensenlevenlang mee. En dan is het van belang dat de bewoners er zich in thuisvoelen. Wat betreft de aardstralen redeneert de BABC zo: 'Baat het niet, schaden doet het zeker niet'. In theorie is het zeker niet onmogelijk dat, als je een huis bouwt boven een breukvlak in de aardlagen, waardoor een zekere 'aardstraling' kan optreden, de bewoners zich in huis minder prettig voelen. Minder behaaglijk. Jan van der Linden zegt vaak verhalen te horen van mensen die, ondanks een puike isolatie, toch op een bepaalde plaats in huis het altijd koud hebben. Wie zijn toch die bouwmeesters en architecten die zich biologisch noemen? Wat is dat: biologisch bouwen?

Wonen heeft natuurlijk alles met leven te maken. En met leefbaar. Wat de BABC wil, is het bouwen van leefbare, 'levende' huizen. Met zoveel mogelijk natuurlijke materialen. Hout en kalk, in plaats van beton en cement. Muren die van nature al isoleren, met een flinke spouw, die later niet met een of ander kunststofschuim gevuld hoeft te worden. De BABC wil dus niet alleen woningen gezonder maken, maar tegelijk het milieu sparen door geen gebruik te maken van vervuilende materialen. Daarnaast werkt men mee aan de toepassing van compost-toiletten en de bouw van tegelkachels.

Milieu-onvriendelijke bazen

Drie jaar geleden, na het afronden van hun bouwkundestudie aan de TH-Eindhoven, werd door Jan van der Linden en Tiny van de Ven de BABC opgericht. Ze zagen het niet zitten bij milieu-onvriendelijke bazen te gaan werken. Ook vonden ze het geen leuke gedachte zélf baas te worden. De milieu- en mensvriendelijke onderneming die hun voor ogen stond was dan alleen mogelijk in de vorm van een coöperatie, waar arbeiders tevens eigenaar zijn. Als plaats van vestiging werd St. Michielsgestel gekozen. In een bijgebouw van een oud kasteel, eigendom van Jan's vader ('gewoon' aannemer in dezelfde plaats), staan nu houtbewerkingsmachines,

• Jan van der Linden

zijn de kantoren en kantine en staan de tekentafels opgesteld. Nu, drie jaar na de start, werken ze met twaalf man. Elke maandag wordt er door één van de leden van de coöperatie gekookt waarna onder het eten het werkschema besproken wordt.

Langzaam maar zeker worden ook de klussen groter. Het eerste karwei van dit memo-bedrijf: de verbouwing van het houten huis van DKA-pionier Sietz Leeflang. De BABC deed het voor een habbekrats en de nakalkulatie wees wel uit

• De hele ploeg aan tafel. Een keer per week wordt er gekookt en samen gegeten.

dat kleinschalig, milieuvriendelijk, mensvriendelijk en alternatief allemaal best leuk en aardig is, maar dat, wil je je als bedrijf handhaven, er op de centen moet worden gelet. Opdrachtgevers die dus met een alternatief werkend bedrijf als de BABC in zee gaan alleen omdat die goedkoper is, en die verder geen oog hebben voor de uitgangspunten van de arbeidersproductie-coöperatie, moeten maar een paar beunhazen inhuren vindt Jan van der Linden nu.

Meewerken én meedenken

Het unieke van werken met én bij de BABC: je kunt er werken als architect of als timmerman. Je kunt als opdrachtgever vanaf het allereerste begin meedenken en meehelpen.

Zo wordt er nu gewerkt aan de voorbereiding van de bouw van een huis in Den Bosch. De cliënt had een artikel in de krant gelezen over de activiteiten van de coöperatie. Samen met zijn vrouw maakte hij tot nu toe drie maquettes; de BABC deed het tekenwerk. Als het goed is heeft de welstandskommissie nu het ontwerp goedgekeurd, nadat eerder een ontwerp met een schuin dak door de commissieleden 'te kabouterachtig' werd gevonden (wat dat dan ook moge zijn). De opdrachtgever mag, als de bouw begint, meewerken. Als opperman of iets dergelijks. De bouwkosten gaan dan omhoog. Deze werkwijze, waarbij de mensen zelf veel kunnen doen, is vrij uniek in de bouwwereld.

Overigens stoken de opvattingen van de biologische bouwmeesters vaker niet met die van de welstandskommissieleden. Het ontwerp voor een huis in Goirle vond in de ogen van de commissieleden geen genade omdat de dakgoot een meter te laag aangebracht was. Deze, op het eerste ge-

zicht simpele wijziging, kost de opdrachtgever echter al gauw 35 mille meer aan bouwkosten. En de warm te stoken ruimte wordt weer groter: van 450 naar 600 kubieke meter inhoud. En dit waarschijnlijk alleen omdat men in de wijk voor alle huizen de dakgoot op dezelfde hoogte wil hebben. . . Of: de woning moet voldoen aan de eisen van redelijke welstand: kleine huisjes ogen armetierig.

Reëel alternatief

De droom van de koöperatieleden is het ontwerpen van een woonwijk waarin alle ervaringen en ideeën uit de laatste jaren verwerkt kunnen worden.

Biologisch bouwen is dus vooral: leefbaar bouwen. Of zoals de BABC het formuleert: een gebouwde omgeving scheppen waarin een mens kan leven; in een vorm samenwerken die menswaardig is. De BABC bewijst dat haar manier van werken een reëel alternatief is: zij houdt zich aan de spelregels die voor de bouw-nijverheid gelden. Men verstrekt vakantiebonnen, betaalt sociale lasten en is dus in vele opzichten vergelijkbaar met een gewoon bedrijf. Toch kan er ongeveer 15% goedkoper dan in de normale bouw gewerkt worden. De arbeiders/bestuurders vragen geen topsalarissen. Op dit moment ligt het uurloon, voor de klant, op f 27,50 exclusief btw. Iemand die kostwinner is krijgt bij de BABC 1.3 maal het minimumloon. Dit kost de koöperatie dan f 23,44 per uur. Voor de algemene kosten is dan nog f 4,06 beschikbaar.

De BABC zit nog wel met een aantal vragen. Zoals: moet je opdrachtgevers die het wel kunnen betalen en die bijvoorbeeld per sé een biologisch gebouwde villa willen, een toeslag berekenen? Tenslotte wordt iemand in staat gesteld geld te besparen omdat de koöperatie op minimumloon draait. Een 'logische' toeslag voor cliënten 'bovenmodaal' zou dan gebruikt kunnen worden voor het bouwen van huizen in eigen beheer. Biologische projektontwikkeling dus. Overigens is men daar nog niet uit. Je zou kunnen stellen dat iedereen maar voor zichzelf moet bepalen wat goed en juist is. En wil je je verrijken ten koste van een koöperatie, nou dan is dat jouw zaak, meent men.

Alleen voor 't gewin

Jan van der Linden (en met hem de andere koöperatieleden), voelt zich echter wel behoorlijk bedonderd als uit de verf komt dat de BABC alleen voor het gewin is ingehuurd. Enkele malen is het nu al gebeurd dat na het afronden van de opdracht over de rekening werd gezeurd. Terwijl altijd gewoon de geschreven gewerkte uren in rekening worden gebracht.

Alternatief moet dus niet al-te-naïef worden. Duidelijke afspraken vooraf zijn kennelijk ook in deze branche nodig. Nu het tweede huis onder de pannen is en plannen voor meerdere huizen in een vergevorderd stadium zijn, lijkt de serieuze aanpak van de BABC vruchten af te gaan werpen. In elk geval hebben twaalf man elke dag best werk én biologisch brood op de plank!

Raadgevers

De DKA raadgevers geven gratis adviezen. De Kleine Aarde is erg blij dat ze dit doen. Houdt u er rekening mee dat ze dit doen in hun vrije tijd. Als u hen wilt bezoeken, schrijf of bel dan in ieder geval van te voren of het goed is.

Als u een schriftelijke reactie verwacht, sluit dan een postzegel voor antwoord in. Als u zelf raadgever wilt worden, schrijf dan naar: Redactie De Kleine Aarde, postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Bedrijfseconomische adviezen bij het opzetten van kleine bedrijfjes

Drs. D. C. J. van der Werf, Waalbandijk 19, 4184 EK Opijnen (Gld.). Tel. 04181-1901.

De speciale organisatie hiervoor is: Stichting Memo, Damrak 37, 3 hoog, Postbus 16639, 1000 RC Amsterdam. Tel. 020-268294.

Bouwen en verbouwen met natuurlijke materialen

Jan van der Linden, Halder 4, 5271 VK St. Michielsgestel. Tel. 04105-2677.

Bouwkundige adviezen (isolatie)

Johan Borsten, Jac. van Beierenlaan 27, 2613 HW Delft.

Centrale verwarming, gas en water

Hans Goebertus, Keizersgracht 72 souterrain, 1015 CT Amsterdam.

Elektriciteit, akku's, windenergie, energiebesparing

Ing. Hendrik Venema, Lage Weide 60, 3542 AM Utrecht. Tel. 030-440383.

Fruit- en groenteteelt

J. M. J. v.d. Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel.

Geitenkaas

G. J. van Diemen, Mr. J. B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen. Tel. 05935-415.

Hagen, houtwallen, erfbeplanting

Kees Ligtenberg, Rosendaalstraat 310, 6824 CR Arnhem.

Lassen, smeden, draaien, bankwerken en metaalbewerken, sloop- en grondwerkzaamheden

Jaroš Janssen, Werkplaats Oostelijke Handelskade – begin Ertskade, 1019 B Amsterdam – Stadsrietlanden.

Noten, blauwe bessen

Ir. C. J. Gerritsen, Westeinde 2, 7975 RK Uffelte. Tel. 05215-317.

Rietdekken

Grietinus Harms, Noorderstraat 20, 9525 TB Drouwenervene, Tel. 05999-2856.

Struik- en houtgewassenkompost

Volgens de methode van Jean Pain: Frederik Vanden Brande, Hof ter Winkelen, 2900 Londerzeel, België. Tel. 052-300166.

Tuinbouw

D. Kraye, Anreep 24, 9404 TE Assen.

Tel. 05920-11215 (ook aardappelteelt en kompost maken).

Volwaardige voeding en diëten

Yvonne Hoebe, Hanenberglanden 150, 7542 ED Enschede. Tel. 053-761339. Helly Molendijk, De Laan 37a, 9712 AT Groningen. Tel. 050-120674.

Wilde tuinen

R. Osinga, Pastorijfinne 14, 9023 AL Jorwerd.

Windmolens

Chris Westra, Renkumhof 53, 1106 JB Amsterdam-Bijlmermeer. Tel. 020-985522 (tussen 17.00 - 18.00 uur).

Wijn- en bier maken

Harry Nijhuis, Thorbeckelaan 1, 7241 HJ Lochem. Tel. 05730-2048.

M. G. Hoose, Const. Huygensstraat 12, 6573 CH Beek-Ubbergen. Tel. 08895-1626.

Zonne-energie

Hugo de Vries, Beukenlaan 22, 3762 AH Soest. Tel. 02155-11549 (na 19.00 uur). Evert Sjoerdsma, Gobartstraat 38, 1902 DG Castricum. Tel. 02518-53426.

Nieuwe Raadgever

Drainage, wateraan- en afvoer.

Bert Pijpers, Stationsstraat 81, 3131 PR Vlaardingen.

Minder maar langer

Pleidooien voor gezond leven worden nogal eens (vooral door ongezond levende lieden) tegengesproken met voorbeelden van opa's die negentig geworden zijn ondanks een zeer straf drink- en rookpatroon. Maar de wetenschap toont nu aan dat dergelijke beweringen statistisch kant noch wal raken.

Deze keer blijft het niet bij de simpele konstatering, dat roken en te veel eten en drinken niet zo bevorderlijk is voor de gezondheid. Tevens wordt voorgerekend dat het leven met gemiddeld bijna negen jaar wordt bekort. De berekening is uitgevoerd door de arts J. Berkel. Op het proefschrift waarin de resultaten van zijn onderzoek staan beschreven, promoveerde hij in september vorig jaar aan de Utrechtse Rijksuniversiteit tot doctor in de geneeskunde.

Om de effecten van bepaalde leefgewoonten te onderzoeken heeft Berkel nauwkeurig het sterftepatroon bekeken van leden van de religieuze sekte de Zevende Dags Adventisten. De aanhangers van deze strenge (uit Amerika afkomstige) religieuze richting leven zeer sober. Ze roken en drinken niet, zijn voor een belangrijk deel vegetariër. Verder vermijden ze zo veel mogelijk het drinken van (cafeïne-houdende) koffie en het overmatig gebruik van scherpe kruiden. Ze eten verder veel vezelrijk voedsel. Hij komt dan tot de slotsom dat roken de belangrijkste faktor is die het sterftecijfer (van een grote controlegroep) doet stijgen. Gezond eten heeft een 'aanvullend' gunstig effect.

MeMO Beleggingsfonds

Reeds enkele jaren is de Stichting MeMO bezig met de voorbereiding van het MeMO Beleggingsfonds. Het werd noodzakelijk geacht eerst een eigen vermogen bijeen te brengen van tenminste f 100.000,- (het MeMO Garantiefonds), ervaring op te doen bij de behandeling van kredietaanvragen en een infrastructuur te ontwikkelen van adviseurs en een financiële commissie die de aanvragen beoordeelt.

Aan deze drie voorwaarden kan nu worden voldaan. Het moment is dan nu ook aangebroken dat de Stichting MeMO het verantwoord acht het Beleggingsfonds daadwerkelijk te openen. Ieder kan nu zijn spaargeld en/of reserve's hierin beleggen voor een minimumtermijn van een jaar tegen een rentepercentage dat men zelf kan vaststellen met een maximum van 5% (voor 1980). De rente zal jaarlijks worden uitbetaald. De spaarders- en lenersadministratie wordt verzorgd door de Stichting MeMO met begeleiding van een accountantskantoor.

Elke inleg (ook kleinere bedragen worden gewaardeerd) zal worden bevestigd met een schuldbekentenis: de MeMO-BLIGATIE. Hierop staan de afspraken over termijn en rentepercentage. In noodgevallen zal men echter altijd direct over het geld kunnen beschikken.

Het eerste MeMO-Miljoen

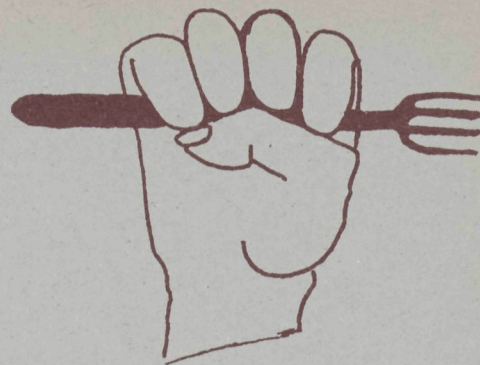
De verwachting is dat er binnen 1½ jaar een miljoen gulden in het Beleggingsfonds gedeponeerd zal zijn. Een zo groot mogelijk deel daarvan zal uitgeleend worden aan memo-bedrijven tegen een rentepercentage van circa 6%. De verstrekte leningen zullen echter van beperkte omvang blijven, om de risico's goed te kunnen spreiden. Uiteraard zal elke kredietaanvraag een zeer zorgvul-

dige behandeling ondergaan om onverantwoorde risico's te vermijden. Mocht echter onverhoopt toch een lening niet kunnen worden terugbetaald, dan dient het Garantiefonds als 'buffer', zodat de spaarders niet gedupeerd zullen worden. Een deel van het Beleggingsfonds zal echter liquide moeten blijven en zal zo verantwoord mogelijk worden ondergebracht, ook vanuit het oogpunt van de MeMO doelstellingen. Een hoog rendement zal daarbij minder zwaar tellen. Hiertoe zal o.a. samengewerkt worden met de Triodosbank i.o. en de Algemene Spaarbank voor Nederland.

Elke spaarder of lener zal tevens lid zijn van de Vereniging MeMO i.o., een voorwaarde door de Nederlandsche Bank aan de oprichting van het Beleggingsfonds gesteld. Hierdoor zal men ook invloed kunnen uitoefenen op het (beleggings-) beleid van de Stichting MeMO.

Wilt u meedoen aan het MeMO Beleggingsfonds? Er zijn MeMOBLIGATIES verkrijgbaar in eenheden van f 100,- en f 1000,-. Het gewenste bedrag, of veelvouden daarvan, kunt u overmaken op giro nr. 4448888 van het MeMO-Beleggingsfonds, Damrak 37 III te Amsterdam, onder vermelding van:

1. Het gewenste rentepercentage (max. 5%). (De rente wordt jaarlijks uitbetaald. Stichting MeMO zal jaarlijks vaststellen of het maximum rentepercentage verhoogd dient te worden.)
2. De looptijd van de lening. (Min. één jaar, in noodgevallen kan worden afgebroken van de gemaakte afspraak. Door lange looptijden bevordert u de werkzaamheid van het Beleggingsfonds ten gunste van de memo-bedrijven.) Nadere informatie: tel. 020-268294, Stichting MeMO, Damrak 37 III, Amsterdam.

Weet wat u eet

Amerikaanse teenagers worden al geteisterd door een modern soort beri-beri; ze vertonen de duidelijke kenmerken van vitaminegebrek ontstaan door dag-in-dag-uit 'junk-food' te eten. Oftewel chips, cola, friet en snoep. Ze slapen slecht, krijgen angststromen, hebben soms hevige ingewandspijnen. Na een kuur met gezond voedsel knappen ze meestal wel op. De aktiegroep Warenwet, waar ook De Kleine Aarde in zit, wil voorkomen dat het ook in Nederland die kant op gaat. Met een nieuwe warenwet op komst probeert men alsnog enige greep te krijgen op de samenstelling van de Adviescommissie. De Aktiegroep is van mening dat de mensen die het allemaal moeten eten, de konsumenten dus, voor zeker één-derde vertegenwoordigd moeten zijn. (Zie ook het artikel in DKA 30).

Er zijn affiches, briefkaarten en een aktiekrant. Te bestellen via giro 4424362 van Aktiegroep Warenwet, Tilburg. Affiche f 1,-; krant f 2,-; 10 briefkaarten f 2,- (inkl. verzendkosten). Verdere informatie: Aktiegroep Warenwet, postbus 485, 3500 AG Utrecht, tel. 030-310377.

Een nieuwe gamma Limaprodukten . . .

PLANTAARDIGE EIWITRIJKE PRODUCTEN:

seitan • seitan-goulash • seitanpast • op basis van tarwe*
tofu • filtraat van soja • op basis van soja*

GEKONCENTREERDE PEULVRUCHTENSOEPEN:

linzensoep • azukisoep
iziki-zeewier bereid met groenten

met receptenfolder verkrijgbaar bij Uw Reformhandelaar

* van biologische teelt: zonder chemische meststoffen noch pesticiden

Steeds meer mogelijkheden

Naast de in dit nummer genoemde mogelijkheden, zijn er steeds meer organisaties die om geld zitten te springen om er mens- en milieuvriendelijke activiteiten mee te financieren.

Geld wordt gevraagd in de vorm van donaties en giften (De Kleine Aarde draait daar voor een belangrijk deel op), maar ook certificaten, aandelen en obligaties worden uitgegeven, die meestal renteloos zijn. Op verzoek wordt ook wel enige rente betaald.

Hier een vrij willekeurige greep van dergelijke organisaties:

- **Studiefonds Stichting Warmonderhof**, voor steun aan mensen, die een opleiding volgen in de bio-dynamische landbouw, Thedinghsweert 1, 4012 NR Kerk-Avezaath, 03440-14048.

- **Stichting Gaiapolis**, coöperatieve werkgemeenschap voor coördinatie en stimulering van zelfbeheer-projecten, Rijsburgerweg 20a, Oegstgeest, 071-151408.

- **The Garden**, bakkerij, winkel, restaurant, Weteringschans 75, Amsterdam, 020-249457.

- **Stichting De Nieuwe Lelie**, ekologische verdeelcentrum en twee winkels, Nieuwe Leliestraat 168, 1015 HE Amsterdam, 020-245281.

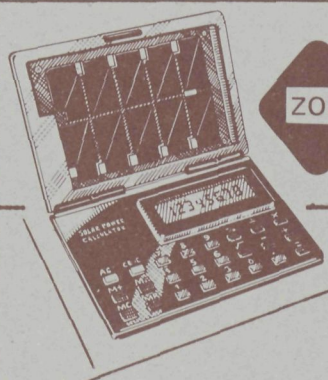
- **Gaea**, Noord-Hollandse coöperatieve vereniging voor bio-dynamische agricultuur, Nesdijk 20b-d, Bergen N-H., 02208-6079.

-
- 19 soorten natuurzuivere honing uit diverse landen w.o. verschillende zeer fijne kwaliteiten uit Frankrijk

- bijenboenwas
- bijenwas
- bijenwaskaarsen

honingzemerij pieterburen

caspar vries, imker
hoofdstraat 77
9968 AB pieterburen
tel.: 05952-320

ZONNE ENERGIE

NIEUW!

ik werk op één straaltje kunst-dag of zonlicht!

VOORJAARSAANBIEDING!

Behoort u nog tot die mensen die alsmat nieuwe batterijen voor hun rekenmachine blijven kopen?

STOP DAARMEE EN WORDT MILIEUBEWUST!

De 'Solar Power' rekenmachine heeft genoeg aan één straaltje kunst-dag-of zonlicht. U heeft dus nooit meer batterijen nodig. U klapt hem simpelweg open en hij werkt direct. Feilloos optellen aftrekken, delen, vermenigvuldigen worteltrekken, procentberekenen Flinterdun en met geheugen.

Hoe bestelt u de SOLAR POWER?

Door een girobetaalkaart/overschrijving of bankoverschrijving/cheque t.w.v. f.75.- op te sturen aan: AURA VISION

POSTBUS 6020 te VLAARDINGEN. U ontvangt de SOLAR POWER omgaand. Ook kunt u de bon invullen en opzenden. De SOLAR POWER wordt u dan zonder verdere kosten onder rembours toegezonden.

Uiteraard heeft u een tien dagen niet goed-geld terug garantie!

Naam:

adres:

woonplaats:

handtekening

één jaar
garantie

**kado
tip!**

SLECHTS f. 75.- incl. B.T.W. en verzendkosten. * * * * *

DE VLIER - Texel.

Biologische voeding
verhuisd naar Waalderstraat
no: 17 Den Burg Texel

OM THUIS ZELF YOGA TE DOEN

5 lessen op 3 cassettes.

- Cassette 1: Introductie tot Yoga en meditatie (1 uur) f 25,-.
- Cassette 2: Hoe geniet ik meer van de liefde en sex en Hoe val ik gemakkelijker in slaap (0,5 uur) f 15,-.
- Cassette 3: Hoe raak ik mijn spanningen en depressies kwijt en Hoe leer ik beter ademen (0,5 uur) f 15,-.

Bij afname van 3 cassettes betaalt u f 50,-.

De cassettes verouderen nooit, want iedere Yoga-les is steeds opnieuw beginnen of ervaren.

- Even op adem komen met Yoga-docent Fred van Beek f 20,- (40 minuten).

fred van beek
groepspractijk
yoga docenten
uiterwaardenstraat 40,
amsterdam 020-421619

Bestellingen over te maken op postgiro 1561967 t.n.v. Fred van Beek met vermelding van titel. Vraag prospectus.

'AVITA' te Dronten levert door het gehele land:

Biologische granen, zaden, peulvruchten, zuidvruchten (ongezwaveld en biologisch), rijst, verse sojaproducten.

Op blauwe steen windgemalen meel, vlokken en grutten.

Levering uitsluitend aan voedingswinkels.

Verpakking: sober kringlooppapier of bulk.

Inlichtingen:

'AVITA', Houtwijk 53 8251 GA Dronten

Tel. 03210-5395

NASSAULAAN 34
5111 XE BAARLE-NASSAU
TEL. 04257 - 9877

stichting
sanitas
Staalstraat 22 Amsterdam
tel. 020-274349

VEGETARISCHE MAALTIJDEN

dagmenu of ovenschotel / salade
versgeperste sappen

donderdag t/m zondag 17.00-20.30 uur

NATUURGENEESKUNDIGE BEHANDELING

o.a.
voeding- en diëettherapie
fyto (kruiden)therapie
kosmetika (dr. Hauschka)
e.h.b.o.

op woensdag na afspraak

Vroeger had de tuin geen kunstmest nodig om in konditie te blijven

Vandaag de dag geeft u uw tuin
weer een origineel L.O.T. produkt.
Zo deden de voorouders van uw
tuin het ook.

- **KRACHTIGE
SPORENELEMENTEN**
- **VRUCHTBAARMAKENDE
ELEMENTEN VAN
ORGANISCHE
OORSPRONG**
- **HUMUS, BRON EN STEUN
VOOR BACTERISCH LEVEN**

L.O.T.
ORIGINELE
MESTSTOFFEN

L.O.T. MESTSTOFVOEDING IS KRACHTVOER VOOR DE TUIN

- L.O.T. Bloedmeel - L.O.T. Beendermeel - L.O.T. Tuin- en gazonmest Sp.
- L.O.T. Neptunia Maërl - L.O.T. Zacht Natuurfosfaat
- L.O.T. Komposteerpreparaat
- L.O.T. Bladcelvoeding
- L.O.T. Natuurkompost.

L.O.T. Meststoffenvoeding
bieden meer zekerheid + veiligheid
De L.O.T. MESTSTOFFENGIDS
is verkrijgbaar via de vak
tuincentra-tuinwinkels.

Fabrikant
Landbouw en
Ontwikkeling
Terneuzen B.V.
Postbus 28,
4540 AA SLUISKIL

Originele inmaakpotten

voor groenten en vlees.
Levering alleen via de
detailhandel. Vraag
informatie, ook over
ons handgedraaid zoutge-
glazuurd bruin-gres.

Rimac voor ambachtelijk aardewerk
RIMAC AARDEWERKSPECIALISTEN
Guldenhoflaan 23, 3743 AS Baarn, Holland
Telefoon: 02154 - 16546

- * De CV-pomp draait alleen nog als dat echt zin heeft.
- * Gemiddeld 300 kWh stroombesparing per jaar: dat kan best 10% van uw totale stroomverbruik zijn!
- * Eenvoudig zelf aan te brengen.
- * Prijzen: f 85,-/f 120,-.

Dit zijn enkele gegevens over onze

CV-Pompautomaat

type PA5, waarover wij u graag de uitvoerige gratis folder willen toesturen.

NIEUWE VARIANTEN OP DE PA5:

- PA5220 - voor 22V-thermostaten
- PA52 - voor klokthermostaten met oplaadbare batterij
- PA53 - voor 3-draads (klok)thermostaten
- PA524 - voor de moeilijkste combinatiegevallen van CV met warmwatervoorziening.

**Volksenergie, Looiakkerstraat 1a,
5615 CK Eindhoven, 040-120749**

EEN GROTE STAP VOORWAARTS MET

Good for the Sole

Shakti schoenen

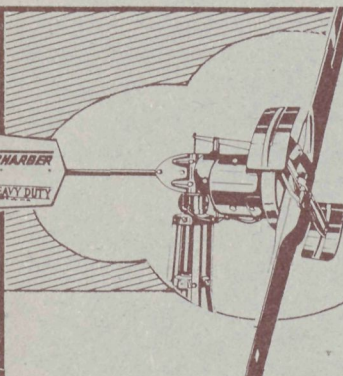
Sierlijk en stevig
met kurk-voetbed
en nullijn hiel

Golden Temple - Leidsestraat 54 - Amsterdam
Tel. 020 - 242253

Golden Temple Emporium

VEGETARISCH RESTAURANT
NATUURVOEDINGSWINKEL
3HO YOGACENTRUM
INDIAANSE SIERADEN/
KRISTALLEN

Leidsestraat 54 - Amsterdam

Energie uit windkracht

De generator begint reeds te laden
bij een briesje van 3 m per seconde.
Maximum energie-afgifte 200 Watt
bij een windsnelheid
van 10 mtr. per seconde.

SIM HOLLAND B.V.

Tel. 01820-19855 Antwerpseweg 10 • Postbus 360 • 2800 AJ GOUDA

MINI-GRAANMOLENS voor ieder huishouden. Onontbeerlijk om de zekerheid te hebben 100% verteerbare, verse bakbare volkorenbloem te bezitten van jonge, zuivere granen die sinds maximum 2 tot 3 u gemalen zijn zonder de minste druk of verwarming.

Sinds 1940 worden te leper (België) drie grootten van mini-graansmolens Nr 1 - 2 en 3 vervaardigd, identiek als de bloemmolens die vroeger gebruikt werden in de windmolens: volledig in hout en uitgerust met zeer traag draaiende bloemmalstenen die gemaakt zijn met natuurstenen.

4 Zware modellen Nr 4 - 5 - 6 en 7 worden eveneens vervaardigd voor molenaars, bakkers, vetmesters en fokkers van biggen. Deze fenomenale, onverslijtbare graansmolens worden geëxporteerd naar alle werelddelen.

Voor volledige documentatie schrijven of telefoneren naar: Etn D.D.D.-PRESIDENT van leper Fabrik van graansmolens, mengmachines en maalstenen - El Molino 487 te 8904 IEPER (België) - Tel. 057 - 20 19 96.

KRINGLOOPPAPIER RIJNMOND

't onbekende adresje met de ongekende mogelijkheden:

- prima stencil- en offsetpapier in alle soorten en maten
- allerlei schrijfbloks, enveloppen, interieurs en winkelszakken
- vele eigen produkten: grijze typout, gegomd papier, speciale maten enveloppen, schriften, bloks
- en over de prijs worden we het wel eens.

Postbus 29044, Rotterdam, tel. 010-149940.

COÖPERATIEVE VERENIGING

DRUKKERIJ VOLHARDING UA

HOENDIEPSKADE 12
9718 BE GRONINGEN

TEL. 050-127223, NA 17.30 UUR 05957-1573

PRODUKTIEVE ASSOCIATIE SINDS 1917

Voor al uw drukwerk in
Boekdruk - Offset
Preegfoliedruk

DKA Boeken

De Aarde, je Leven. Ruim 130 artikelen. Een handboek voor iedereen die milieubewust wil leven, 288 pag.
f 34,50/Bf 552

De Kleine Aarde in vier seizoenen. De vijfde druk van de bundel van de eerste, reeds lang uitverkochte jaargang van het tijdschrift.
f 18,-/Bf 288

Grijp de wind. Theorie en handleiding voor het bouwen van een molen, 84 pag. DKA-boek 1.
f 21,50/Bf 344

Eten wat de grond schaft. Ekologische voeding in theorie en praktijk. Door Arnold Robbé.
DKA-boek 2. f 14,50/Bf 232

DKA Brochures

Vleesloze recepten. Vijftien volledige menu's. Door Denise Wagemakers.
DKA-brochure 1. f 7,25/Bf 116

Ekologische tuinbouw. Tips voor milieuvriendelijk tuinieren.
DKA-brochure 2. f 4,50/Bf 72

Alternatieve Landbouwmethoden. Uittreksel van het eindrapport van de Kommissie Onderzoek Biologische Landbouwmethoden (1977).
DKA-brochure 3. f 13,-/Bf 208

Het geïsoleerde huis. Door Gerard Murre. DKA-brochure 4.
f 8,50/Bf 136

Minder vlees...? Geen probleem. Ekologische voeding als dagelijkse kost. Door Arnold Robbé en Obe de Vries. DKA-brochure 5.
f 4,50/Bf 72

Methaangisting. Energie uit mest en afval. Door Jan Craens en anderen. Met 4 pag. uitgebreid.
DKA-brochure 6. f 7,25/Bf 116

Het kringloophuis. Door Jaap 't Hooft.
DKA-brochure 7. f 4,-/Bf 65

Kompost maken. Door Job Tielrooy.
DKA-brochure 8. f 3,-/Bf 48

Biologische Landbouw. Beter voor mens en milieu. Door Job Tielrooy.
DKA-brochure 9. f 4,50/Bf 72

Milieubewust wonen in piramidehuizen. Het woon/leefplan van De Kleine Aarde en de architecten Gerard Schouten en Gerrit de Jonge. Met 4 pag. uitgebreid. DKA-brochure 10.
f 4,50/Bf 72

De zon in huis. Bundel van artikelen over de mogelijkheden van zonne-energie, het zelf bouwen van een zonne-boiler, kosten.
DKA-brochure 11 f 6,50/Bf 105

Windenergie. Bundel van artikelen over de mogelijkheden en beperkingen van windmolens, adressen en algemene informatie.
DKA-brochure 12. f 7,25/Bf 116

Kleine Aardigheden. Recepten voor lente, zomer, herfst, winter, broodmaaltijd, piknikmand.
DKA-brochure 13. f 7,25/Bf 116

Anders omgaan met energie. Mogelijkheden tot besparen door technisch vernuft en simpele verandering van gewoonten. DKA-brochure 14.
f 7,25/Bf 116

Andere uitgaven DKA

Hergebruik etiketten. Omenveloppen kaarten opnieuw te versturen. Prijs per pakje met zestig stuks. f 3,50/Bf 55

Affiche 'Minder energie Van Agt'. Weet u eigenlijk al waarom? Alle argumenten voor drastische besparing. 1 ex. f 1,-/Bf 16, 5 ex. f 3,-/Bf 48. Meer op aanvraag.

Voedselschijf. De schijf van vier van De Kleine Aarde, op dun karton, gedrukt in vier kleuren. f 2,25/Bf 36

Affiche 'Gebruikte Spullen Te Koop'. Om spullen, die je niet meer kan gebruiken te verkopen, omdat het zonde is ze weg te gooien. 1 ex. f 1,-/Bf 16, 5 ex. f 3,-/Bf 48. Meer op aanvraag.

Volkorenbrood bakken. Lespakket voor het onderwijs; brood bakken met kinderen. f 6,-/Bf 96

Affiche met etiketten voor milieubewust huishouden. Om uit te knippen: Kompostbak, Flessendoppen, Touwtjes & Elastiekjes. Statiegeldflessen & Potten, Papier voor kringloop, Oude kleding, Lompen, Papieren zakken, enz. 1 ex. f 1,-/Bf 16, 5 ex. f 3,-/Bf 48. Meer op aanvraag.

Tijdschrift DKA

Zo wordt u gemakkelijk donateur en ontvangt u De Kleine Aarde. Donatie loopt per kalenderjaar en wordt gevraagd naar draagkracht, volgens onderstaande richtlijn.

Bij netto-inkomen tot: betaalt u min.:

f 15.000 / Bf 225.000	f 25,- / Bf 400
f 25.000 / Bf 375.000	f 30,- / Bf 480
f 35.000 / Bf 525.000	f 35,- / Bf 560
f 45.000 / Bf 675.000	f 40,- / Bf 640

Aanmelding kan eenvoudig door overmaking van de donatie, met vermelding 'nieuwe donateur'. U krijgt dan De Kleine Aarde vanaf het lente-nummer in de bus.

Buiten Nederland of België betaalt u f 10,- meer (per postwissel).

Bedrijven, bibliotheken en andere instellingen betalen min. f 30,-.

Losse nummers DKA
Prijs per stuk f 7,25/Bf 116.

Ze zijn er nog vanaf nummer 20.

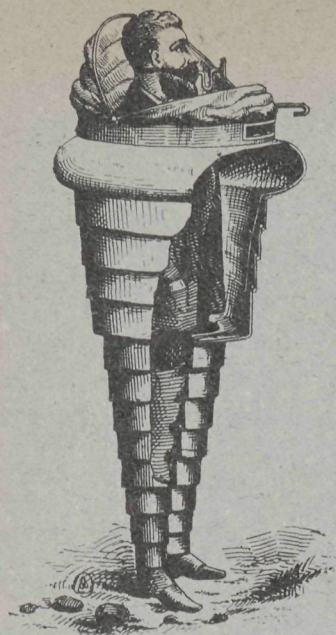
Bestellen

Per giro 52730 van De Kleine Aarde, postbus 151, 5280 AD Boxtel.

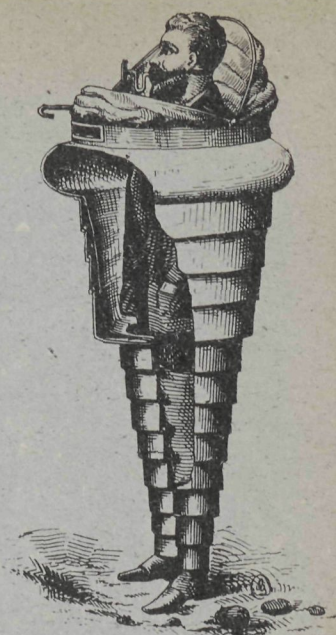
België: postrek. 000-11377700-57.

ALLE PRIJZEN ZIJN INKLUSIEF PORTO- EN VERZENDKOSTEN.
Prijswijzigingen voorbehouden.

Slimme Toestanden

Ideeën, vindingen en ontdekkingen, die het leven mens- en milieuvriendelijker kunnen maken.

Stuur uw bijdrage (hou het klein) aan:
Redactie DKA, Postbus 151,
5280 AD Boxtel.

Speelgoed van afvalhout

Hout is duur, maar toch blijkt dat houtzaken bruikbaar hout verbranden! Dat zijn de zogenaamde 'korte stukjes', soms van lengten tot 60 cm. Ze gaan in rook op tenzij er liefhebbers voor zijn. Van de echt korte stukjes kun je allerlei vormen maken, zoals driehoeken, ruiten en rondjes, al of niet geverfd, gelakt of gebeitst. Een doos vol van dat spul is prachtig speelgoed.

H. Schaaf, Carn, Ierland

Oude olie benutten

Bij garages kun je, in de meeste gevallen gratis, afgewerkte of verlopen olie krijgen. Die olie is nog goed bruikbaar om hout tegen bederf te impregneren. Bijvoorbeeld palen, die de grond in moeten. Ze kunnen dan niet meer geveerd worden.

Oude olie is ook te benutten voor het onderhoud van gereedschap en de fiets!

Ruud v.d. Bogaard, Den Bosch

Bakken zonder oven

We gebruiken onze gasverslindende oven bijna niet meer. Veel gerechten lukken ook in een pan met deksel op een laag pitje. Brood bakken bijvoorbeeld gaat in een dikwandige, gietijzeren pan van ongeveer 25 cm doorsnee en 5 cm hoog: invetten, na het rijzen niet afsluitende bolle deksel erop, gas hoog tot ook de deksel warm is en dan op een laag pitje laten staan tot het brood los komt van de pan.

D.A. van Baalen, De Kaag

Alternatieve therapie

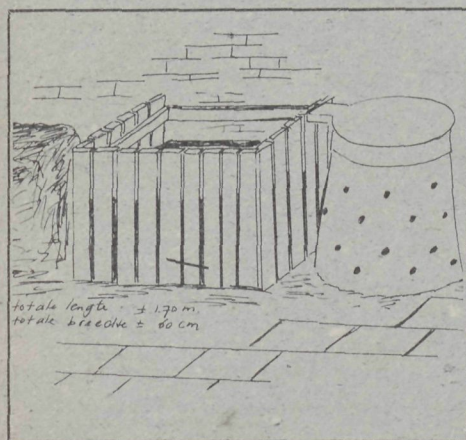
Even gezond als het eten van goed brood is het kneden van deeg. Met het stevig kneden kun je zelfs van een langdurige maagpijn afkomen, zoals ik zelf heb ontdekt. Je kunt er je agressie op uiten. Leg het deeg op tafel en sla er met je vuisten op, scheur het aan stukken en gebruik alles wat je in je hebt om het weer in elkaar te stampen.

Marinus Hummelen, Maastricht

Handig handvat

Voor zware dozen met touw erom kun je zelf een handvat maken. Naar de schroefgaten van een gewoon ijzeren handvat zaag je gleufjes uit en vijlt die glad. Door die gleufjes haak je het touw en zo kun je zeker een pak van 30 à 40 kg. dragen.

Jan Salie, Amsterdam

Kompost in kleine tuin

Sinds twee jaar verzamelen we al ons organisch afval in een plastic afvallemmer, die onderaan open is. Met een hete appelboom hebben we er gaten ingemaakt (buiten i.v.m. de gassen). Als hij vol is, wordt hij eraf getild en we scheppen de hoop over in de kist, die we van een oud tuinhok maakten. Daar strooien we eierschalengruis (gemaakt in een vijzel) en een laagje aarde over. Als de kist vol is, verplaatsen we ook deze. De achterkant is open, want hij staat tegen de muur.

*Hanneke en John van der Willik,
Roelofsarendsveen*

